

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 10. (ч.10-85)

ЖОВТЕНЬ, 1954

Річник I. (VII)

ЗМІСТ X-тої КНИЖКИ

З крайових матеріалів: З вірою в перемогу	3
П. Ш.: ЄДИНОПРАВИЛЬНИЙ ШЛЯХ ВИЗВОЛЕННЯ	5
З. Карбович: ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЗИСТАНС ОР- ГАНІЗОВАНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ	15
Густав Тібон (перек. д-р Р. Кичун): ХРИСТИЯНІЗМ І СВОБОДА	25
Проф. Г. Ващенко: ВИХОВАННЯ ПОШАНИ ДО БАТЬ- КІВ І СТАРШИХ	36
Р. М. Рільке (перек. Ю. Липа): ОСІННІЙ ДЕНЬ	44
Інж. Д. Шалдій: ПЕРСПЕКТИВИ І РОЗВИТОК СОВЕТ- СЬКОГО »ДОВРОВАТУ«	45
Б. Т.: ПРИЗАБУТІ ЗЛОЧИНИ МОСКВИ	51
Кн. Токаржевський-Карашевич: БІЙ ПІД ПОЛТАВОЮ	55
С. Ф. Хмель (з крайових матер.): УКРАЇНСЬКА ПАРТИ- ЗАНКА	63
Джованні Паппі (перек. д-р Д. Бучинський): ЛИСТ ПА- ПИ ЦЕЛЕСТИНА VI ДО ПОЕТІВ	75
Л. П.: УКРАЇНА В ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ПОЕТІВ ЗА ЗАЛІЗНОЮ ЗАСЛОНОЮ	79
Д-р філ. М. Аркас: ЩО СПОНУКАЛО МЕНЕ ПЕРЕК- ЛАСТИ ГОМЕРОВУ »ІЛІЯДУ«	82
З 22-гої пісні Гомерової »Іліяди« перек. д-р М. Аркас:	
ПОЄДИНОК І СМЕРТЬ ГЕКТОРА	87
Дуту Мегрелі (перек. О. Бідоусенко): КОМУ	89
Діма: БЛАКИТНЕ, ТИХЕ НАДВЕЧІР'Я	90
Геразь Соколенко: ЗГАДАЄШ ЗЕМЛЮ ДОРОГУ	90
О. Лубська: ЛЕГЕНДА, САМОТА, СТРІВАЮ ВАС	90
Леонід Полтава: У ПОТЯЗІ	90
Борис Антоненко-Давидович: СМЕРТЬ	91
Вернер фон Гайденштам (перек. І. Франка): ДИВИСЬ, ОЦЕ МОЇ ДІТИ	99
Мар'ян (спомин повстанця): ЯК Я СТАВ ПОВСТАНЦЕМ	101
Л.: КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКА	105
Н. Подолянин: З МИНУЛИХ ЛІТ	106
Л. П-а: ПРО ПОЕТА, ЯКИЙ НЕ БУВ І НЕ БУДЕ ПОЕТОМ	109
Л. П-а: »ПОЛТАВСЬКЕ ЛІТО«	110
Л. Димчук: ХРОНІКА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ В УРСР	111
Л. Димчук: ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕМІГРАЦІЇ	112

Паредрук дозволений тільки за поданням джерела

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Fockham Library & Book Supply
17 Acacia Str. Glenroy, W.9., Vic.

АРГЕНТИНА:

Oleksa Buniy
C. Warnes 2256,
Olivos, F.C.N.B.M.,
Prov. Buenos-Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd.Charlemagne, 72. Bruxelles, 4

КАНАДА:

W. Nemyliwskyj
758, Richmond Str. W.,
Toronto, 3., Ont.

НІМЕЧЧИНА:

T. Boc
Harfenstrasse 20 1/6
(13a) Erlangen

ПАРАГВАЙ:

A. Kushchynskyj
Encarnacion.
Covilla de Correo, 60.

США:

Very Rev. P. Falco
1645, South 16th Str.
Milwaukee 4, Wis., U.S.A.

Дітройт і околиця:

S. Krupka
4519 Cicotte, Detroit 10, Mich.

Нью-Йорк і околиця:

H. Cebrij
721 E. 6-th St., New-York City, N.Y.

Огайо і околиця:

T. Wasylyk
1015, University Rd.,
Cleveland-13, Ohio

ФРАНЦІЯ:

"L'Ukrainien"
26, Rue de Montholon
Paris (9)

ТУНІС:

Roman Kaspryk
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15. Ain Draham

ШВЕЦІЯ:

Ost. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors. gt. 49. III., Stockholm.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 3 шил.

Всіх наших Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

З вірою в перемогу

... Серед темряви большевицької неволі, серед трагедії нашої сьогоднішнього поневолення могутнім полум'ям палає на всю Україну, на весь Советський Союз, на весь світ вогонь нашої визвольної революційної боротьби. Помиляється ворог, коли думає, що його перемога вже близька! Помиляється ворог, коли думає, що йому вдасться зламати нашу волю до незалежного державного життя, нашу волю до боротьби за наші національні права!

Прагнучи покласти край нашому національному й соціальному гнобленню, прагнучи покласти край знуцанням ворога над нашим народом, прагнучи побудувати на українських землях незалежну державу українського народу, ми, українські революціонери і повстанці, ось уже скільки років в умовах другої большевицької окупації України стоїмо в збройній підпільній і повстайській боротьбі проти московсько-большевицьких імперіалістів та їх українських агентів.

Вже скільки років ведеться в Україні безприкладно героїська визвольна боротьба. В нашій дотеперішній боротьбі ми не тільки, що витримали всі дотеперішні большевицькі атаки, але й добилися на нашому революційному фронті значних успіхів. На значній території України ми не тільки зберегли, але значно поглибили національну свідомість українських мас, в небаченій ні тут, ні ніде в Україні мірі ці маси зреволюціонізували, включили їх у безпосередню активну боротьбу проти окупантів, зберегли повну організованість нашого революційного руху, добилися значного поширення наших революційних ідей як на території самої України, так і поза нею, в тому числі і поза межами ССРСР, успішно поширюємо територію наших дій, голосно збройною боротьбою заявили перед усім світом, що український народ ніколи не погодиться на большевицьке панування в Україні і що він прагне жити самостійним державним життям. Остаточна перемога в нашій боротьбі буде за нами. Ніколи не вдасться ворогові зреалізувати його злочинні, бандитські плани щодо України. Цьому запорукою є наша сьогоднішня боротьба. Ми віримо в здорові сили України, у величезні спроможності українських народніх мас, у їхній здоровий національний інстинкт, віримо в невмирущу волю українського народу до самостійного державного життя. Ця воля не дала нам загинути продовж довгих сторіч неволі. Ця воля вивела нас у минулому сторіччі на шлях нашого національного відродження. Ця воля надхнула геніяльного сина України Тараса Шевченка проголосити пророчі, могутні слова:

»... встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти...«

Буде так, як сказав наш великий пророк!

Патріоти України! Українські селяни, робітники і інтелігенти! Українці східних і західних областей!

В ту хвилину, коли, з одного боку, московсько-більшевицькі окупанти та їх українські запродавці — українські більшовики намагаються зготувати Україні повну загибель, і коли, з другого боку, друга частина українського народу, висловлюючи справжні віковічні прагнення України — прагнення до національної і соціальної волі, стоїть у завзятій, героїчній боротьбі проти большевицьких гнобителів за Українську Самостійну Соборну Державу, — ми, українські революціонери і повстанці, безпосередні учасники збройної визвольної боротьби, кличемо вас:

Всі на фронт спротиву винищувальній політиці московсько-більшевицьких імперіялістів в Україні!

Піднімайтеся на визвольну боротьбу за наше національне й соціальне визволення!

Активно включайтеся в український визвольно-революційний рух!

Коли у визвольно-революційній боротьбі стануть побіч себе всі українці Східної і Західної України, ворожому пануванню на наших землях приїде кінець!

Спільними зусиллями, спільною активною протибольшевицькою боротьбою українців східних і західних областей Україна буде врятована!

Не вживайте російської мови! Геть російську мову з українських родин, з українських середніх і високих шкіл з українських міст, з усіх установ і підприємств в Україні! В Україні кожний українець хай говорить тільки українською мовою! Боротьба за українську мову, за її права — складова частина боротьби за наше визволення, одна з основних ділянок нашого спротиву московсько-більшевицьким окупантам!

Боріться з большевицькою розкладовою пропагандою! Виховуйте ваших дітей на патріотів України, а не на її яничарів! Не приймайте участі в большевицькій пропагандивній і агітаційній роботі! Розкривайте, де лише можете, большевицьку брехню!

Саботуйте всі зарядження большевицької влади в промисловості, на транспорті, в сільському господарстві, в шкільництві, в культурно-освітніх установах! Зривайте большевицькі пляни!

Шукайте зв'язків до українського революційного підпілля! Читайте нашу революційну літературу! Поширюйте наші революційні ідеї! Включайтеся в активну організовану протибольшевицьку революційну боротьбу!

Хай кожний український селянин, робітник, інтелігент, українець із східних і західних областей поставить собі запитання: хто він? Він за волю України, за її державну незалежність, йому не байдужа доля України, бажає він українському народові добра, щастя, слави, любить він українську мову, свою рідну землю, Дніпро, минуле України, тобто — він патріот України, чи йому байдужі ці всі справи, чи він проти волі України, проти її державної незалежності, тобто — він зрадник України? Хай кожний собі виразно відповідь на це питання.

(Уривки з підпільної брошури: «Україна помирає. Хто винуватий у цьому?», вид. ОУН).

II. III.

ЄДИНОПРАВИЛЬНИЙ ШЛЯХ ВИЗВОЛЕННЯ

(Закінчення)

Ще раз обдурити Україну

Зрозумівши, що Україну неможливо вдержати силою, москалі тепер вдалися до другого, також традиційного, способу і треба признати успішного в минулому. Це — обдурити українців. Цей спосіб блискуче їм вдався в 1917 році.

Та Україна 1954 року вже є щось цілком інше, ніж Малоросія у 1917 році. Тепер міський пролетаріят і інтелігенція України, переважно вчорашні селяни, люди української національної духовости, вже з розвинутим національним інстинктом. У протилежність до 1917 р., разом з селянством стає в одну національну лаву і робітництво і інтелігенція України. На ворожі до Москви позиції стає ціла Україна.

Цю різницю москалі знають дуже добре. Розуміють, що тепер їм не вдасться зловити українців на таку дитячу принаду, як порожні обіцянки та запевнення типу з 1917 р. Тепер уже треба начепити на гачок щось далеко більше, щось конкретнішого за слова. Вони знають, що єдиною привабою на гачку, на яку ще можна сподіватися зловити українців, є лише Українська Самостійна Держава, і то не фіктивна, паперова, але таки дійсна, фактична. На ніщо інше українців вже не зловити. Це москалі добре знають. Але вони також свідомі і тої великої для них небезпеки, що криється в цій приманці. Завелика є «риба» Україна; вона може розірвати шнури і вирватись разом з привабою — самостійною Україною. І тепер москалі власне горячково працюють над тим, як зробити, щоб був «вовк ситий і коза ціла». — Шукають такої форми «справжньої, не паперової самостійности України», яка в той же час не давала б українцям фізичної змоги відірвати Україну від російської імперії. Проблема ця не до вирішення, але хто потопає, той хапається і за бриту.

Членство України в ОН, окремий прапор і гімн, міністерств закордонних справ, українець замість москаля на пості генерал-губернатора України, призначення українців на високі пости і імперії, повернення Криму, припинення шкідливого їм крику про старшинство московського народу і, нарешті, переборщене понад всі пропорції святкування Переяслава — все це є лиші складові частини, деталі одного нового плану: зловити Україну на гачок під назвою Українська Самостійна Держава.

Нагадувати українцям про Переяслав є небезпечно москалям, бо це не є лише пригадка українцям про те, що колись вони мали свою незалежну від Москви державу та підписували з нею на рівних правах договори. Крім цієї пригадки українці можуть поставити самі собі питання: — Яку користь приніс Україні Переяслав? Як би не фальшували москалі підручники історії України, але навіть і в тих пофальшованих підручниках, а понад усе в історії останніх 35 літ, пересічний українець знайде убійчу для імперської єдності відповідь. І не дивлячись на це москалі заризикували поставити свою карту на Переяслав. Чому?

Дехто, не розуміючи значення такого перебільшення святкування Переяслава, називає їх комедією. Ні, це не комедія! Це трагедія і то трагедія московського імперіялізму. Це передсмертні судороги конаючої потвори. Це одна з передостанніх спроб втримати Україну в складі імперії. Це деталь загального нового тактичного плану.

Протягом 35 літ москалі не пропускали у свою пресу жадної конкретної вістки про діяльність нашої еміграції. Способом замовчування вони думали вбити у підвладних людей всяку надію на те, що десь там, закордоном, хтось думає і щось робить для визволення України. Тепер, раптом, москалі оголошують і широко поширюють у пресі і по радіо лист Крутія. В тім листі не лише подають до відома населенню досі незнані йому факти боротьби еміграції за самостійність України, але й навмисне самі переборщують і навіть видумують якраз такі «факти», як напр., формування американцями українських легіонів, чи близькі зв'язки лідерів нашої еміграції і переговори з самим президентом чи начальником генерального штабу США. До тих «фактів» активності нашої еміграції додають свіжий доказ, а головне широко і в деталях розголошують справу Охримовича, підкреслюючи його приналежність до ОУН. Подібного розголошення раніш ніколи не робили. Отже, виглядає нелогічно? Ні, це є цілком логічна частина загального советського плану.

Плян мирного упокорення України

Большевицька пропаганда намагається тепер пропонувати українцям «дійсну», а не паперову самостійну Україну, щоб в обличчі світу ділитися з нею добичею, розгромлюючи і грабуючи т. зв. капіталістичний світ. Одночасно советська пропаганда, покладаючись на силу масової сугестії, хоче вмовити в українців, що:

1. Москалі визнали свою помилку в трактуванні України, як колонії.

2. Тепер москалі готові в інтересах «обох народів» трактувати Україну, як рівноправну «сестру» Московщини.

3. Тому Московщина згоджується на самостійність України і вводить її на міжнародний форум.

4. Напад «капіталістичного світу» на Україну неминучий, бо капіталістичний світ примушений воювати з ССРСР двома обставинами: перша це втрата ринків збуту і сирівців із земель союзних з ССРСР, що є $\frac{1}{4}$ земської кулі. Друга — це пропаганда комунізму, яка раніш чи пізніше приведе до пролетарської революції в капіталістичних країнах, а тому капіталізм хоче знищити джерело і силу пролетарських революцій — ССРСР.

5. Богом капіталізму є зиск, без якого капіталізм перестав би існувати. Отже, щоб удержатися — він мусить мати зиск, а на це потрібні дешева робоча сила й дешеві сировинці. Це можливе тільки тоді, коли він матиме безправні, упокорені колонії. А щоб їх мати — він мусить їх завоювати. Ось така большевицька логіка, чому капіталістичний світ мусить провадити війни.

6. Щоб воювати капіталізм мусить мати армії. Колись їх можна було наймати за гроші, а тепер працюючий нарід уже не піде за гроші вбивати інший працюючий нарід. Тому капіталізм купує за гроші продажню силу, якою є націоналізм. Він не жадає грубих мільйонів, щоб найняти собі на службу націоналізм і націоналістів. Але капіталізм хоче всюди мати зиск, тому він, даючи націоналістам один цент, вимагає від них по вернути йому сто.

7. Американський уряд дав 100 мільйонів доларів фашистській еміграції, ніби на «допомогу». Найбільший у світі капіталіст Форд, додав від себе ще 100 мільйонів на цю ціль. За ці мільйони еміграція, в цьому числі й українські націоналісти, позасновували організації, видають часописи і книжки, виплачують грубі гроші авторам, оплачують свої конгреси та розкішні життя й пиятику лідерів.

А крім того, американські капіталісти витрачають мільйон на організацію і утримання українських легіонів, до яких набіраються всілякі продажні бандити, що не хотять чесною працею заробляти собі на хліб. А щоб закрити свою продажність і факт, що вони на платній службі у капіталістів, ці запродавці, українські націоналісти, голосять, що вони, мовляв, за Українську Самостійну Соборну Державу.

Москва: «Українські націоналісти запродавці»

Свою брехливу пропаганду московські большевики стараються також аргументувати й такими «фактами»: Українські націоналісти кажуть, що вони борються за УССД; але на свою діяльність «беруть» гроші від Америки. Америка проголосила в радіо «Голос Америки» а також через «Комітет Визволення в Большевизму», що самостійної України не визнає. Отже, не така дурна, щоб видавати мільйони на ціль, протилежну ті яку голосить.

З цього мало б виходити, що українські націоналісти за гроші, що їх «одержують» від американських капіталістів зобов'язалися (бо інакше не одержали б!) допомагати американським капіталістам поневолити Україну. За ці мільйони, що їх тепер «видають» українським націоналістам, американські капіталісти сподіваються витиснути з України сто разів більше, як тепер тільки заволодіють Україною. Американські капіталісти планують обернути Україну на свою колонію. Наглядачами і гоначами поставлять, ясна річ, своїх заслужених слуг — українських націоналістів, які вже допильнують, щоб український народ повернув позику з такими відсотками, як цього захочуть американські капіталісти. Ось чому український нарід мусить нещадно нищити й поборювати українських націоналістів.

Не забули большевики і про «економічну спілку» України з Москвою, яка, за їх твердженням, у сучасному розвитку світової економіки, є необхідною. Бо форми господарства змінюються в історії людства. Колись була господарка мандрівного скотарства, її змінила господарка осіла — хліборобська, потім прийшла ера натурально-вимінної господарки, потім — феудалізм, за ним грошовий і промисловий капіталізм. Нині живемо в епоху вмирання капіталізму і народження нової плянної соціалістичної господарки, яка змінить хаотичну капіталістичну господарку з її кризами. З розвитком техніки і міжнародної комунікації — світ став одною взаємопов'язаною господарською проблемою. Окремі нації, навіть великі не можуть вижити економічно, відірвавшись від світової господарки, а в першу чергу від своїх сусідів. Тому світовою тенденцією є тепер згуртуватися в бльоки, в об'єднання держав для спільної користі. Епоха самостійних держав уже минула; прийшла ера об'єднань навіть цілих континентів: Паневропа, Панамерика, Паназія, Британський Коммонвелт, СССР. Отже, СССР є цілком природним об'єднанням і веде перед у світовій тенденції розвитку людства. Гарантією кожного народу є його сила, яку тепер кожна нація старається збільшити шляхом об'єднання з сусідами. Тому в інтересі самої України є міцно триматися спілки з «народами СССР» і в економічній ділянці, особливо з Росією, як найсильнішою республікою, яка в стані якнайбільше Україні помагати. Відірвану Україну від могутнього економічно СССР легко підб'є економічний бльок інших держав. Тому у своїх власних інтересах Україна має сполучити свою економіку з економікою цілого СССР. У своїх власних інтересах Україна мусить пам'ятати великий економічний закон, що капіталістична господарка тому й загибає, що не визнає плянування і кожний робить на свою руку, чим створюється господарський хаос і економічні кризи. Отже, в інтересі України є мати господарський плян, що охоплює цілий СССР.

Пайка в здобичі

Московсько-большевицька пропаганда має також відповідь і на те, чому в СССР життєвий позем є на далеко нижчому рівні, ніж на Заході, в т. зв. капіталістичних країнах. Ось вона: Українські націоналісти кажуть, що в капіталістичнім світі робітники далеко ліпше живуть і менше працюють, ніж в СССР. Якщо це правда, то запитаймо, чому так? Поперше, капіталісти мали й мають колонії з багатими сирівцями і тубільним населенням, яке працює на них задармо. Подруге, капіталізм мав кілька соток років часу на розбудову своєї індустрії. Коли в 1917 р. владу в бувшій російській царській імперії перебрала большевицька партія, то перебрала відсталу примітивну господарську країну. Населення щороку приростає, а земля ні. Безземельне населення може прожити лише працюючи у фабриках, а їх тоді не було, треба було щойно будувати. Грошей на будову не було, капіталісти позичити нам не хотіли, бо не бажали, щоб зростала наша індустрія. Отже, селянство і робітництво мусіло дати гроші на будову фабрик, щоб діти і внуки, яким не вистачить землі, мали де заробити на життя.

Наше покоління мусить пожертвувати собою заради добробуту й щастя своїх дітей, внуків, правнуків, які житимуть у країні справжнього комунізму. 35 років це закороткий час, щоб можна було, без капіталу і фахівців, перебудувати СССР на індустріальну країну. Але зроблено дуже багато, і якби не конечність витрачати гроші на оборону перед капіталістичними війнами, то мирне будівництво СССР уже далеко було б випередило Америку. Та доки існує капіталізм, якому СССР стоїть поперек горла, доти існувати не загроза нових воен. Єдиний спосіб знищити загрозу війни — це знищити світовий капіталізм. Капіталізм уже починає падати і ще трохи упертої наполегливої праці і пролетарська революція у цілому світі покладе кінець капіталізму.

Народи, яким помагаємо скинути капіталістичне ярмо, з вдячністю і надією споглядають на СССР. Ми пролляли море крові рятуючи світ від Гітлера, проллемо іще, щоб урятувати світ від вічної загрози воен, від капіталізму.

Спільними силами всіх народів СССР, а в першу чергу російського і українського, за допомогою Китаю та інших азійських народів, що вже борються за свою свободу, переможемо гнилий капіталістичний Захід і заживемо в мирі й добробуті.

Чи піде на цей гачок Україна?

Ці думки і з ними споріднені, які є стимулом советської пропаганди, стараються московсько-большевицькі імперіялісти всіми силами вбити в голови українців в Україні і на еміграції. Для того й широко розголошують «листи» всяких Крутіїв про «продажно» роботу української еміграції. Для того й організували в таких великих розмірах святкування Переяславської угоди, хоч добре знали, що це святкування — це «кий з двома кінцями».

Чи знайдуть москалі в Україні і на еміграції послухні вуха на цю надзвичайно хитру московсько-большевицьку пропаганду?

Щодо України, то треба мати на увазі дві обставини. Перша та, що в Україні люди не мають жадної можливості перевірити правдивість пропаганди, преси, радіо. Правда, вони знають, що большевики безсоромно брешуть. Та большевики розраховують на силу масової сугестії і доти повторяють свою брехню, аж поки не змусять «Вірити» в неї. Але людина не тратить надії навіть тоді, коли явно бачить нездійсненість тої надії. І в цім страшнім пеклі, що зветься СССР, надія єдина тримає людей при житті. Вона є тою величезною духовою силою, що не дає загинути народові.

Друга обставина є та, що нині вже 85% населення СССР перейшло московсько-большевицьке «перевиховання» і понад 50% населення України — це вже люди, що народилися після 1917 р. Це масове «перевиховання» було систематичне, стало й тотальне, від дитячих років, день-у-день, цілими роками калічено світогляд українця і примушувано його думати лише в однім напрямі, міряти всі вартості матеріалістичною міркою. Це «перевиховання» мусіло лишити свої сліди, але український національний світогляд та інстинкт, що мають свої тисячолітні коріння в нашому народі, не знищені.

Але в умовах цього пекельного терору всі змушені мовчати, підтакувати або хвалити владу.

В тій напруженій мовчанці криється величезна небезпека для московських плянів. Москалі, примусивши Україну мовчати, не мають можливості бачити тепер росту української національної, їм ворожої стихії, хоч інстинктивно вже цю силу чують і намагаються її підкупити, задобрити, звести на манівці, спрямувати в інший бік. Фактично цей факт примусив москалів змінити «тон» і їх тактику. Кожному відомо, що москаль уживає свою силу лиш тоді, коли знає, що вона більша за ворожу. Інакше, москаль свою силу приховує, а вживає підступу, брехні, зради, шахрайства і обдурювання. Вся історія москалів і їх щоденний побут дають тисячі яскравих прикладів та ілюстрацій до їх варварських хитрощів.

Часом навіть дрібні речі кидають певне світло, чому Москва змушена так багато присвятити уваги «воз'єднанню» України з Москвою, тобто Переяславській угоді. Цього року московський театр ставив у Києві московську оперу «Князь Ігорь». Київська публіка прийняла цю оперу холодно, але промову турецького поета (говорив по-українськи) Назима Хітмена та білоруського поета П. Глебка нагородила овацією. Коли Корнійчук виголосив: «Великий український народ гордий вітати вас у себе» — вся зала встала. Тичині і Сосюрі, які на початку свята занадто славословили «старшого брата» — не дали говорити на прощання. В промовах москалів уже не було «старший брат», чи «великий російський народ», натомість були українські слова й речення, а Лесю Українку ставили вже на один рівень з Пушкіним. (Подано за «Новим Шляхом», 4. VI. 1954).

Український націоналізм сьогодні більше ніж минулих років непокоїть Москву, а коли підкреслити ще те, що найосновніше, себто визвольну боротьбу українського підпілля (ОУН, УПА), що безперервно продовжується далі, то даремно сподіватися, що Україна піде на цей новий московський гачок.

Українська еміграція

Дехто поділяє українську еміграцію на дві основні групи: на визнавців світогляду матеріялістичного і на визнавців світогляду ідеалістичного (націоналістичного). Додають також, що по лінії цього поділу йде і лінія поділу в площині психічній. У дійсності, як і всюди в природі, такої різкої межі поділу не існує. Найяскравіші ознаки приналежності, як і в природі, завжди виступають на «скрайніх бігунах». Чим ближче до рівнобіжника, тим більш неясними стають ознаки тих приналежностей і вони перетворюються в мішанину обох елементів. Отже, краще говорити не про поділ на дві протилежні групи, але про пропорцію обох протилежних елементів у даній особі чи в даному угрупованні. Можемо говорити про ступень насичення ідеалізмом або матеріалізмом. Щоденний наш досвід це підтверджує.

Ідеалістичний (націоналістичний) світогляд і матеріалістичний світогляд — це ці два бігуни, дві скрайні (і ворожі) протилежності серед української еміграції. Вони організуються на одному кінці в т. зв. «бандерівців» а на другому, протилежному кінці — в неокомуністів чи марксистів. Поміж цими двома скрайніми бігунами укладається ціла гама переходових тонів, починаючи від сусідки неокомуністів групи «Сучасної України»

через соціалістів, УРДП, УНДС, УНДО, гетьманців аж до т. зв. «мельниківців», сусідів «бандерівців».

Колишній поділ на ліве і праве крило стратив усякий глузд. Уже 35 років як «ліві» стали «правими», а «праві» — «лівими». Колись соціалісти підготовляли революцію і вмирили на шибеницях за революційні ідеї, тепер це роблять націоналісти, а катом і душителем революції, отже реакціонерами — стали соціалісти.

Пропаганда москалів «білих» чи «червоних», що оперує категоріями матеріалістичними, знаходить відгук серед осіб і груп більшою чи меншою мірою їм співзвучних, тобто таких, які самі думають категоріями матеріалістичними. Висловлюючись мовою математики, успіх московської пропаганди серед українців є в простій пропорції відсоткового відношення елементів матеріалістичних до ідеалістичних (націоналістичних) у світогляді даної особи чи групи. Чим більше елементів матеріалістичних у їх світогляді, тим скорше вони падають жертвами московської пропаганди. Грубо висловлюючись — московська пропаганда є пропагатором «ідеї повного шлунка» у протилежність до української національної «ідеї повної душі».

Московській пропаганді серед української еміграції сприяє теж відірваність нашої еміграції від рідної землі. Відірваність від «євшан-зілля», від духу рідної землі. Цей «дух рідної землі» не є якоюсь теоретичною, реторичною фразою. Він є одною з тих великих духових сил, тим «імпондераблес», що з них глузують матеріалісти, які керуються матеріалістичними категоріями, про що переконується кожний уважний спостерігач реального життя. Старовинна грецька мудрість персоніфікує цю силу в особі Антея, який мав непоборну силу доти, доки доторкався землі.

Московська еміграція

Московський нарід, у силу свого історичного походження і розвитку, належить до групи примітивних народів, в яких ще є живий і діючий тваринний інстинкт самозбереження. Це історичне походження і розвиток зумовили його психологію і матеріалістичний світогляд. Останній є глибоко органічним і природним у кожного москаля. Московський національний інстинкт нехибно вів москалів на їх історичному шляху. Він не лише врятував їх багато разів від облуди різних «ізмів», але й часто запрягав ті «ізми» до московського історичного воза. Панславізм, єдиновірність, соціалізм, інтернаціоналізм, пацифізм і десятки подібних параванів уживали москалі з неабияким успіхом упродовж цілої історії своєї імперії. Нині, в добу поширення чи моди всяких параванів, москалі доказують свою неперевершену майстерність у «параванній» штуці. Напр., запрягли до свого варварського рабовласницького воза такі вільнолюбні, великокультурні нації, як англійська чи американська. В чому секрет такого їхнього успіху?

Секрет є у тім, що західний світ узагалі, а американський особливо сам стає визнавцем матеріалістичного світогляду. Він забуває ідеї ідеалістичного світогляду, ідеї і закони природні, Божі, а навіть самого Бога. Офіційні деклямації про Бога, віру, справедливість, свободу і т. п. стали лише порожніми фразами без

конкретного їх реалізування. Це для москалів є зимсь більше, ніж вода на їх млин. Це є скріплення московської сили, тобто фактична допомога москалям.

Мімікрія москалів

Одним з московських параванів є, ними пропагований, ніби поділ на москалів «червоних» (большевиків) і москалів «білих» (т. зв. «демократів»). Цій брехні повірили не лише чужинці, для яких москаль і до нині є все ж таки «загадкою», а повірили навіть і деякі українці, які знають історію Московщини мабуть лише з дитячих підручників і то сфальшовану. І тут наш нарід, з його твердим «хоч би москаль з неба — вірити йому не треба» показав себе набагато мудрішим від деяких наших істориків. І справді, сучасне життя свідчить, що московська еміграція, без жадних конференцій і нарад з Кремлем, подивовідно узгіднила свої акції із загальним пляном Кремля. З подивугідною внутрішньою гармонією «червоні» і «білі» москалі співпрацюють і в СРСР і закордоном. Вождь «білої» противольської армії ген. Денікин закликав своїх генералів і старшин іти в червону армію помагати бити Гітлера. І вони пішли масово, але в той же самий час посилають своїх людей і до Гітлера, щоб в уніформі німецького гештапо нищити українських націоналістів, як «комуністів». «Червоні» москалі також посилають своїх людей до того ж гештапо для тої ж самої цілі. В німецьких таборах «червоні» і «білі» москалі спільно нищили «большевиків», якими для них були українські націоналісти, а пізніше в таборах УНРР-и нищили українських націоналістів, як «коляборантів» з німцями. «Білі» емігранти разом з «червоним» ген. Власовим докладали всіх зусиль, щоб, борони Боже, німці не зорганізували української дивізії, а по поразці Німеччини спокійно передають Сталіну козацькі дивізії. Так само московська еміграція без інструкцій з Кремля (якщо такі отримала, то таємні) опанувала частину американської публічної opinio, чужомовні радіопередавання «Голосу Америки», різні «приватні комітети» та «інститути» і післала своїх людей «дорадниками» до уряду, інституцій і «фондів», щоб через них пролазити також в українські організації. Так їм наказував їх «національний інстинкт», який нехибно, як і в «червоних» москалів провадить одним і тим самим шляхом московського імперіялізму. А їхній матеріялістичний світогляд диктує їм уживати всіх доступних засобів, без будь-яких сантиментів, щоб лише зберегти єдино-неділиму Росію.

Українська еміграція на московськiм гачку

Цього нехибного компасу — національного інстинкту забракло певній частині української еміграції, відірваній від духу нашої землі. Вона не відчула серцем нашої тисячолітньої народньої мудрости, яку наш нарід уклав у категоричну формулу: «Хоч би москаль з неба — вірити йому не треба». Забрало цього нашого національного інстинкту майже всій націй еміграції в більшій чи меншій мірі, відповідно до ступня захворіння на ідеї матеріялістичного світогляду. Цей занепад національного інстинкту вкупі з дивною мішаниною обох світоглядів (ідеалі-

тичного і матеріалістичного) в головах нашої еміграції уможливив москалям такі трюки, як переговорювання УНРади з москалями і пенетрація наших наукових установ. Уможливив Алексінському «переконати» УРДП, що, мовляв, існують і «чесні» москалі, які справді є за відірвання України від російської імперії. Уможливив навіть такий дивоглядний погляд, що націоналістом може бути людина з матеріалістичним світоглядом (фактично московським) і т. п.

Ніколи не вдалося б москалям чогось подібного досягнути, якби наша еміграція трималася вже згаданої багатовікової мудрости українського народу і ніколи, за жадних умовин, не вірила москалеві.

Помилка московської еміграції

На наше щастя московська еміграція робить фатальну помилку, яку зробили вже раз москалі в СРСР і тепер намагаються її виправити. Але з моментом, коли цю помилку зрозуміють московські емігранти — тоді прийде справді великий час проби для української еміграції.

Відірвані від дійсности, від життя в СРСР, московські емігранти ще не відчувають збудженого українського національного інстинкту Рідних Земель, сили національної стихії, отого страшного для московської імперії українського націоналізму. З хвилиною усвідомлення цього факту, цієї смертельної для московського імперіялізму небезпеки, московські емігранти напевне перейдуть до способів боротьби з українцями, аналогічними з тими, що вже їх тепер випробовують в СРСР.

Саме тоді настане найтяжча проба української еміграції. Бо пригадаймо собі з яким захопленням зустрічаємо нераз всякі порожні компліменти, до речі нікого нічим не зобов'язуючі, під адресою України від чужинецьких діячів на всяких наших конференціях, вічах, академіях і т. п. Не приймаємо ми цього, як цілком зрозумілий факт, як наслідок незламної боротьби українського народу з московсько-большевицькими імперіялістами, найбільшими ворогами всього вільного людства, а як уласку, вижебрану у сильних світу цього. Або такий приклад: посварилися між собою москалі у своїм КЦАБ-і й розвалили його, а УНРада з гордістю голосить, що це вона «розвалила» КЦАБ своїми... переговорами з москалями. Цілком, як ця муха з байки, яка також запевняла, що вона орала, сидючи на розі вола. От такої гашої ментальности треба боятися, бо саме вона може зловити нас на московський гачок. От уявім собі, що «біла» російська еміграція піде слідами «червоних» москалів і застосує до українців тотожні до тих метод, які тепер стосує Кремль. Якийсь Керенський чи Мельгунов підпише «договір» з українським емігрантським «урядом», «визнає» УССД, «зречеться» претенсій на українські землі, дасть «гарантії», навіть заприсягнутьесь московським патріархом чи Карлом Марксом (у залежності від «віри» українського партнера) і... яка настане тоді шалена радість, повинь святкувань, віч, резолюцій, що охоплять нашу еміграцію. Це ж бо «здійснення» наших мрій: Керенський визнав Україну!

Даремно нагадувати тим людям про долю Переяславських, Ялтинських, Тегеранських і десятків інших договорів та міжнародних гарантій, включно з Атлантийською Хартією Чотирьох Свобід. Даремно вказувати на твердий факт, що навіть такі договори, які підписували великі і реальні сили, і ті опинилися на смітнику історії. А що ж говорити про безвартісні паперці, підписані якимсь московським Хлестаковим чи купою московських голодранців, які ніколи, так як і їх попередники не дотримують відносно України жодної умови! Таку умову можна подиктувати москалям лише силою української зброї. І як же дивитися на цих людей, що вже сьогодні, навіть без підписання «документу» визнання УССД ідуть на усну обіцянку до різних московських чи москвофільських «інститутів», «радіо-визволення», «комітетів» і т. п.?

Завдання націоналістів

Від тої жалюгідної дискредитації української визвольної справи можуть урятувати Україну лише українські націоналісти. Але націоналісти без лапок, тобто люди в яких ясно усвідомлений український національний світогляд. Люди, в серцях яких нема місця на компроміс між любов'ю до України і ненавистю до її ворогів. Люди, в душах яких панує єдина, непохитна, всеохоплююча віра в Бога і Його закони. Люди, які до статуту своєї організації вписали: «Хоч би москаль з неба — вірити йому не треба».

Чи маємо таких людей на еміграції? Може їх і мало, але є. Однак 25 літ тому, ми мали таких людей ще менше і вони були озброєні далеко слабше за нинішніх. Ті люди оголосили війну окупантам України, світовій імперії СРСР і своїм духом вийшли з неї переможно. Український націоналізм, озброєний ідеалістичним світоглядом перемагає московський імперіялізм, його матеріалістичний світогляд і цілий державний апарат нищення. Дух переможе матерію. Отже, вгору чола!

Місія молодших поколінь

В час цієї важкої проби для всього людства і України, на наші молодші покоління накладає воля Всевишнього великі обов'язки — йти правдивим шляхом визволення, що його визначив сам Творець.

Для того молодше покоління мусить бути готове. Пластовий клич: «Будь готов!» — набирає особливого, ба, вирішального значення.

Молодь мусить бути готова. Мусить сталити свій характер активною боротьбою з силами диявола. Гострити свій розум глибокими студіями минулого свого народу, його тисячолітнього ідеалістичного, християнського світогляду. Студіювати найбільшу книгу, що її має людство — Святе Письмо. А тоді гармонія душі, серця і розуму дасть цю силу, якої так трагічно забракло старшому поколінню у вирішальний 1917 рік.

Молодь мусить довершити те, що не скінчили батьки. 25-літня праця ОУН, її боротьба і жертви покладені за волю українського народу, за УССД — вказують усім єдиноправильний шлях визволення.

3. Карбович

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЗИСТАНС ОРГАНІЗОВАНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ (Закінчення)

(2)

Гарячий апел до українського народу бачимо в підпільній брошурі п. з. «Україна помирає! Хто винуватий у цьому?» (вид. ОУН, 1948), в якій обвинувачується Москву за трагедію України. На запит у заголовку, автор відповідає:

»В усій трагедії, що її переживає Україна, винуваті в першу чергу російські більшовики« (ст. 6). Далі приходить вичислення всіх злочинів більшовицької Москви супроти України, почавши від поневолення й знищення державности аж до масового геноциду, колективізації, нищення культури і т. п. »Це вони, — пише автор — російські більшовики, вірні спадкоємці царських імперіялістів, підкоривши собі силою Україну, ось уже тридцять років провадять в Україні політику грубого диктату, жорстокого насильства, бандитського терору, варварського грабежу, політику повного знищування України не тільки як окремої політичної, культурної і економічної одиниці, але як окремої етнічної одиниці». Тому усвідомлення того, що »російський більшовизм, більшовицька Москва, зажертий кривавий імперіялізм московських більшовиків — перша й найважливіша причина всієї національної трагедії«, — є »першою і найважливішою умовиною того, щоб стати на правильний шлях визвольної боротьби«.

Співвідповідальні за сьогоднішню трагедію України є також »українські запроданці Сталіна і його кремлівської кліки — медведі, шахраї, затонські, юрки коцюбинські«, а далі — »коротченки, мануїльські, гречухи, корнійці, сердюки, грушецькі, тичини, сосюри, бажани, петровські...« (ст. 7-9).

Основою базою українського визвольного-революційного руху автор вважає українських селян і робітників: »... Вони післали в підпілля, в УПА, своїх синів і доньок, вони в найбільшій мірі підтримують нашу визвольну-революційну боротьбу матеріально. Вони разом з підпіллям і УПА найактивніше борються проти московсько-більшовицьких окупантів«. А тому »українські народні маси — запорука нашого майбутнього, гарантія нашого національного існування. Їм, українським народним масам, які незважаючи на всі гнобительські прийоми окупантів, зуміли зберегти своє національне обличчя, свою українську душу, зуміли зберегти волю до боротьби, ми сьогодні кличемо: Слава!«

»І тільки дякуючи тому, що ще є в Україні і національно здорова, патріотична частина народу, ми, разом з тривожно-трагіч-

ним «Україна помирає», можемо кинути сьогодні з України всім нашим ворогам, усьому світові і другий, але вже радісний, бойовий, уже переможний оклик: Україна бореться!...»

Засудивши гостро всіх коляборантів з Москвою, як зрадників народу, автор дає практичні вказівки боротьби з ворогом:

«Не вживайте російської мови! Геть російську мову з українських середніх і високих шкіл, з українських міст, з усіх установ і підприємств в Україні! В Україні кожний українець хай говорить тільки українською мовою!... Боріться з большевицькою розкладовою пропагандою! Виховуйте ваших дітей на патріотів України, а не на її яничар! Не приймайте участі в большевицькій пропагандивній і агітаційній роботі! Розкривайте, де лише можете, большевицьку брехню! Саботуйте всі зарядження большевицької влади в промисловості, на транспорті, в сільському господарстві, в шкільництві, в культурно-освітніх установах! Зривайте большевицькі пляни! Шукайте зв'язків до українського революційного підпілля, поширюйте наші революційні кличі, включайтеся в активну організовану протибольшевицьку революційну боротьбу!

... Коли ти патріот України, ... тоді твоїм прямим обов'язком є боротися за національне й соціальне визволення України з-під московсько-большевицького панування... Активному наступові окупантів, ми, патріоти України, мусимо протиставити активний спротив!...

Могила, що її копають московсько-большевицькі гнобителі Україні, хай стане могилою їм самим» — так закінчує автор брошуру (ст. 17-18-19).

Як бачимо, в протиставленні до праць П. Полтави і М. В-ка, ця публікація призначена для найширших народніх мас. Це свідчить про багатогранність підпільної публіцистики щодо форми й змісту.

Москва намагається неутралізувати самостійницькі прагнення поневолених народів фікціями самостійності, тобто йде за вказівками Сталіна в «Марксизмі і національне питання», де вповні застосоване діалектичне крутіство в користь російського імперіалізму. Сталін пише: «Соціал-демократія проголошує право націй на самовизначення... але це не означає, що соціал-демократія буде підтримувати кожне право нації...» (ст. 18). «... Нація має право влаштуватися автономно, вона має право навіть відділитися, але це не означає, що вона повинна це зробити при всяких умовах» (ст. 20). Таке рішення приймає формально Москва теж на основі конституції СРСР (Госполітздат., 1952).

Про це П. Полтава пише так: «Большевики хочуть задовольнити самостійницькі прагнення народів шляхом формально незалежних держав. Але народи добре відрізняють стан формальний від фактичного. Вони сьогодні хочуть фактичної, а не формальної самостійності. Про це свідчить боротьба неросійських народів, які опинилися у сфері впливів большевицької Москви. Ці народи об'єдналися сьогодні для спільної протибольшевицької боротьби в Антибольшевицький Блок Народів (АБН). Всі вони змагають до повалення большевицького СРСР і до побудови на його руїнах своїх самостійних національних держав... Большевики добре знають, що їх твердження про «мо-

рально-політичну єдність народів ССРСР» — брехня» (П. Полтава: «Концепція самостійної України», ст. 57).

«... Т. зв. УССР, як і кожна інша т. зв. союзна республіка, являється по суті не «незалежною державою українського народу», як про це брешуть большевики, а звичайною адміністративною одиницею, звичайною безправною губернією большевицької імперії... Т. зв. суверенність союзних республік — це тільки фікція, пуста фраза, призначена большевиками для обдурювання працюючих мас ССРСР і всього світу, фраза, що не має найменшого практичного значення. Ні «верховна рада» УССР, ні її «уряд» не можуть нічого зробити самостійно, без згоди на це московського центру» (П. Полтава: «Хто такі бандерівці...», ст. 2).

Наприкінці нашої довгої аналізи національного питання слід відмітити, що його небезпеку добре розуміють большевики, які постійно повторюють, щоб «як зниці в оці береги дружби народів», бо лиш тоді сила ССРСР буде непереможна. Так, напр. «Комуніст» (листопад, 1953) у статті В. Лаціса «Велика сила дружби народів» пише: «Дружба між народами ССРСР — велике і серйозне завойовання. Бо поки ця дружба існує, народи нашої країни будуть свободні й непобідимі. Ніхто не страшний нам, ні внутрішні, ні зовнішні вороги, поки ця дружба живе і процвітає» (ст. 35). В статті А. Румянцева: «Економічна співпраця російського й українського народів» («Комуніст» травень, 1954) є намагання виказати нерозривний інтерес України у федерації з Росією: «Советська Україна — невід'ємна частина великого багатонаціонального ССРСР, яка займає визначне місце в народнім господарстві країни, в закріпленні її економічної і воєнної сили» (ст. 32). «Усі советські народи рівні. Закріплюється непорушна дружба народів — запорука непобідимости ССРСР...» (ст. 42).

Беручи до уваги надуживання большевиками гасел про «суверенність», П. Полтава рекомендує, як ударного гасла уживати: «відділення України від Росії і розвал, розподіл ССРСР на національні держави...»

Всеволод Рамзенко формулює це ще різьбніше: «УССД означає — геть від Москви!» («Чому ми за УССД», ст. 13).

Рамзенко зводить усі нещастя українського народу в один Zenітний пункт — брак власної держави! Він уточнює це так: «УССД — наш бойовий заклик», «УССД — природне прагнення і природне право», «УССД — заповіт предків і обов'язок супроти минулих поколінь народу», «УССД — передумова життя і росту народу», «УССД — геть від Москви!», «УССД — рятунок перед знищенням і заглодою».

Тоталітарному, деспотичному московсько-большевицькому ладові український організований підпільний рух (ОУН-УПА-УГВР) протиставляє демократичний лад. Основна ідея, що на кожному підпільному виданні є мобілізуючим гаслом — це «Воля народам! Воля людині! За Українську Самостійну Соборну Державу!».

Рамзенко пише: «...Здійснення широкої, справжньої демократії і суспільної справедливости. Демократичний устрій, забез-

печення всім людям у державі всіх підставових прав, не дозволяє, щоб з народу вийшла купка таких державних вельмож, як большевицькі вельможі в большевицькій державі... Тільки в українській державі, у своїй рідній державі відносини між державними установами й українськими людьми можуть стати справді людськими, справедливими, без насильства...» (ст. 13, там же).

Полтава пише: »За справжню демократію, проти диктатури й тоталітаризму всіх мастей, за свободу слова, друку, зборів, світогляду, за забезпечення за національними меншостями в Україні всіх національних і громадських прав, проти всесилля поліції, за таку владу в державі, яка найвищим своїм обов'язком уважатиме служіння інтересам народу, а не імперіялістичним клікам«. (»Хто такі бандерівці і за що вони борються?«, ст. 18).

Большевизм змагає через поневолення людини-одиноці до поневолення нації, через колективізацію до повної нівеляції особистості і через те — національної окремішності. тому анти-большевицька визвольна революція мусить завалити колективізм, а поставити в осередок людину, її свободну творчість у межах соціальної справедливості і національного добра. Большевизм знищив особистість, самодіяльність, вільну творчість людини, а антибольшевицька визвольна революція мусить висунути особистість та дати широкий діапазон творчій ініціативі індивідуальності. Большевизм знищив свободу, тому антибольшевицька визвольна революція мусить бути тріумфом свободи, всебічного визволення людини і народів. Большевизм сіє ненависть, заздрощі, внутрішньо-національну боротьбу і служить імперіялізмові, тому протибольшевицька визвольна революція мусить проповідувати взаємне довір'я поміж членами одної нації, внутрішньо-національну гармонію і солідарність, міжнаціональну співпрацю, взаємодопомогу поміж людьми і народами, засуджуючи шовінізм і імперіялізм.

Тому В. Рамзенко пише: »Український національно-визвольний рух бореться за національне і соціальне визволення українського народу, за його розкріпачення, за звільнення з пут теперішньої неволі« (»Чому ми за УССД?«, ст. 1). »Всім життям українського народу, і самими людьми, і його працею, і всіми багатствами господарить по-своєму, по-московському, Москва. Росіянин-большевик господарить так, як йому вигідно й потрібно: народ нищить та калічить, людей перемінює у невільників, а багатства згортає і вивозить... Сьогодні в Україні ті, що найважче працюють, ті живуть у найбільшому недостатку та голоді. А ті, що взагалі не працюють, живуть у розкошах і не знають недостатку... Це значить, що нема тепер в Україні соціальної справедливості ні на макове зерно, а є кричуща жорстока несправедливість і кривда... Все це є тому, що є в Україні російські большевики...« (ст. 11-12).

Тому, що український народ є за приватну власність, яка дає йому гарантії волі й добробуту, що землю повинен отримати селянин на власне землекористування, Рамзенко чітко зазначає: »Ми є проти колгоспів, що є знаряддям нещадної експлуатації

селянства, є причиною нужди і смерті українського села. Ми є проти повороту в Україну як поміщиків, так і капіталістів. Ми є за знищення нової експлуататорської паразитарної класи большевицьких вельмож, складеної з верховодів партії, МВД, МГБ, адміністрації, армії» (ст. 9).

Конференція ОУН на Українських Землях 1950 р. постановила: »ОУН бореться за повне знищення колгоспного кріпацтва в Україні, проти повороту до поміщицько-капіталістичного ладу, за безплатну передачу землі селянам на власність на базі особистих трудових господарств«, тобто за безплатну передачу на приватну власність.

У робітничому питанні програма ОУН теж валить старий комуно-большевицький лад до основ, апелюючи до свободної ініціативи робітника, як вільної людини і господаря свого вартату праці. Особливо різко ставить ОУН розвал колгоспного ладу, як ненависного українському селянинові-індивідуалістові. Майже всі заклики ОУН закінчуються: »Геть з колгоспами!« Цілим своїм стихійним розгоном українська революція заперечує в основі комуністичний лад.

Маси можна пірвати до боротьби лише протиставними в кожному відношенні концепціями й ідеями. Соціальне визволення мусить dokonуватися одночасно з національним. Антирежимна революція не є вистачаюча для національного визволення. Український революційно-визвольний рух ставить на антиімперіальну, національну революцію, що є одночасно й соціальною бо валить до основ комуністичний лад, а будує спертій на органічних елементах кожного народу власний національно і соціально справедливий устрій. Большевизм — твір російської общинної духовости, накинений збройною рукою народам-індивідуалістам. Соціальні кличі є нерозривно сполучені з національно-визвольними, як це дуже маркантно унагляднене в праці Рамзенка »Чому ми за УССД«.

Большевизм наступає цілісною системою на душу і ціле життя українського народу, тому і відпір йому мусить бути всебічний. Офіціоз Проводу ОУН на Українських Землях »Ідея і Чин« (ч. 10, 1946) в статті П. Полтави виразно окреслює український національно-визвольний рух, тобто націоналістичний рух, як а) суспільно-політичний і б) духово-світоглядový. »...Як духово-світоглядový рух український націоналізм бореться за духове відродження українського народу, тобто за ліквідацію тих усіх наслідків, що їх у духовості українського народу залишила багатовікова неволя« (»Елементи революційности українського націоналізму«, ст.13).

Українське революційне підпілля відкриває рішучий фронт проти марксизму й поборює його всіма силами в кожному відношенні. Блискучу критику марксизму й матеріалізму дає У. Кужіль, який повністю засуджує »науковість діалектичного матеріалізму« і резюмує наприкінці так: »...Ясно, що найважливішою заслугою Маркса було перенесення положень діалектичного матеріалізму з явищ природи на суспільне життя у вигляді істо

ричного матеріалізму, то однакову вартість має вчення історичного матеріалізму про неорганічну природу. Тобто має вартість фантазії... Це виrozumований образ розвитку суспільства, яким його хочуть бачити, але яким він не є. Цілий діалектичний та історичний матеріалізм — це абстрактно побудовані системи, до яких насилу вишукали підтвердження у природі і суспільстві. Всі сумні, прямо трагічні наслідки такого шукання підтвердження в суспільно-політичному житті маємо змогу оглядати в цілій ширині в СРСР» («Науковість діалектичного матеріалізму», ст. 52).

В суспільно-політичному відношенні дуже різкий фронт проти марксизму, як теж і соціалізму, займає П. Полтава в «Концепції Самостійної України». «Марксизм своїми основними положеннями скерований проти ідеї нації» (ст. 26). «Соціалізм не виплекав жодних елементів нової, національної суспільності, не добився жодних успіхів у вихованні інтернаціональної свідомости пролетаріату...» (ст. 27). «Сторічний майже досвід існування соціалізму доказує, що йому не вдалося знищити чи якнебудь захитати ідеї нації. Вона із зудару з соціалізмом виходить переможно».

ОУН-УПА чітко захищають свою світоглядну систему, тобто цю, якою живе український народ від століть, як глибоко віруючий народ. З цього погляду християнські підвалини українського революційного руху є бездискусійні. Ми спираємо наші висновки також на переживаннях і стихійних виявах народу, борців, революціонерів, що унаглядноється в художній літературі, усній словесності, фолклорі, в поезії підпільних поетів, у різьбах, малярстві, піснях УПА, звичаях і т. п.

Український революційно-визвольний націоналістичний рух випливає з душі народу, тому йому не є чуже те, чим цей народ живе, отже він є українським органічно-духовим рухом. Все, що творче й українське, він поглиблює. Він відзеркалює світогляд народу, тому є ясним, чому він стоїть у такій гострій боротьбі не лише з матеріальною, фізичною окупацією, але теж у духовно-ідейному фронті проти російського большевизму й марксизму. Він стоїть за християнський ідеалізм.

Наведені нижче цитати з підпільних видань на Рідних Землях будуть характеризувати: а) бойову духовість українця, що є в боротьбі, б) його віру в повсякденні ідеї, якими живе народ. Завдяки їм український визвольно-революційний рух зумів кинути всім ворожим, безбожницьким силам гнобителя гордий визов: «Нас не злякають танки ні канони, ми славим правду, Бога, новий світ...» (М. Боеслав: «Непокірні слова»). І гасло боротьби, як колись у наших запоріжців: «За Бога, за правду, за святу Україну...» Велика віра в Божу поміч не покидає наших борців ніколи: «Переможемо духа злого, Боже, сили дай!», «З нами правда, з нами Бог».

В піснях УПА і революційно-визвольного підпілля, в поезіях підпільних поетів, зокрема М. Боеслава, дуже чітко схарактеризовані ідеї, гасла та цілі ОУН і УПА. Тут з цілою рішучістю підкреслюється: «Хай знає ворог озвірілий, що в боях рішає дух,

не тіло...», «Ніщо нам танки, ні гармати, де дух завзятих став на смерть, на труп — катам заплата за славу скрвану і честь...», «... Ми діти, та на собі сором чуєм, за пута! Кров борців тече на нас!» Вони ведуть боротьбу «за славу, за честь, за землю святу», за «Святої Софії дзвони», «За Божу правду...»

Україна має не лише себе визволити, але показати шлях світові, як вийти з сучасної кризи, як побороти зло. І тому «на злочин світу станем», «збудуємо новий світ», поваливши світ «орд чужих загарбників». «Життя звернемо на новий шлях».

Сила віруючого духу, якого нікому не вбити, лунає з цих пісень; певність «долю переперти», «роздерти присуд смерти», «побороти смертю смерть». Вони боряться не за матеріальні, а за ідеалістичні цінності: за вільну людську душу, що є закута в кайдани, мстяться «за зневаги, за знущання», за «потоптану народню честь». Вірять у перемогу, а тоді «настане всенародня згода — свобода народам, — людині свобода...»

В них велика пошана до історичних традицій України: «До бою кличуть нас віки...» З ворогом України їх «розсудить лиш залізо й кров». «Ні сліз, ні ридань, ні прокльонів, держава — це кров і залізо, свобода — це вістря мечів». Вони «титани духа, титани рук» — мають бути й вести нарід, вони «чисті серцем» і «сильні духом». Усе їх «вірую» — це повний етичний кодекс, як слушно свого часу писав В.П., кодекс чести нового лицарства, яке Бога, честь, націю ставить понад усе особисте. Такий є кодекс чести і молодой української жінки, і старої матері, що горда за доньку, яка гине, не зрадивши тайни МВД-істам.

В українському підпіллі постає нова література, мистецтво. Проявляється творчість підпільних мистців і поетів, що своїм революційним художнім словом перевиховують народ. Наприклад, «Вірка» М. Перелесника (новеля, надрукована в друку. ОУН ім. О. Басараб, у лютому 1951), що написана на основі правдивої події. Віра Шевчук з Київщини і молодий юнак з Білої Церкви зловлені німцями під час транспорту для повстанців зброї, витримують жахливі тортури й гинуть героїською смертю, не зрадивши повстанців. Такої белетристики є більше, от хоч би «Крижаві рожі» М. Перелесника. «Одної доби» (оповідання) Б. Калини «В побуті і в бою» І. Левича і т. п.

Збірки поезій і новель різних авторів (напр., П. Волошина-Василенка «Мої повстанські марші») підпільно друкуються і поширюються по всій Україні. З цілями виховними — протимарксистськими і національними, в дусі національного героїзму і високого ідеалізму — випускаються навіть органи для молоді, що протидіяти розкладовій роботі комунізму й російськості (напр журнал для дітей «Орлики», 1950).

Є вже ціла низка революційно-повстанських спогадів (напр «Вовки» П. Новини — фрагменти з хроніки одного відділу, аб спогади ком. Хрена). Мемуарна підпільна література поширена як бачимо, на широку скалю. На особливу увагу заслуговує «Літопис УПА», виданий 1947 р., а поширюється по сьогоднішній день.

З нагоди Різдва, Великодня й інших релігійних та національних свят появляється ціла низка листівок національно-релігійних

ного характеру, що засвідчує про глибоку пов'язаність визвольного руху з релігійними і національними традиціями. От, напр., листівки з нагоди Великодня в 1950 р., чи Різдва Христового з 1953 р. мають по-мистецьки виконаний образ Христа.

Високомистецькі дереворити підпільних мистців, жетони видані з нагоди десятиліття відновлення української державності (30: 6. 1941 р.) і т. п. свідчать про багатогранність діяльності підпілля.

Окремішність українського антиросійського й антибольшевицького життя інколи скріплюється дуже оригінально, напр., навіть видаванням «Календаря Українського Повстанця». Протидія фальсифікації большевиками української історії і історії української літератури займає окреме місце в підпільних виданнях. Напр., видано «Історію революційної боротьби в Наддніпрянській Україні» (1949 р.), «Шевченко проти Москви» О. Орленка (1949 р.), «Чому повстання 1648 р. було переможне» і багато інших.

Характеристичне у всьому є намагання зацепити як виховний ідеал щось протилежного комуно-російському злу. Ось як пише Всеволод Равзенко: «... ще важливіше значення для нас, як народу, має наша внутрішня духовна міць і духове здоров'я»... «Українські люди ставлять опір усім ворожим затіям і цим дають доказ своєї гідності. Але щойно... українська держава може привернути українським людям в усій повноті їх людську подобу, воскресити, відродити в них те, що є в людині найцінніше — віру в себе, віру в добро, в правду і справедливість»... («Чому ми за УССД?», ст. 11-12).

Тут основну роль грає християнське виховання. В праці С. Ф. Хмеля «Українська партизанка» (1953 р.) читаємо: «На команду «До молитви» повстанці підриваються на «струнко», знімають шапки... Один з повстанців говорить голосно «Отче наш» і «Богородице Діво». На команду «струнко» той самий рецитує «Молитву Мащака» («Україно, свята Мати героїв...»). Так у темряві большевицького безвір'я і садизму-варварства в українських підпільних катакомбах повстанці і підпільники плекають шляхетну віру в Бога. Нікому нічого підпілля не накидає, а лише вирощує те органічне, що є притаманне українській духовості, що творить собою зовсім інший від російського світ.

П. Полтава в офіційні Проводу ОУН подає елементи українського націоналізму:

»1. Ідея УССД, що її українські націоналісти визнають активно і в боротьбі за здійснення якої вони зберігають сувору принципиовість.

2. Боротьба за відродження духовості українського народу, тобто боротьба за викорчовування в українському народі рабської психіки й культивування в ньому психіки вільного господаря на своїй землі, психіки фактичного борця за справу Самостійної України.

3. Радикальність, насильницький характер метод нашої боротьби проти окупантів, визнання того, що найважливішим завданням українського народу під сучасну пору є організація

масової безпосередньої нещадної боротьби за національне визволення, боротьби всіми засобами, які в нашому розпорядженні.

4. Розраховування на народ як на основну силу, за допомогою якої ОУН виборє самостійність, найповніше й найвірніше висловлювання прагнень найширших мас українського народу.

5. Організування протиокупантської боротьби на Українських Землях за всяких умов, погляд, що Українські Землі є вирішальним тереном боротьби за УССД.

6. Орієнтація на найпередовіші досягнення (вільного) людства як в галузі політичної і суспільно-економічної практики, так і в галузі політично-економічних наук.

7. Високі моральні вимоги до членів ОУН». («Ідея і Чин», ст. 39).

Спираючись на власні сили українського народу, український організований визвольний рух, — ОУН, УПА, УГВР — ставлячи на національні революції поневолених московсько-більшевицьким імперіялізмом народів, дав ініціативу до створення практичного широкого організованого фронту поневолених большевизмом і нацизмом народів, завдяки якій відбулася 1-ша Конференція Поневолених Народів Європи і Азії 21-22 листопада 1943 р., на якій вирішено, що: »Для швидкої і певної перемоги національної революції потрібний один спільний фронт поневолених народів. Тому Конференція вважає необхідним створити спільний Комітет Народів Східної Європи і Азії, який буде координувати всі національні сили тих народів, виробить єдину лінію боротьби зі спільним ворогом, єдину тактику боротьби та у відповідний момент дасть гасло до одночасного повстання всіх поневолених народів«.

Тоді стверджено, що »тільки національні революції поневолених народів припинять безглузду воєнну різню і принесуть світові тривкий мир...« »В системі вільних національних держав забезпечується повна воля людині, давлень і експлуатованій досі казармовою системою імперіялізму... Новостворений лад на Сході Європи і Азії виключить усякий імперіялізм і гарантуватиме повну волю розвитку кожного народу. Цей лад мусить бути побудований на системі незалежних держав кожної нації на своїй етнографічній території. Для перемоги національної революції потрібний підйом мільйонових мас...«

В цьому плані були проводжувані рейди УПА, що мобілізували спільний фронт (напр., на Кавказі — командир Лис, 1943, на Словаччині і Румунії — командир Хмара, 1949, в тому ж часі відбулися рейди на терени Польщі, Білорусії, Литви, Пруссії і т. п.). »Літопис УПА« (жовтень 1947) називає АБН »спільною концепцією боротьби«. В іншій краєвій публікації читаємо: »АБН, який являється сьогодні координаційним і керівним політичним тілом у протибольшевицькій боротьбі багатьох поневолених народів« (З. С.: »Форма і тактика ОУН в боротьбі за УССД — єдиноправильні«, 1950).

Подібно захищає концепцію АБН П. Полтава (»Концепція Самостійної України«, »Хто такі бандерівці...«) стверджуючи: »Революційні, прогресивні елементи народів України, Білорусії, Прибалтики, Кавказу та деяких народів Південно-Східної Європи

вже сьогодні об'єдналися на пропагованій нами політичній плятформі для спільної протибольшевицької боротьби в Антибольшевицький Блок Народів...»

Основному з'ясуванню ідей АБН присвячена окрема брошура п. з. «Воля народам і людині — найпрогресивніший клич у світі» (1952 р.), в якій, між іншим, читаємо: «Нашу віру (в перемогу клича «Воля народам і людині») скріплює... існування АБН... АБН робить заходи для створення широкого фронту проти дикого московського імперіялізму, боротьби, яка знищила б московську імперію — СССР».

Ми з'ясували коротко головні ідеї українського національно-визвольного руху. Яку могутню силу розбуджують вони серед українських народніх мас характеризує такий, один із багатьох, факт:

»В перших днях червня 1947 р. в с. Вербиця (Томашівщина) ворожий полк, а пізніше дві дивізії оточили одну соту УПА. Рівнинний безлісний терен і колосальна перевага ворога не дали змоги повстанцям пробитися, не зважаючи на багато героїських спроб. Повстанці прийняли останній бій. Своїм героїзмом запалили все населення. До бою стануло ціле село. Хто зі сокирою, хто зі зброєю. Геройська боротьба нових тернопільців тривала три доби. Повстанці і селяни відбивали скажені численні напади ворога вже тільки здобутою на ньому зброєю і амуніцією. Селотвердиня трималося незламно. Аж третьої доби ворог, підтягнувши артилерію і танки та збомбардувавши село з повітря, шойно по трупах героїв, вступив у село. Коли бомби і гарматні стрільна перевертали все догори корінем, коли в пожежі попеліли рештки хат, а ворог під охороною танків стискав і звужував залізним перстеном оборонну лінію повстанців, розігралися потрясаючі картини. Батьки вбивали своїх дітей і вимагали, щоб разом з дітьми їх постріляли, не бажаючи попасти в руки озвірілих катів. Над пожарищем, під гук стрілен, розриву бомб неслися останні слова пісні: «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ»... Так згинула вся сота і майже все населення села. Хто не загинув у бою, тих ворог вимордував» (С. Ф. Хмель: «Українська партизанка», за С. Назаревичем).

Ось такий проявляє героїзм і ось які складає жертви український визвольно-революційний рух і український народ у боротьбі за УССД. Боротьба продовжується далі. На її вітарі склав своє життя 5 березня 1950 р. головний герой сучасної української визвольної боротьби ген. Тарас Чупринка-Шухевич, Голова Проводу ОУН, Головний Командир УПА, Голова Генерального Секретаріату УГВР. Його слідами пішли сл. п. П. Полтава, Горновий... Їм числа немає, але ідея їх невмируща... Вони мобілізують і веде цілий український народ до перемоги над ворогом і до здобуття УССД.

Густав Тібон

Християнізм і свобода

Дивно! Навіть заголовок одної відомої книжки¹⁾, змісту якої не буду тут обговорювати й яка не дуже мені до вподоби, навіть цей заголовок видається мені виявником безладу нашої епохи. В нормальних часах свобода становить бездискусійну дану й основну підставу дії, до вибору є це, чи друге, сьогодні ж треба вибирати спочатку можливість вибору!

Ось яка нині засаднича проблема: у всіх ділянках спостерігаємо регресію, відступ свобод, під формою раз нагальною, іншим разом скрито-підступною. Людина чимраз менше вибирає: якийсь анонімний і централізований авторитет вибирає за неї.

Людина не є вже свободна фізично. Комунікаційні перешкоди, обов'язкові охоронні щеплення, обов'язкова військова служба, не говорячи про узагальнення поліційної системи, закони з ретроактивною важністю, як також переселення, що панують суворо в багатьох країнах, усе це зробило з «габеас корпус» давних юристів поняття щораз то більше відумерле.

Людина не є вже свободна духово. Однородна школа і кличі нащоїдаючої пропаганди щораз більше обмежують спонтанне наростання її думок і почувань.

Вона не є вже свободна економічно. Держава, що поклала свою важку стопу на дільність лікаря, виховника і керівника сумління, стається також промисловцем, купцем, агентом убезпечення. Пажерливе оподаткування враз із тяжіючою регламентацією загрожують свободі і то навіть і включно з приватними підприємствами. Пролетарський стан — якщо під цим словом розуміємо відсутність вільного вибору і конечність підчинення зовнішній владі — зміряє до охоплення в собі всіх індивідуальностей і всіх соціальних клас. Необмежена система перерозподілу дібр, однаково зле подумана і зле примінена, надто часто у висліді утруднює працю і пособляє паразитизмові. Всесильна держава обертає внівець зарозом увесь ризик і всі можливості, що їх містить у собі поняття і практикування свободи.

Людина не є вже свободна політично. Вона не має вже вибору між особами здібними репрезентувати її аспірації й її конкретні інтереси, але між кількома абстрактними програмами, зродженими в монолітних партіях, що несуть у собі зародок диктаторської держави і вимагають від індивідуальностей приступлення, підпорядкування безумовного.

Цю картину я очевидно переяскавив. Але це універсальне рабство, що роквітає на віддалі тільки кількох соток кі-

1) Мова про «Я вибрав свободу» Кравченка.

лометрів від наших²⁾ границь, існує і в нас у стадії зародка і загрози. Вже розпочалася ера організаторів і технократів: людина, позбавлена всякої людської опори перестала бути одним з членів організму, а є тільки колісцячком у машині, цифрою в статистиці. Є вона відосібненим невільником серед товпи невільників, «множиною осібняків» заповідженою Валері³⁾. Приходять на думку слова Віктора Гюго, якими він тому сто років описував пророчо ідеальну колективну спільноту:

»Зареєстрована людина живе й вмирає під аршином....

Стопа мусить покрити слід стопи, і поки зробиш

Крок мусиш його точно вимірити....

Кожен мусить в свою годину прибути на завод,

Для кожного там свій номер, і місце визначене,

Людина в переділці із етикеткою,

Звільнена від батьків, несвідома предків,

Ось таке останнє слово поступу: людина самотня....«

Але ще більшою небезпекою є те, що затрачуючи свої зовнішні свободи, витрачає людина рівночасно і смак свободи як такої. Правильно хтось сказав, що рабство деградує людину до того ступня, що вона прямо заховається в нього. І справді стверджуємо щораз то більше зазначену обоятність людини до свободи. Вона позначається зником бажання ризику і ростом шукання безособової безпеки (загальний гін до державних посад є найбільше маркантною ознакою), як також загрозливою податністю на різні пропаганди. Свобода, що колись була ідолом, стає тягарем; вона не тільки завмирає ззовні, але й абдикує теж і знутри. Людина відчуває страх перед своєю власною відповідальністю; у неї тяга віддатися тій силі без імені, без обличчя, що дозволяє їй не думати ні діяти з власної ініціативи. І тут саме є це блудне коло: з одного боку поступ колективізму й раціоналізації знеохочує людину користуватися свободою, що коштує її задорого (ми тепер на порозі світу, в якому вільна людина являється щораз виразніше «автсайдером», навіть парієм) — а з другого боку факт звільнення себе від свободи робить конечним піддатися опіці колективізму, спільноти. Хай вистачить один тільки приклад: сучасне розтавання спадкових маєтків, що розпливаються в девальюації і податках, позбавляє багатьох дітей можливості опікуватися своїми старими батьками, а саме ця неможливість спричинює і робить законною інтервенцію держави. Недавно проголошений⁴⁾ закон, що звільнює дітей від обов'язку давати засоби життя старим батькам, гомольоує офіційно цей стан справи. Віднаходжу таку саму фатальність у рефлексії, що її я недавно чув від одного ремісника на селі: »Заробітки малюють, я не в силі платити податки, тому то я вніс прохання про державну посаду; в той спосіб не я буду платити державі, але держава мені«. Надто важкі тягарі спонукують людину не тільки скинути їх, але й самій стати тягарем. Коли вибір свободи вимагає героїчного зусилля, »тяга до служіння« про

2) Автор — француз.

3) Валері — французький поет.

4) У Франції.

яку говорив уже Тацит, набирає пропорції загального бездоріжжя, загальної дезорієнтації.

Природа свободи

Коротка аналіза поняття, розуміння свободи допоможе нам згладити таємні збудники цієї трагедії рабства.

Свобода людини не є чимсь завішеним у порожнечі й замкненим у самому собі. Вона є в стані залежності від природи («мене вродила жінка і я не можу втекти від людства», казав Поет); вона базується на кінцевості і є трансцендентною⁵⁾ відносно неї. Коли ми кажемо «бути свободним», слід класти наголос правильніше на «бути», як на «свобідним». Людина є свободною настільки, наскільки вона взагалі «є», існує. Перед «свобідною думкою» і перед «свобідним коханням» є, існує «думка» і «кохання» взагалі. Бути свободним це мати можливість розвивати свою природу і то не по власній волі, але підчиняючися вічним законам, записаним у тій природі. Свобода є, отже, передусім спонтанним і волевым послухом, відчутим живо і глибоко.

Великою помилкою є змішувати визначення свободи з визначенням незалежності. Людина, ество релятивне, («ре-ліо» по-латинському значить «в'яжу, зв'язую») не може бути незалежна. Я є свободний вибрати ту чи іншу поживу, що її вважаю більше відповідною для мого смаку чи потреби: — я не є свободний відчувати, чи не відчувати голод. Я свободний подорожувати чи вженитися, але щоб могли покористуватися цією свободою, слід мені передтим відчувати, що даний край чи дана жінка мене інтересує чи приваблює. В основі всякої свободи лежить, отже, якесь притягання, бажання, якийсь зв'язок. Свобідним є той, хто має змогу вибрати між тим всім, що його «в'яже» і вабить і що рівночасно найбільше відповідає його глибоким аспіраціям. І в той спосіб цим шляхом проблема свободи зливається з проблемою любові. Ми не маємо вибору між залежністю і незалежністю, але тільки між живою залежністю, яка приносить розвиток і залежністю мертвою, яка дусить. Іншими словами: ми є свободні виключно в міру того, чи ми можемо любити ества і речі від яких ми залежні. Наші можливості свободи утворюються з нашими можливостями з'єднання (комунікативними). В тому самому середовищі і в тому самому занятті одна людина почуватиметься свободною, друга невольником. Наприклад, подружжя буде для нас визволенням або тягарем відповідно до того, як ми приймемо подружний зв'язок: вірна дружина, оживлююча приязнь для того, хто її любить, стане для того, хто не любить нестерпною «причепкою». Свята людина, що їй дано любити усе й усіх почуватиметься свободною у всякому середовищі й у всіх обставинах. Людина опірна, позбавлена змоги мати почуття, відчувати прив'язання, знаходитиме всюди рабство. Сен-Екскюпері⁶⁾ вважає, що людина набирає вартості зі збільшенням числа і якості своїх зв'язків: бути свободним, це значить еднатися внутрішньо і спонтанно з групою, що нас розуміє і нас перевищає, це значить піддержувати

⁵⁾ Поза межами людського пізнання.

⁶⁾ Французький літун і визначний письменник.

з цією групою зв'язки тотожні із зв'язками поодиноких членів організму, якого вони є складовою частиною.

Отже свобода не значить нічого сама в собі. Вона варта те, що варта людина, а вартість людини міряється цупкістю, спряженістю її особовости й глибиною її любови. Але що ж таке особовість («я») і любов людини, як не прядиво зв'язків, тобто глибинна, якнайближча приявність ближнього в мені самому?

Свобода не є можлива без резерви можливості прив'язання і єднання, тобто перманентної наявності потенції до прив'язання і єднання. Матеріальна свобода зумовлюється матеріальними резервами (є пролетарем саме той, хто не маючи своїх власних матеріальних засобів, не розпоряджає жадною можливістю вичекати, щоб могли вільно вибрати собі працю чи працедавця). Так само духовна свобода зумовлюється духовними резервами: треба мати в чому бути свободним, треба розпоряджати цим полем можливостей, яке витворила корінна приналежність, культура, правдиве пізнання одиниць і речей. Якщо розглянемо найвищі прояви свободи, найдемо завжди в їх центрі якийсь живий зв'язок тобто послух інспірований любов'ю. Людина є свободна від тілесних пристрастей мірою того, наскільки вона прив'язана до духових вартостей, і як це дуже ясно доказав Габріель Марсель⁷⁾ за Плятоном, вона є свободна від різних опіній і пересудів, оскільки вона зв'язана вірою. Так як дерево опирається вітрові в міру того, як сильно держить його коріння, в міру того, як воно з'єднане з життєдайною землею: його прив'язання становить підставу і запоруку його свободи.

В такий спосіб наша свобода є zarazом твором і творцем зв'язків, що нас лучать зі всесвітом (тобто з усім тим, що є): вона базується на давніх зв'язках, щоб творити зв'язки нові.

Рабство й розрив зв'язків

Драма рабства не є нічим іншим, як тільки драмою розриву зв'язків. Ми цитували приклад дерева: «звільніть» його від його коріння, його мертві листки стануть іграшкою вітру. Це точнісінько доля великого числа людей, вирваних із їхнього природного середовища, з їхніх традицій. Ті люди, якщо не повинуються більше законам глибоким і реальним, стаються жертвою різних поверхових і стерильних, безплідних конформізмів. Невільниками чого є ті люди, що вважають себе свободними? У яку в'язницю попадають ті, що заперечують своє гніздо, під яким яром гнуть спину ті зревольтовані проти великих законів природи? Які маяки, які святоїванські вогники, які привиди серед пустині переслідують тих, що погасили свої зорі? Рабство й викорінення відповідають собі: той, що відривається від землі, яка його годувала, віддається вітрові, який його понесе.

Регресія, відступ свобод зродилися з розриву життєвих зв'язків, спричиненого ідолопоклонством перед свободою. Розуміння свободи змішано з розумінням незалежності. Шукаючи фантому абстрактної і майже абсолютної свободи, загубили в цій пристрастній погоні конкретну і реальну свободу. Свобода відділена від свого людського контексту, роздмухана словами як миляна банька, трісла як миляна банька. А пусті слова зродили кожне інші

⁷⁾ Сучасний французький філософ, письменник і драматург.

кайдани. В багатьох країнах і для багатьох людей слово свобода є тільки маскою, лівреєю для тіла й душі рабів.

Нема нічого більше повчаючого, як обсервувати під їх різними видами це псевдовизволення, що розпливається в рабстві, що відмову послуху, яка веде прямо в невідільництво.

Людина позбулася ступнево зв'язків з космічним ритмом життя і сталася послушним рабом штучно створених каденцій, що є тисячі разів більше тверді. Ми затратили контакт зі зміною пір року і зі соняшним циклом, але кожної хвилини поглядаємо на годинник!

Ми визволилися з родинних зв'язків. В ім'я свободи ми полагали старі природні спільноти на те, щоб потрапити під ярмо анонімної потуги фінансієри і політики, а в крайньому випадку — під ярмо тоталітарної держави.

Ми перерізали релігійні зв'язки, як противні гідності еманципованої інтелігенції, — і ось пересуд зацвів на гробі віри. Ніколи ще люди не були такі скептичні до вічних правд і такі скорі повірити брехні реклами. Чародії, чудотворці, зірки різних мистецтв і штук, провідні бонзи туманної літератури і мистецтва, не говорячи вже про фальшивих пророків науки і політики, стали на місці священика, елімінованого поступом...

Самота й задума: людина стала зерном піску, а суспільність пустинею. Згинув зв'язок, згинула свобода. Зерна піску неопірні, бо хоч накопичені одні поверх других, вони самотні. І вітер їх котить і несе куди хоче. Живемо у віці мас і рухів мас. Але чи не є найбільше грандіозним рухом маси піскова буря в пустині? Рушійні сили людини стаються щораз більше чужими глибинній природі людини.

Християнізм і свобода

Тип відгуманізованої людини, що формується в борозні, яку залишає за собою плуг, що ним розорюється нашу епоху, плуг тоталітаризмів і технократій, цей тип знаходить своє місце на антиподах християнської людини. Відплив, заник християнізму йде вслід, як тінь, за заником свобод. Це просте ствердження факту вистачає, щоб доказати нам, що «шлях свободи» є тотожний, ідентичний зі шляхом визначеним Христом.

Доказати це дуже просто. Якщо, як ми сказали, всяка свобода ґрунтується на живому зв'язкові і на любові, християнізм приносить нам найвищу свободу тому, що він приносить нам найвищу любов. В ньому находимо абсолютний зв'язок, що визволює. Бо, до речі, елементом, досі невідомим світові, що надає християнському об'явленню незмінної оригінальності є саме признання зв'язку дуже близького і zarazом трансцендентного, що в'яже особу людини з особою Бога. В старовині уявляли всякі способи повороту від одиниці до загального (універсального), від множинного до одного: вони ніколи не збагнули містерії подружжя душі і Бога. Бог мене сотворив, Бог мене знає і Бог любить мене елективно; я є одним для цього одинокого ества; зв'язок який нас лучить не має собі рівнозначного. Бог не став чоловіком, Бог не вмер за людство, але за кожную людину зокрема («я думав про тебе в моїй агонії, я пролив отсю саме краплю крові за тебе» — словами Паскаля каже нам Бог). Бог перший нас полюбив, він зійшов аж до нас, і саме це шукання сотвореної істоти його Творцем, що надає людській особі безмежної вартости, є

якраз великим визволюючим і життєдайним елементом християнізму, є, що так скажу, могучим дріжджем, що ферментуючи живо визволяє і пособляє ростові. «Вас відкуплено за велику ціну, не станьтеся рабами людей» — каже нам Апостол. Але і тут, передусім тут, це визволення зроджується зі зв'язку і вимагає послуху. — «Будьте досконалі, як ваш небесний Отець є досконалий» — тобто прив'яжіться до Бога, наситіться його повністю, станьтеся одним з Ним і через діяння цього прив'язання до абсолютного і вічного Добра будете повністю, суверенно свободними супроти релятивних і дочасних дібр. Сповідно є це великим парадоксом християнізму доручати нам одночасно повністю розвиватися, кристалізуватися і zarazом повністю затрачуватися, розпливатися. Але ці дві вимоги, є до речі, одною, бо моє найглибше «я» лежить у Бозі, що мене сотворив і затрачуючи себе в ньому, я є суверенно свободним, суверенно є я самим собою, тому що тоді моя воля лучиться, зливається повністю зі стремлінням, волею найщирішого мого «я». В цьому є суворе рівноваження: це той самий, що покликав нас до «святої свободи дітей Божих», був «послушний аж до смерті, до смерті на хресті».

Друга заповідь Божа є подібна до першої і тому цей живий зв'язок між людиною і Богом є основою взаємовідношення людей між собою. Любити ближнього як себе самого, значить поважати в ближньому передусім цю свободу, що він її має від Бога. І саме в той спосіб доходимо до євангельського і апостольського (св. Павло) розуміння містичного тіла Христового, в якому кожна клітина є одинокою і відрубною (спасення є особисте: вмираємо самотно — каже Паскаль), але одночасно кожна клітина вдержує обмін zarazом найчистіший і найближчий зі всіми іншими клітинами («Ніхто не живе для себе і не вмирає для себе» — каже св. Павло). Це повний розквіт самоти в самому серці з'єднання: чим більше хто має зв'язків, тим більше він свободний, чим більше віддаємо себе другим, тим більше ми є самі собою. Досконалим є біологічне порівняння: кожний член живучого організму розвивається тим свободніше, чим тісніше є він пов'язаний у своєму естві і в своїх функціях з цілістю тіла, і рак, анархічна проліферація клітин, нищить спершу свободне діяння зревольтованого органу. Християнське розуміння ближнього, заповідь, що каже нам любити ближнього як себе самого («означає це абсолютну вніщність обміну: люблю тебе не тому, що ти даєш мені ось те в заміну за це, як при обміні типу егоїстичного і комерційного, але люблю тебе тому, що я є тобою, а ти мною, за посередництвом нашого спільного джерела, яким є Бог»), ця заповідь є спільним вогнищем і регулюючим центром ідивідуальних свобод.

Християнізм і різні види свободи

Міг би хто замітити, що християнське визволення відноситься тільки до вічної й трансцендентної частини людської істоти: Христове Царство не є з цього світу...

Але людина є цілістю і є незаперечним історичним фактом, що метафізичне і релігійне, християнське пізнання проникло, мимо опору матерії і гріха, аж до верств дочасного життя і обновило різні соціальні структури.

Комплетний і когерентний виклад вищесказаного не може мати тут місця. Але глобальне ствердження накидується са-

мо: на місце чисто фараонської і тоталітарної концепції Старинного Світу, піраміди, де кожна брила мала сенс і ціль виключно у своїй функції до завершуючої брили, поволі встановлюється під впливом християнізму органічна концепція, в якій кожна клітина живе власним, своїм, питомим їй життям, відповідно до свого зв'язку з цілістю тіла.

Почавши від імперіяльного Риму аж до наших часів — і помімо перешкод, що їх безупину протиставили йому відумерлі члени тіла Церкви — поширення, розріст християнізму мав за безпосередній чи посередній наслідок розвій, розквіт свободи індивідів і живучих груп родин, суспільств) в обличчі тираній індивідів чи гуртів.

Християнське розуміння рівності душ перед Богом привело ступнево до усунення, зникну невольництва. Воно злагіднило всі види гноблення людини людиною (пригадаймо для пам'яті визволення жінки і признання прав дитини, творення локальних і професійних згрупвань, спілок у середньовічі, оборону тубільчих населень перед колоніальними напасниками й пролетарів перед надужиттям капіталу). Воно поламало тверді рамки і непрopusкальні стінки старих каст та сприяло на всіх ступнях соціальної драбини індивідуальному поступові. Не існує жадна форма свободи людини (право посідання і наслідування, право діяти, думати і т. д.), яку християнізм не стимулював би, і цей неограничений ріст свобод, завдяки якому людина змогла сповнити своє призначення — (з усім тим, що в тому міститься ризику і успіху, внутрішнього збагачення і контакту з реальністю) — цей ріст становить душу цієї західньої цивілізації, якої сумерк сповнює нас сьогодні острахом, хоч ще непозбавленим надії. Людина, викуплена Христом мала змогу розвинути свої найвищі можливості: ми бачимо овочі цього в ділянці економіки, права, політики, культури. Ця цивілізація є безгранично творча тому, що вона основана на свободі. Невільник не творить: він поділює інерцію бездушної матерії. Відсутність творчої сили є спільна для всіх тоталітарних рухів. Їхня потужність є величезна: вона є передусім матеріальна так, як потужність морського припливу чи лавіни. Вона будує так, як руйнується: будує при допомозі матерії і смерті. Лавіна може знести з лиця землі величезні ліси, але не може зростити на землі ні одної живучої рослини. Камюс⁸⁾ сказав, що слід вибирати між успішністю цикльону і успішністю життєдайних соків. А життєдайність людини походить від Бога...

Цей зрив вгору, порив західнього світу походить передусім з життєдайних соків християнізму, а не з випадкового збігу обставин. Два гльобальні факти вистачають для такого твердження.

Звичайний погляд на географічну карту показує нам, що максимум матеріального добробуту, проспериті, і духового розквіту покриваються точнісінько зі зоною експансії християнізму. Напруження, що його можна перевірити продовж історії між тоталітарними владами і Церквою Христа приносить нам не менше переконливий доказ цієї підставової опції в користь сво-

⁸⁾ Сучасний французький письменник.

боді. За винятком кількох порозумінь, усе обмежених місцем і провізоричних у часі, межі Церквою і деякими дочасними потугами менше чи більше опресивними, гноблячими, (і які, зрештою, з огляду на час і місце, представляли зло підрядного порядку) тирані всякої величини ніколи в тому не помилялися: почавши від Каяфи і Цезарів аж по можновладців вчорашньої Німеччини і сьогоднішньої Москви, їхній дуже непомильний інстинкт вказував їм на християнізм, як на їхнього найбільш глибокого і найбільш небезпечного ворога. І сьогодні, в теперішній кон'юнктурі, в обличчі тоталітаризмів, що нищачи свободу виписують з повною гіпокризією її ім'я на своїх фронтонах, як алібі для тиранів і привид, мрію, фата-моргана для невільників, Церква становить останній захист загрожених свобод. Чи ж це не вона обороняє п'ядь за п'яддю перед завоювним тиском анонімною потвори беззастережні права особи, родини і праці?

Християнське навчання про свободу

Ця теза викликає зараз же цілий ряд об'єкцій. З історією в руках можуть нам пригадати догматичний ригор Церкви і її вікові поборювання вільної думки. В соціальному і політичному порядку можна підкреслити незчислимі альянси межі авторитетом Церкви і деякими дочасними владами, які не прив'язували жадного значення до свободи людини.

Все це є одночасно і правдиве і фальшиве. Правдиве щодо безпосередності і щодо деталей, фальшиве на довшу мету і вцілому.

Два засадничі елементи характеризують, на нашу думку, акцію християнізму в сприянні розвоєві і в обороні свободи.

По перше: Церква пособлює, сприяє передусім розвоєві внутрішньої свободи. Для неї зовнішні свободи впливають з цього визволення душі і вони повинні завжди слідувати, а не попереджати. Першорядна місія Церкви це не ламати соціальні зв'язки, а дати людині це духове багатство, ці **резерви** моральності й любови, що роблять можливим і овочедайним зовнішнє практикування, виконування свободи. Інакше кажучи, замість атакувати прямо «владу Кесаря», Церква розвиває у нас передусім «що належить Богові».

Християнське завоювання свободи прибирає, отже, насправді два види, zarazом різні й солідарні:

а) Порив, що зроджується спонтанно з дна душ при контакті з євангельським об'явленням. Людина, викуплена Христом і призначена до вічного життя, почуває себе і бажає бути вільною.

б) Гомольогування цього пориву Церквою, як магістром теологічним і як соціальним авторитетом, перетолкування цієї внутрішньої аспірації на офіційальне зформулювання, вислів Церкви, як інституції.

Ця друга стадія є завжди пізніша від першої. Так і мусить бути. Духовий клімат християнізму сприяє таємному пророцтванню свобод, але Церква, поки збере плоди якоїсь свободи, поки зведе їх у свої стодоли і надасть даній свободі свою офіційну печать, дозволяє їй спокійно дозріти і в душах і в общах. Плід зірваний у зеленому стані сохне або гние. І якщо

релігійна влада гальмує часом похід перших чот, це на те, щоби головні сили мали час долучитися до них. Бо в підбою свободи не вистачить висилати наперед перші чоти, слід подбати також про забезпечення тилів.

Постава християнської Церкви в обличчі старинного невільництва прекрасно ілюструє цю точку зріння. По своїй суті нічо не було більше прямо протилежне евангельському ідеалові рівності й братерства, як саме інституція невільництва. Народжуюча Церква не заатакувала одначе з чола цієї людської інституції: вона почала від того, що доручала невільникам повинуватися їхнім власникам, а власникам доручала бути добрими до їхніх невільників, підкреслюючи, що перед Богом немає ні невільників ні панів. Але що саме значить ця порада, якщо не таке: повинуйтеся і приказуйте в душі свободи любови, усуньте з ваших взаємовідносин невільничу підлеглість невільника і панівну брутальність власника-пана, тобто знищьте у вас самих, у ваших душах, невидиму реальність невільництва? Такий стан духа проник тільки частинно в душі, але він вистачив вповні, щоб змінити обичаї і щоб інституція невільництва завмирала помалу як суха кора. І в той спосіб знесення невільництва доконалося, воно становить один з рідких поступів в історії в відрізнєнні від стільки інших революцій, які не маючи попередньої підготовки дали у висліді тільки зміну форми невільництва. Це теж великою мірою бачимо й у французькій революції, що на місце привілеїв крові, походження, покладала привілеї гроша і це теж » пар ексцелянс « випадок з московською революцією. Пері⁹⁾ говорив уже про »ті перевороти, що повертають до того, від чого почали, про революції більше мертві, як трони, поступи більше поламані як старі звички... « Ось тут саме той рів, у який перевертаються усі револьти проти зовнішнього гніту, котрі не опираються на моральному звершенні і на внутрішньому визволенні.

Історія показує нам вистачально, що револьти невільників ніколи не служили для добра свободи. Закований чи розкований, невільник залишається завжди невільником. Вмираючий Христос нас визволює, але Спартак побідоносець чи побіджений не нищить невільництва: йому вдається щонайбільше перемістити його. Св. Петро конденсує в завершеному тексті християнську різницю між фальшивою свободою, що є тільки розкованим рабством і правдивою свободою, основаною на послусі Божому законові: »Заховуйтеся як свободні люди, не роблячи зі свободи заслони, що нею прикривається зло, але діючи, як служителі Бога«.

Ця виховна функція свободи, що в християнській Церкві є засаднича, вповні себе тут проявляє. Обережність Церкви в обличчі великої кількості рухів інтелектуальної чи соціальної еманципації — ця резерва, яка так подразнює уми авангарду, — має саме на цілі зберігати і помножувати ті резерви внутрішнього життя і моральної дисципліни, що як ми бачили, становлять підставу і границю для свободи дії. Християнізм протиставиться не користуванню але марнотравності свободи (її розтраті). Блудний син, пожерши пажерливо свою молоду свободу, стає

⁹⁾ Французький письменник.

невільником, пастухом поросят. Аналогія прекрасно примінюється до модерного людства: воно розтратило серед анархічних пересад свій спадок свободи і залишився йому виключно вибір між абсолютним рабством і поворотом до дому батька, де послух і свобода творять одно нерозривне. Церква, зберігаючи наш спадок, рятує одночасно нашу свободу.

Подруге: Християнізм — і це здається є саме тою рисою, що відрізняє його від всіх інших релігійних і соціальних рухів, є наче каналом у якому свобода, завжди забезпечена перед скаменінням у дочасних формах, залишається завжди в плинному, стані і є завжди до диспозиції. Помимо її повільності і скрайної обережності (що якраз і є характеристичною для всього життєвого: механіка була б більше шкоро і більше певна) християнська Церква становить безконечну можливість відновлювання і адаптації. Її вірність вічному забезпечує їй перманентну свободу супроти дочасного. Другі релігії, другі цивілізації зазнали були періодів прекрасного розквіту, але скоріше чи пізніше застигли в гієратизмах або здегенерувалися в конформізмах. Один тільки християнізм, тому що він є еманациєю цього Божого зв'язку, який в'яже сніп віків, ніколи не ідентифікувався з одною чи другою обмеженою і призначеною до зникнення формою цивілізації. Він зумів асимілювати деякі з тих форм, відкинути інші, але він заховав супроти усіх форм цивілізації отсю панівну свободу організму у виборі між живою і отрутою. Безперечно зазнав він періодів екліпси і склерози (бодай по своїй надто людській сторінці, бо струм невидимої святости ніколи не висихав у Церкві), але він їх завжди перемагав і віднаходив в обличчі обставин і непередбачених конечностей таку ж саму дівичу свіжість і такі ж самі по-матірньому відкриті рамена. Це Павло, Апостол шляхти, це Венедикт, що примінив чернецтво до вимог західного світу, це Франциск з Ассизу, що віродив ідеал євангельської вбогости, це асиміляція Плятона Отцями Церкви і Арістотеля Томою з Аквіну, це Паскаль, що пересублімував у форму надії скептицизм Монтеня, це Жан де ля Круа, що в Еспанії Филипа II і в часи інквізиції побудував назавжди міст між християнською думкою і універсальною містикою, це, вкінці, (і помимо всіх її бездоріж і небезпек, але ж бо й герезії теж мають свою плідність і тільки живе може хворіти) це, отже, вкінці подивугідна живучість модерного християнізму в усіх ділянках думки, мистецтва і дії. Доказ переведений від двадцяти віків і він переводиться щоденно на наших таки очах: почерез пустиню конформізмів і гущавину анархії, християнізм відкриває невинно і безпереривно нові шляхи свободі і ті шляхи провадять до певної мети. Він накидує нам мінімум дисципліни на те, щоб запевнити нам максимум незалежності. Він не є гамульцем, тільки бусолею свободи. Бо плавати без бусолі не значить свободіно плавати: човен є спочатку іграшкою вітрів і підводних скель аж до дня, коли натрапивши на перешкоду чи залитий хвилями, він застрягає в остаточному невольництві.

Гра ясна: регресія свободи покривається з регресією живого християнзму, зі зником розуміння ближнього і людського братерства, оснований на Богові-Батькові. Різні типи людини, на яких тяжить тінь рабства — пролетар, якого працю купують гейби товар, обтяжений податками, що випльовує податки і обезпечений, що пожирає бюджет; людина-суб'єкт економіки, яку розглядають виключно під кутом продукції чи консумпції, анонімний виборець, що є тільки одиницею в рахунку, людський блазень, що рухається тільки на наказ, смиканий поштовхами пропаганди, — всі ті типи зводяться до одного типу: людини спорожненої від пошани і любови, що належить людській особі, людини трактованої як річ. Жорстокий вислів Бернаноса¹⁰) є тут якраз на місці: «в той день, коли взаємовідносини між людьми будуть керовані тільки твердою адміністративною справедливістю, м'ясо бідного не варта буде багато на всіх ринках світу».

Але вже сам похилий шлях зла вказує нам на шлях спасення. Виключно і тільки повне включення в наше життя християнської соціальної структури має змогу внести в індивідуальне життя максимум свободи, економічної і політичної, тому що ця християнська структура внесе одночасно в це життя свободи протипагу моралі і милосердя, що зрівноважує і гармонізує всякі свободи. Якраз тому сто років Донозо Кортес¹¹) сказав пророчі слова: «Свобода вмерла! Вона не воскресне ні за три дні, ні за три роки, ні може навіть за три століття. Ви жахаєтесь тиранії, що її терпимо? Мало що вас жахає, те що нас жде є гірше. . . Світ іде великанськими кроками до найбільше кольосального і найбільше руїнницького, невідомого ще в історії деспотизму. . . Можливими є тільки два гнети: один внутрішній, другий зовнішній, перший релігійний, другий політичний. Зв'язок між ними є такий, що якщо температура релігійна підноситься, температура гніту має тенденцію опадати, а якщо релігійна температура опадає, термометер політичний, політичний гніт, тиранія йде вверх. . . Отже, якщо релігійний термометер даліше опадатиме, не знаю де ми опинимося. . .»

Немає свободи без живих зв'язків і релігії, як етимологія цього слова свідчить, є «пар ексцелянс» живим зв'язком. Якщо ми не будуватимемо нашої спільноти при допомозі отого цементу творчої спонтанності і любови, завжди знайдеться якась тиранія, що накинє нам ззовні ту єдність, що її ми затратили в внутрі. З нашого шляху нема повороту, сказав би Паскаль, і альтернатива ясна: завтра будемо ми або членами одної спільноти, удуховленої тою самою любов'ю, — або каторжниками, що згорблені під тим самим батоном, веслуватимуть на тій самій галері.

За дозволом автора переклав з французької мови
Д-р Роман Кичун

10) Французький письменник XX віку.

11) Еспанський політик.

Проф. Г. Ващенко

Виховання пошани до батьків і старших

У Святому Письмі пошана до батьків заповідається як одна з найбільших добродійностей. »Шануй батька твого і матір твою, і благо тобі буде, і довговічний ти будеш на землі«, — сказано в Біблії.

Пошана до батьків і старших визнавалась за високий обов'язок і нехристиянськими народами до народження Христа і після нього. В поемі Гомера »Одіссея« в особі Телемаха поданий зразок глибокої й міцної синівської любови до батька. Такий же зразок жертвенної любови дочки до батька поданий в трагедії Софокла »Іфігенія в Тавриді«. Поведінка Іфігенії нагадує поведінку біблійного Ісаака. Подібно до того, як Ісаак не протестував, коли Авраам з наказу Божого хотів принести його в жертву, так саме й Іфігенія не протестувала, коли з наказу богів її батько Агамемнон хотів принести її в жертву. І так само, як вища сила зберегла життя Ісаакові, вона врятувала від смерті й Іфігенію. Дуже високо розцінювали пошану до батьків і старших старовинні римляни. Ці чесноти заповідають і китайський мудрець і законодавець Конфуцій, перський мудрець Зороаст, індус Будда та інші. Навіть у примітивних народів пошана до батьків і старших визнається за неодмінний моральний обов'язок.

Високо ця чеснота стояла і в українського народу. Ще письменники княжих часів вимагали, щоб діти шанували батьків і старших. »Шануйте стару людину і батьків своїх«, — пише Лука Жидята. »Старших шануй, як батьків, а молодих, як братів«, — навчає своїх дітей Володимир Мономах. Крім того, Володимир Мономах подає такі правила благопристійності: »При старих мовчать, мудрих слухать, старшим коритись...« Пошана до батьків і глибока любов до них відбита і в українській народній пісні. В обрядових піснях подається величний образ Матері Божої, що є зразком земних матерів. Як заступниця миру християнського, Вона піклується про праведних і грішних. Вона просить свого Сина:

»Ой дай, Сину, золоті ключі
Відімкнути рай і пекло,
Випустити грішні душі«.

Вона всіх випустила, тільки не випустила однієї душі за те, що вона батька й матір обляяла, не обляяла, а тільки подумала.

Отже, навіть образливу думку про батьків український нарід визнає за великий непростимий гріх.

В особливо зворушливих рисах любов до батьків змальовується в одній весільній пісні, що її співає молода сирота, коли зо світилками ходять по селу й закликає гостей на весілля.

»Пливи, пливи, лебедоньку,
Тихо по воді,
Прибуди, прибуди, мій батеньку,
Тепера к мені.
Ой рад би я, дитя моє,
Прибути к тобі, —
Насипано сиру землю
На груди мої.
Замкнулися ясні очі,
Ніженьки мої,
Не можу я, дитя моє,
Прибути к тобі«.

Любов дітей до матері підноситься іноді, особливо в розлуці, до обожнювання.

»Мати ж наша мати,
Та де ж нам тебе взяти?
Малюра найняти
Та матір змалювати.
Та поставлю матір
На божницю в хаті,
На божницю гляну
Та матір пом'яну«.

Пощана до батьків була глибоко закорінена і в побуті українського народу. Проживши в селі більше сорока років, я не пам'ятаю випадку брутального поводження дітей з батьками. Можливо, що такі випадки були, але це були винятки. В багатьох родинях, особливо козацьких, був звичай цілувати батьків у руку. В присутності батьків діти стримувались у виразах. Характеристично, що, не зважаючи на довге співжиття з москалями, московська »матерщина« не прищепилась в Україні саме через пошану українців до батьків.

Большевики з самого початку свого панування в Україні намагалися розкласти родину і для цього в першу чергу підірвати авторитет батьків. У цей бік була спрямована і большевицька агітація. Ще в 1920 році Ленін у своїй відомій промові на 3-му з'їзді комсомолу провадив ту думку, що старе покоління вже віджило свій час, що воно пройняте старим буржуазним духом і в кращому випадкові здібне лиш руйнувати старе; що майбутнє виключно в руках молоді, що саме вона збудує новий комуністичний лад. Промова Леніна стала ніби дороговказом для партійних і громадських організацій СССР, для комсомольців і піонерів, для педагогів і учнів. Фактичне керівництво в багатьох школах перейшло до комсомольців і піонерів, вони навіть виключали вчителів, що ставили до учнів тверді вимоги і давали домашні завдання (див. Щоденник Рахманової). Педагоги були тероризовані і в багатьох випадках випускали зі своїх рук керівництво учнями.

Поряд з тим у комсомольських і піонерських організаціях провадилась спеціальна пропаганда проти батьків і родинних традицій. Це призводило до розкладу родини. Діти переставали слухати батьків і навіть пробували «перевиховувати» їх. Починались сварки, що іноді переходили в побиття. Тоді діти звертались до комсомольських і піонерських організацій, а іноді і до міліції. Справа іноді кінчалася тим, що батьків притягали до відповідальності і карали. Цим значною мірою пояснюється надзвичайне поширення в СРСР дитячої безпритульності. Ставали безпритульними не тільки сироти і діти бідних або «розкуркулених» батьків, а іноді й діти інтелігенції, навіть партійної.

А особливо посилювався розклад родини з 1928 року після промови Сталіна на VIII-му з'їзді комсомолу, а також у зв'язку з колективізацією сільського господарства, що почалась у 1929 році. Сталін кинув гасло «критики й самокритики», себто взаємних і, так би мовити, тотальних доносів. Доношування стало великою советською доброчинністю і громадським обов'язком. Зобов'язані були доносити і діти, навіть на своїх батьків. Мало того, донос на батьків розглядався як високе геройство. Так прославився на цілий СРСР, а тепер і за межі його, хлопець Павлік Морозов, який доніс на свого батька за те, що той під час штучно організованого більшовиками голоду, сховав і не віддав державі декілька кілограмів зерна.

Зрозуміло, як нищівно така ленінсько-сталінська політика відбивалась на родині взагалі і на молоді зокрема. Діти росли без належного батьківського догляду, без якихось твердих моральних засад, часто підпадали під аморальний вплив вулиці, а в комсомольських і піонерських організаціях їм прищеплювали рабську покірність перед Сталіним і комуністичною партією, непевність до релігії і національних традицій. Від цього мусіла була багато терпіти школа. Діти, що зневажали своїх батьків, не могли з належною пошаною ставитись до вчителів. Звідси катастрофальне падіння шкільної дисципліни. Мені особисто, як керівникові педагогічної практики студентів, доводилося під час відвідування шкіл у Сталінграді спостерігати просто неймовірні випадки хуліганства учнів і образи ними вчителів. Часто нещасні вчительки, прийшовши на перерви з класу в учительську, обливались сльозами від гіркої образи. І не було на це ніякої ради, бо шкільна адміністрація також була безсила запобігти лихові. Але це не було лихом тільки для педагогів. Без дисципліни не може бути серйозного навчання в школі. Рівень його знижувався. Своєю чергою від цього терпіла і висока школа, а кінець-кінцем терпіла й держава, що потребувала висококваліфікованих фахівців. А корінь всього цього — розвал родини і повне падіння авторитету батьків. Кінець-кінцем цього не могли не зрозуміти і «вожді» комуністичної партії. В 1938 році на комсомольській конференції в Москві було оголошено гасло бротьби за шкільну дисципліну, за оздоровлення родини і піднесення авторитету батьків. Після другої світової

війни робота в цьому напрямку все посилюється, особливо в РСФСР. Над цим працює велетенська академія педагогічних наук, педагогічна преса, школа, большевицькі молодіжні організації. В советському журналі «Піонер» тепер можна зустріти статті й оповідання, де зворушливо розповідається про дітей, що з любов'ю і пошаною ставляться до своїх батьків... Так скінчився страшний, злочинний експеримент бандитів над родиною, дітьми і суспільством. Його не слід забувати, особливо нам українцям, бо наше майбутнє в руках нашої молоді. Не мусять забувати його і українські емігранти. На превеликий жаль частина емігрантів (можливо невелика, але дуже активна і тому впливова) не вдумалась у наслідки цього експерименту і не винесла з цього належної науки. Маю на увазі тих, що, пройшовши жахливу большевицьку школу навчання й життя, в своєму світогляді, способі думання і ставлення до людей залишили в собі сліди большевицьких впливів, визнають їх за щось нормальне й позитивне і навіть з великим обуренням нападають на тих, що мають інший світогляд, дотримуються інших моральних засад.

Будучи вихованими в дусі непошани і навіть презирства до старших, вони цей дух принесли на еміграцію. Це помітно і в їх писаннях про молодь, і в їхній безпідставній самопевності і непошані до старих діячів української науки і взагалі до старшого покоління. Для них похилий вік це неодмінна ознака розумової слабости, безнадійної відсталости й консерватизму. Замість річової критики поглядів науковців чи літераторів похилого віку, вони визнають за достатнє написати або сказати: «мохом поріс». Такі й подібні їм погляди ці люди намагаються прищепити й українській молоді.

Ми глибоко переконані в тому, що прищеплення таких поглядів може принести велику шкоду українському народові. Тому, не обмежуючись аналізом жахливого большевицького експерименту, що може бути не для всіх переконливою, звернемось для доказу вірности наших думок до психології й історії. Чи дійсно всі люди, приблизно після 50 років гублять свої психічні і в першу чергу розумові здібності? Історичні факти й спостереження доводять, що це зовсім не так. У більшості старих людей дійсно послаблюються фізичні сили. Щождо сил психічних, зокрема розумових, то вони послаблюються лише у тих, хто мало працював розумово, або провадив ненормальний образ життя. Навпаки, у тих, хто довгий час розумно і регулярно працювали в галузі науки, мистецтва або і на громадській роботі, розумові і взагалі психічні здібності не занепадають, а іноді навіть зростають у силі. Історичних фактів, що стверджують це — дуже багато. Сократ і Платон до глибокої старости цілком зберегли свої розумові сили. Платон прожив 80 років і до самої смерти писав свої геніяльні твори. Приблизно до таких років дожив Кант; людина фізично слаба, але розумом геній, він подібно до Платона працював до самої смерти. Те ж саме можна сказати про Ньютона, Спенсера, Дарвіна і багато інших.

Коли перевагою молоді людини є її ще невичерпана енергія, молодечий запал, то перевагою старшої людини є її життєвий

досвід і більша унормованість її психіки. Тому свою енергію старша людина може використати краще, ніж людина молода, що не має ще достатнього досвіду. Звідси цілком природно, що старша людина керує молоддю і має право на пошану від неї. Було б ненормально коли б справа стояла інакше, коли б керівництво належало не старшим, а молодим, як це було в СССР.

Це люди зрозуміли вже давним-давно. Звідси пошана до батьків, якої вимагають всі існуючі на світі системи моралі, крім большевицької і то до 1938 року, є явище цілком природне й розумне. Тому в доісторичні часи керував плем'ям старший в роді, тому і в історичні часи до керівництва державою, особливо, коли воно було виборним, допускались тільки старші люди, а молодші підлягали їм і вчилися керівництва. Тому й найвища державна колегія, що вирішувала найважливіші справи в Римі, називалась сенатом, себто зібранням старших. Те ж саме ми спостерігаємо й тепер. Найавторитетніші державні мужі у всіх культурних країнах світу, як Труман, Ачісон, Черчіл, Етлі, Аденауер та інші — це все люди поважного віку. Черчіл має вже 80 р., а хто може сказати, що його голова працює слабо?

Виховання пошани до батьків і старших треба починати з раннього дитинства. Першою умовою до цього є гідна поведінка самих батьків. Вони мусять бути прикладом для своїх дітей. Крім того, велике значення має згода в родинному житті. Коли батьки сваряться між собою, діти перестають їх шанувати. Не даром славетна оперета «Наталка Полтавка» кінчається піснею:

«Де згода в сімействі,
Де мир і тишина,
Щасливі там люди,
Блаженна сторона»...

Негативний вплив на виховання має розходження батьків у своїх вимогах до дітей. Коли батько вимагає від дітей одного, а мати зовсім іншого, це вносить у поведінку дітей дезорієнтацію і підриває авторитет батьків.

У вихованні дітей слід прагнути до того, щоб діти поважали не тільки своїх батьків, а взагалі старших. Тому батьки в присутності своїх дітей мусять утримуватись від осуду своїх старших знайомих, а особливо кепкування з них.

Але зразкова поведінка батьків — це одна з умов виховання в дітей пошани до батьків і старших. Були і є випадки, коли гідні всякої пошани батьки мали негідних дітей, що не шанували ні їх, ні взагалі старших людей. З другого боку, в минулому були випадки, коли діти шанували своїх батьків навіть тоді, коли ті несправедливо ставились до них. Щоправда випадки невідповідності між поведінкою батьків і ставленням до них з боку дітей трапляються порівняно рідко, але й вони свідчать про те, що, крім поведінки батьків, на виховання в дітей пошани до старших впливають ще й інші чинники. Це в першу чергу сама система виховання і оточення, в якому перебувають діти.

В педагогіці вже з давніх часів йде боротьба між двома системами: авторитарною і системою вільного виховання. Раніш сформулювалася система авторитарна. З особливою чіткістю вона відбита в книзі Ісуса, сина Сираха. Автор цієї книги вимагає суворого ставлення до дітей з боку батьків. Щоб виховати у дітей послух і цим забезпечити собі спокійну старість Ісус, син Сирахів, радить застосовувати до дітей суворі кари на тіло. »Сокрушай ребра сина твого, — пише він, — поки він малий«. Дуже суворий характер мало виховання і в спартанців. Як відомо, спартанці при вихованні дітей застосовували дуже суворі кари, іноді вони навіть забивали їх до смерті. Метою такого виховання було виховати в дітей терплячість до болю і здібність володіти собою, але поряд з цим спартанці, застосовуючи кари, мали на меті виховати в дітей дисциплінованість і послух до старших.

Дуже суворий характер мало виховання дітей у Московії. З цього погляду дуже характеристичним є »Домострой«, імовірно написаний московським протопопом Сільвестром. В основу виховання »Домострой« кладе безумовний авторитет батька. Він є повний господар у домі над дружиною, дітьми і слугами. Для підтримання свого авторитету він мусить часто застосовувати кари на тіло. При цьому автор »Домостроя« дає поради, які саме кари і як у певних випадках треба застосовувати.

Із відомих педагогів нового часу на засадах авторитарного виховання стоїть Гербарт. Він дотримується думки, що дітям з природи властива »жвавість«, тому, щоб увести їх у певні норми, слід застосовувати кари. Щоправда кари, що їх рекомендує Гербарт, не такі жорстокі, як кари, рекомендовані Ісусом Сираховим або »Домостроем«. А проте це все ж таки кари, а головним є те, що мета їх — певною мірою, коли не зламати волю дитини, то підкорити її волі дорослої людини.

Теорія вільного виховання сформулювалася лише в другій половині XVIII ст. Зформулював її відомий швейцарський педагог Руссо. В основу її покладена засада природовідповідності у вихованні. Виходячи з цієї засади, Руссо і його послідовники твердять, що дитина має розвиватись вільно, відповідно до своїх природних нахилів і здібностей. Звідси вони заперечують всякі кари, як засіб виховання. Теорія вільного виховання в нові віки здобула собі не мало послідовників, а головне, вона більшою чи меншою мірою вплинула на практику родинного і шкільного виховання майже у всьому світі. В багатьох родинях батьки не обмежують волі дітей, не вимагають від них слухняності. До цього ще слід додати, що складні умови сучасного життя, особливо в країнах з високорозвиненою індустрією, складаються так, що батьки не мають можливості слідкувати за своїми дітьми, і останні ростуть без належного догляду, будучи віддані на власну волю.

Не зупиняючись на критичній аналізі теорії вільного виховання, наведемо деякі факти, що свідчать про сумні наслідки такого виховання, коли діти здані на власну волю і не обмежуються в своїй поведінці належним керівництвом з боку дорослих. Газети все частіше й частіше приносять відомості про зрос-

тання дитячої злочинності. А особливо характеристичний такий випадок, що трапився в одній американській школі. Учитель, прийшовши в класу, побачив, що підлога в ній дуже забруднена всяким папером і покидьками. Він відчитав учнів і поставив їм вимогу, щоб вони очистили підлогу. Ті довго сперечались і тільки тоді, коли учитель настирливо декілька разів повторював свою вимогу, учні з великою неохотою виконали його волю. Почалась лекція. І раптом, коли учитель писав на таблиці, в неї з великим тріском вдарив патрон. Схвильований учитель запитав, хто це зробив. Але учні не відповідали на його запитання. Коли після закінчення лекції вчитель виходив із класу його супроводили декілька учнів.

«Я знаю, хто це зробив», — сказав учитель. — «А я вас не боюсь» — нахабно заявив один з учнів... І коли вчитель відвернувся, учень всадив йому в спину ножа, від чого учитель у скорому часі помер.

Отже ми приходимо до висновку, що як занадто суворе виховання, при якому авторитет батьків і старших підтримується переважно шляхом суворих кар, так і надання дітям повної волі приводять до негативних наслідків. Тому природний шлях виховання лежить десь посередині. Думаємо, що не помилилось, що цей шлях знайшли наші письменники княжого періоду. Вони повчали ставитись з пошаною до батьків і старших. «Шануйте стару людину і батьків своїх» — пише Лука Жидята. «Старших шануй, як батьків, а молодих, як братів», — наставляє своїх дітей Володимир Мономах. Крім того, Володимир Мономах подає такі правила благопристойності: «при старших мовчать, мудрих слухать, старшим коритись, з рівними і меншими любов мати, без лукавства розмовляти, більше думати, а не сипать словами».

Але в творах письменників княжого періоду нема аж нічого подібного до того, про що пише «Домострой». Головним засобом виховання було для них «поучення» і приклад, а не кара, тим більше не кара на тіло.

Порівняно м'який характер виховання і в масах українського народу. І в той же час пошана до батьків і старших була одною з важливих вимог його. Проживши досить довгий час на селі, я дуже мало знаю випадків занадто суворого, а тим більше жорстокого поводження батьків з дітьми. І в той же час діти з пошаною ставились до батьків і старших. У мого тестя-священника було десятеро дітей. Він і його дружина дуже рідко карали їх навіть у молодшому віці. А проте в родині завжди був лад, діти з великою і щирою пошаною ставились до батьків, п'ятеро синів мого тестя одержали високу освіту, а чотири дочки — освіту середню і були добрими учительками і добрими дружинами.

Отже і сучасному вихованню українських дітей треба йти середнім шляхом: уникати зайвої суворости і непотрібних кар і в той час не покладатись на природу, а розумно керувати дітьми, рахуючись з їхніми природними нахилами і здібностями.

Це стосується до виховання взагалі і до виховання пошани до батьків і старших зокрема.

Починається воно з наймолодших років. Перш за все не слід малих дітей розпещувати. Треба задовольняти здорові потреби дитини, фізичні й духові, а не задовольняти вередувань. При цьому дуже важливим є дотримуватись певних норм, застосування в житті дітей певної дисципліни. Застосування її при умові твердості і послідовності батьків зовсім не вимагає суворих кар, бо дитина поступово входить у певні норми поведінки, що стають її другою натурою. Крім того, ще з молодших років треба виховувати в дітей свідомість своїх обов'язків перед батьками. Піклуючись про дітей, задовольняючи їх потреби, батьки мусьт привчати дітей по мірі їхніх сил допомагати батькам. Так, напр., треба привчати дітей, щоб вони самі готували собі постіль перед сном і застеляли її після сну, дбали за чистоту в приміщенні, виконували доручення, що не вимагають напруження фізичних чи духових сил і т. п. Коли дитина сама бере участь у праці, вона привчається шанувати працю батьків і поважати їх.

Крім того, треба з малих років привчати дітей молитись за батьків. Встаючи ранком і лягаючи спати увечорі діти повинні вітати батьків. Так само після їдження вони мусьт дякувати батькам. Колись у нашого народу був такий звичай, що діти, вітаючи чи дякуючи батькам, цілували їх у руку. Цей звичай вийшов тепер з моди, але не було б зайвим відновити його, бо, крім доброго, цей звичай нічого з собою не приносить.

Виховуючи пошану до батьків, треба разом з тим ще з молодих років виховувати взагалі пошану до старших людей. Зустрівшись з старшою людиною на вулиці, діти мусьт перші чемно привітатись до неї. В приміщенні, в трамваї, в залізничному вагоні діти мусьт уступати старшим місце. Розмовляти з старшими треба чемно, не перебивати їхньої балачки, не вступати в суперечки і т. ін. Коли стара людина в наслідок старости потребує допомоги, діти мусьт допомагати їй.

При вихованні пошани до батьків і старших велике значення має ставлення батьків до своїх вимог, які вони ставлять дітям. Вимоги мусьт бути обдумані, доцільні і не перевищувати дитячих сил і можливостей. Але, раз вимога поставлена, батьки мусьт бути послідовними і твердими. Відмовлення від своїх вимог, всяке хитання батьків підриває в очах дітей батьківський авторитет.

В такому ж дусі мусьт провадитись виховання і в школі. Перш за все велике значення в цьому має викладання Закону Божого. На годинах релігії діти не тільки вивчають заповіді Божі і в тому числі заповіт про пошану до батьків і старших, а й одержують пояснення цих заповітів на зразках з Святого Письма, історії Церкви, життя святих. Багато з цього погляду може зробити учитель історії, наводячи приклади з історії українського і інших народів світу.

Школа також мусьт навчати дітей культурної поведінки в суспільстві, зокрема поведінки з старшими людьми.

Дуже велике значення у шкільному вихованні має авторитет учителя. Підтримується він у першу чергу тактовною поведінкою самого учителя, умінням підійти до дітей, що вимагає доброго знання дитячої психології, послідовністю і твердістю в своїх розумних і доцільних вимогах. Іноді з метою підтримання дисципліни в школі учитель змушений буває застосовувати кару. Але ця кара не мусить бути жорстокою, і застосовуючи її, учитель мусить діяти так, щоб учень не подумав, що учителем керує почуття помсти, а не бажання добра вихованцеві. А головне те, що кару не можна застосовувати часто. Кара — це останній засіб у вихованні. Саме застосування кари свідчить про те, що у вихованні родинному чи шкільному припущені раніш якісь помилки, і їх доводиться виправляти шляхом більшого чи меншого насильства над дитиною.

Як взагалі у вихованні дітей, так і у вихованні пошани до батьків і старших має значення самостійне читання. Тому треба давати дітям літературу, яка, між іншим, сприяла б вихованню у них пошани до батьків і старших. На жаль, таких творів українська література має ще мало. Завдання нашого суспільства і наших письменників вжити заходів, щоб їх було значно більше.

Р. М. Рільке

ОСІННІЙ ДЕНЬ

Володарю: пора. Було величне літо.
Час затінити сонця дзигарі
і випустити вітри на ниви ситі.

Хай будуть овочі останні спілі;
дай їм ще дві з найгарячіших днів,
до повноти заклич, в останній хвилі
зміни їх солодощі в тяжкоплинність вин.

Хто є бездомний нині, дому не збудує.
Хто є самотній, буде довго сам,
ось він не спить, до когось пише все,
блукає у тривозі тут і там
алеями, а жовтий лист вирує.

(Перек. Ю. Липи)

Д. Шалдій

Перспективи і розвиток советського “добробуту”

В нашій пресі, яка стоїть на принципах визвольної боротьби за Самостійну Соборну Українську Державу, було дуже мало звернено уваги на повідомлення ЦСУ (Центрального Статистичного Управління СССР) про висліди виконання державного плану СССР за перше півріччя 1954 року. Непомітно пройшло і повідомлення советської преси про виконання й перевиконання планів опанування цілини і перелогів. Наша протисовєтська пропаганда чомусь не звертає уваги на такі важливі факти і події в житті СССР. Ми ще не позбулися хибної думки і уроєння, що про СССР «все знаємо» і там нічого нового не відбувається. Таке наше розуміння про життя і стан в СССР є дуже фальшиве, бо кожна держава, яка б вона не була, живе власним життям, має низку досягнень і хиб, живе так, як живуть взагалі держави і всередині неї відбуваються суспільні, громадські та політичні процеси. Мусимо назажди позбутися хворобливого уроєння, що ми «всезнайки», а особливо великі «специ» від підсовєтських справ, і треба з найбільшою увагою слідкувати за розвитком усіх подій в СССР.

Виконання й перевиконання планів та опанування цілини й перелогів пов'язані в підсовєтській дійсності з багатьма суспільними внутрішніми процесами державного життя і є незаперечними советськими документами про надлюдську експлуатацію всього населення СССР, а в першу чергу поневолених москалями народів, та документами, які свідчать про насильне винищування, шляхом виселювання українського населення, запроторуючи його в далекий Казакстан та Алтай.

2. 6. 54 р. «Правда» писала:...»Лютнево-березневий пленум ЦК КПСС ухвалив протягом 1954-55 рр. забезпечити такий зріст виробництва зерна в СССР, який дозволить би збільшити річну норму споживання на душу населення, поліпшити годівлю худоби, створити достатні насінєві та страхові фонди, виділити необхідну кількість зерна для промислової перерібки, а також для збільшення резервів і для експорту...».

З цієї писанини «Правди» кидається у вічі два факти: перший — про збільшення річної норми споживання на душу населення,

і другий — виділення необхідної кількості зерна для промислової переробки.

Ми не згадуємо куди і для чого призначені резерви зерна та його експорт. Не є ніякою таємницею, що резерви призначені тільки для військових потреб під час майбутньої війни. Зернові експортів операції СРСР на світовому ринку теж відомо куди спрямовані. Своїми експортівими операціями Москва, як тим вістрям, маневрує в цьому напрямі, в якому їй вигідно не з економічного, а імперіалістично-загарбницького боку, бо тими своїми операціями вона в першу чергу намагається викликати економічну кризу в тій чи іншій країні. загострити внутрішні відносини серед населення, викликати страйки та заколоти і т. п., що московською мовою звуться «революціями».

Отже призначення всього советського експорту, а тим більше советського збіжжевого експорту вже давно відоме західному світові.

Але нас цікавить інше. Нас цікавить те, що цікавить кожну підсоветську пересічну людину, яка вже натерпілася досить під московським пануванням протягом 37 років советської влади. Нас цікавить, чи дійсно будуть здійснені обіцянки пленумів ЦК КПСС про поліпшення харчового стану, збільшення річної норми споживання хліба на душу населення та які в дійсності існують перспективи для створення так званого советського «ізобілія». З советської преси відомо, що головною проблемою ЦК КПСС в минулих місяцях було, і залишилось, згідно з постановами різних пленумів, сільське господарство. Правда, за останній час для ЦК КПСС з'явилися і «нові» турботи, турботи про чорну металургію, але це окрема тема.

Після галасливих заяв про створення надміру продукції для населення СРСР, раптом той галас утих. З'явилась уже турбота інша. Це було занепокоєння ЦК КПСС, яким способом запобігти в цьому році неурожаю. Як відомо, в цьому році весна в СРСР була дуже пізня, весняні посіви розпочались з великим запізненням, особливо в районах опанування цілини та перелогів. Виконання посівних праць колгоспами та радгоспами було зовсім незадовільне, МТС-и не виконували постанов пленумів та недбайливо ставились до своїх завдань. Про це неодноразово писала і алярмувала советська преса. В СРСР заведено звичку, що кожний район мусить звітувати до області про своєчасне виконання якогось державного завдання, а область про те звітує до ЦК КПСС. Так було і в цьому році з весняними працями. Але коли прослідкуємо звітування областей України до ЦК КПУ, побачимо, що про закінчення весняної сівби в усталеному терміні зголошувало лише 8 областей України з усіх 26. Останні не звітували. Це стверджує, що вони весняну сівбу в свій час незакінчили. Не закінчена була також весняна сівба в багатьох областях РСФСР, Казакстані та в інших республіках. Але це не перешкодило червоному пленумові ЦК КПСС ухвалити: »... Вес-

ною біжучого року колгоспи і радгоспи перевиконали державний план сівби ярових культур і посіяли на 9,5 мільйонів га більше, ніж 1953 році. Посівні площі в цьому році, в порівнянні з 1953 роком збільшилися на 6.429 тис. га...» Таким чином, згідно ухвали ЦК КПСС план весняної сівби немов би перевиконаний навіть на 56%. Але коли порівнювати оголошені числа перевиконання з минулорічними числами та проаналізувати за рахунок чого сталося таке перевиконання, можемо ствердити, що воно сталося за рахунок опанування цілини і перелогів та за рахунок скорочення посіву багаторічних трав, які раніше призначалися на корм для худоби. Отже цьогорічна сівба та перевиконання планів не є жодним досягненням чи успіхом, не є жодним вислідом, як пише советська преса, «мудрих» постанов вересневих та інших пленумів. Тим більше що лютнево-березневий пленум стверджує безчисленні факти порушення правил агротехніки та правил самої оранки землі. Про це саме свідчать і советські зведення виконання планів весняної сівби. Зведення в газетах вміщувалось лише про передові райони, яких можемо нарахувати не більше двох-трьох десятків. Після закінчення весняної сівби сама советська преса змушена була признатись, що низка областей весняної сівби не виконала.

Як знаємо з чужоземних джерел, загальна посівна площа в СРСР в 1952 році виносила 155,5 мільйонів га, тепер — 160,5 мільйонів. Отже зросла на 3,2%. Ураховуючи, що річний приріст населення в СРСР виносить приблизно 1,4%, тобто в середньому до 3-х мільйонів, є дуже сумнівним, щоб була збільшена річна норма споживання на душу населення хліба, а про створення надміру продуктів немає що й говорити.

Перебіг цьогорічних жнив та колгоспні урожаї ще яскравіше стверджують наше припущення та перспективи, які чекають і далі підсоветське населення щодо задовільнення всіх його матеріальних потреб. Під час жнив советська преса тільки оголошувала найліпші показники в передових колгоспах, МТС-ах та радгоспах по збиранню урожаїв, вперто затаюючи середні та найгірші урожаї. А вони — середні та найгірші — становлять величезну більшість, можливо до 80-85%. Тепер про це тяжко ствердити, бо як правило советська преса ніколи не оголошує кількості а тільки відсотки. Цьогорічні найліпші показники на молоту зерна сягають в середньому тільки 20-22 центнери з га. Це лише в передових колгоспах, на окремих вибраних ділянках. Про середній урожай нічого не пишеться. З деяких інших відомостей та частково з советської преси можемо припускати, що цьогорічний середній урожай виносить не більше, як 14-16 центнерів з га, а найгірший — 8-10 центн. Отже, советська преса не пише про цьогорічний середній урожай — це дає право ствердити, що цьогорічний урожай відбіг далеко від минулорічних урожаїв. Якби цього року був добрий урожай, ліпший за минулорічні, советська преса обов'язково про це закричала б на весь світ, як про досягнення соціалістичної системи. Зате советська преса дуже багато тепер пише про те, який колгосп і скільки пудів

продав державі зерна та які колгоспи стали передовими у виконанні державних планів заготівлі зерна.

В цьому році випомповування хліба від колгоспів переводиться не тільки шляхом державних заготівель. Хліб грабується також шляхом продажу зерна кожним колгоспом державним торговельним організаціям та шляхом тієї ж «добровільної» продажі тих «злишків», які колгоспник одержить на аванс, або трудодні в кінці року. Тому з хлібом в СРСР буде і далі так скрутно, як було до цього часу.

На 5-тій сесії Верховної Ради СРСР Маленков заявив, що: «... Досягнутий об'єм виробництва предметів народного споживання нас не задовільняє. У нас є всі умови для того, щоб організувати якнайбільше піднесення предметів народного споживання...» В зв'язку з такою заявою Маленкова рівень виробництва предметів споживання на 1955 рік, який був запланований вище на 65 % в порівнянні з 1950 роком, визнаний низьким. Держпланові СРСР поставлено завдання переглянути відсоток виробництва предметів споживання з метою його підвищення. Тим самим Верховна Рада, так би мовити задемонструвала свої турботи і піклування про добробут населення та негаче його підвищення. Це відбулось рік тому.

23 липня ц. р. ЦСУ опублікувало висліди виконання державного плану розвитку народного господарства СРСР за перше півріччя 1954 року, але у повідомленні ні словом не згадано наскільки навіть відсотків зросла продукція товарів широкого вжитку для створення надміру, щоб повністю задовільнити всі потреби населення. ЦСУ лише повідомило, що валова продукція всієї промисловості СРСР зросла на 14 % в порівнянні з тим же періодом минулого року. З цього робимо висновок, що продукція товарів широкого вжитку або залишилась на тому самому рівні, як була на початку року, або, якщо й зросла, то дуже незначно. У всякому разі, якщо б вона зросла, а її відсоток перевищив би запланований, советська преса обов'язково підняла б галас.

Про дійсний стан советського «ізобілія» свідчить і виконання плану міністерствами СРСР, які те «ізобіліє» виробляють. Міністерство рибної промисловості недовиконало свого плану на 4 %, а міністерство м'ясо-молочарської промисловості — на 10 %. Лише міністерство промислових товарів перевиконало на 4 %, а міністерство промисловості споживчих товарів — на 3 %.

Таким чином урочисті заяви советських державних мужів, галас та барабанина советської пропаганди про піднесення добробуту та створення надміру продуктів споживання не тільки дуже далекі від дійсности, але є далі черговим блефом Кремля для обдурювання населення СРСР і цілого світу. Зрештою, це для нас не новина. Про піднесення добробуту советська пропаганда галасує на протязі всіх років існування советської влади.

Якщо московська преса змушена час до часу писати про те, що навіть у Московській області, яка перебуває на спеціальному постачанні, часто не знайти у продажу таких товарів як, напр., нафта, сірники, цукор, м'ясо і т. д., то яке тоді може іс-

нувати «ізобіліє» на поневолених Москвою землях, напр., в Україні, не кажучи вже про далекий Казакстан, до якого тепер масово вивозиться українське населення?

Про «ізобіліє» та московське «задовільнення» харчового стану підсоветського населення свідчить і стан громадського тваринництва, яке покликане постачати громадян СРСР молоком, м'ясом, шкірою, вовною і т. д. ЦСУ повідомляє, що громадське колгоспне тваринництво на 1-ше липня ц. р. в порівнянні з тим же часом 1953 року, збільшилось: по поголів'ю коров — на 10 % і по поголів'ю свиней — на 5 %. Поголів'я овець, навпаки, скоротилось на 3 %.

Так, немов би виглядає стан тваринництва згідно повідомлень ЦСУ. На ділі воно виглядає трохи інакше. Про це свідчить стан кормової бази тваринництва. В цьому році від недокормлювання худоби та через відсутність кормової бази, в Середній Азії багато худоби загинуло. Такий стан тваринництва викликав навіть спеціальну постанову ЦК КПСС про «Проведення заготівлі кормів у колгоспах і радгоспах у 1954 році». Багато худоби загинуло в узбецькій, литовській, естонській, киргизькій та кавказькій республіках, бо вони «не виконали плану посіву кормових культур, затягли косовицю і уборку сіна, не заготовили своєчасно силосу...» («Правда» від 12 червня 1954 р.). Так ось виглядає фактичний стан тваринництва.

Так само, як про заготівлю хліба, останніми часами советська преса вже підняла галас про своєчасну заготівлю картоплі. Який буде урожай картоплі в цьому році покищо сказати ще тяжко. Але комсомольці вже одержали наказ від ЦК ВЛКСМ, щоб до збирання картоплі втягнути також не лише всю молодь, але навіть і піонерів, бо «в цьому році майже 90 % картоплі треба буде збирати руками» («Комс. Правда»).

Тасмичність гарячкості і прискіпшеності московських заготівель зерна та картоплі розшифровує певною мірою у своїй статті заступник міністра паперової та деревообробної промисловості, Чуєнков. Він пише, що багато советських заводів гідролізної промисловості вимагають для своєї праці такої сировини, як зерно і картопля.

Як відомо, з зерна та картоплі виробляється етиловий алкоголь. Аल्коголь є головною сировиною для випродукування синтетичної гуми. Щоб випродувати для обладнання одної автомашини синтетичну гуму потрібно для того зжигати 1,5 тонни картоплі, або 2,2 цент. зерна. Для 100 тисяч авт потрібно зжигати щонайменше 220 тис. центнерів зерна, або 1,5 мільйонів тонн картоплі. Отже для випродукування такої кількості зерна як 220 тис. центнерів потрібно збирати з кожного га 22 цент. зерна цього річного урожаю в передових колгоспах з площі 10 тис. га. А щоб постачати цілий рік звичайної потуги один гідролізний завод, який виробляє етиловий алкоголь, треба збирати з площі в 20 тис. га урожай не менше як по 20 центнерів.

Але синтетична гума потрібна не лише для авт. Вона також потрібна для панцерів, літаків, гармат, військових кораблів та

підводних човнів. Вона також потрібна для газомасок, гумових плащів, чобіт і т. д. Без синтетичної гуми советська військова промисловість працювати не може. Ось для чого потрібна картопля, зерно, поліпшення праці сільського господарства, опанування цілини і перелогів, виселення до Казакстану українського населення і т. д. Тому так прискіплено і переводяться Москвою заготівлі зерна, картоплі, підвищення тваринництва та все інше.

Ніякого «ізобілія» продуктів підсоветському населенню не дочекались. Ніяких турбот партія і московський уряд не має на думці про підсоветське населення. Міжнародні події наглять Москву бути готовою до їхньої зустрічі і або виграти й запанувати над цілим світом, або ж назавжди програти. Ось до чого спрямована вся пропаганда про добробут і піднесення матеріального рівня та переселювання українського населення, як нації, яка весь час перешкоджає Москвині здійснювати її імперіялістичні пляни. Це лише ще раз підкреслює наше твердження, що ми, ведучи боротьбу з московським імперіялізмом та московським окупантом України, ніяк не можемо пропускати мимо нашої уваги найменшу, навіть дрібничкову подію, яка відбувається в СРСР і яка веде за собою дуже багато інших московських потягнень та замірів. Вивчення підсоветської дійсности, її повна аналіза та наші висновки завжди мусять бути в центрі нашої уваги і боротьби проти найгіршого нашого ворога чи на рідних землях чи на еміграції.

«Це зрада Україні і українському народові відрікатися чи забувати українську мову, російчити свої власні українські прізвиська, нехтувати український патріотизм! А зрада власному народові, власній батьківщині — найбільша ганьба для людини! Плекають свій патріотизм росіяни, всі інші народи світу — чому маємо бути гіршими в цьому відношенні ми, українці? Що ми — якась окрема — позбавлена власних національних почуттів, людська порода у світі? Народ ми, чи ні? А раз ми народ, то й жиймо, як пристало народові, то й не дозволямо російським гнобителям нас зрусифікувати!

Проводити підготовку до цілковитого повалення большевицького режиму, до повного визволення народів і працюючих в умовах большевицького СРСР можна лише шляхом підпільним — шляхом розбудови підпільної визвольної політичної організації, шляхом розгортання підпільної визвольної боротьби.

... Не ждьте безчинно на війну, на «визволення» з боку західних противників СРСР! Справжнє визволення український народ і всі працюючі в СРСР можуть здобути тільки в результаті власної боротьби! Майбутню війну український і всі інші народи СРСР зможуть використати для свого визволення лише в тому випадку, коли будуть до того як слід підготовлені. Таку підготовку провадить сьогодні українське революційне підпілля. Наше визволення залежить від його успіхів!

(З крайової брошури: «Промислові робітники України!», вид. ОУН на УЗ, 1951 р.)

Т. Б.

Призабуті злочини Москви

(Продовження)

(2)

Останніми часами в Галичині почалася гарячкова організація помочі голодуючим на Україні. Але коли ця акція обмежиться збиранням пожертв, і не буде сполучена з рішучою інтервенцією перед «АРА» та Нансеном, щоб спонукати останніх розвинути більшу активність у допомозі голодуючим на Україні, то навряд чи галицька допомогова акція принесе Україні велику користь.

Коли навіть дуже багата жидівська суспільність та залежний від неї «Джойнт» підпорядковує свою діяльність Гуверові з його «АРА», то нам залишається або зробити те саме, або звернутись до Нансена, який, зрештою, проявляв досі більш уважне відношення до України, аніж це робила «АРА». В кожному разі поза цими двома організаціями нема де шукати шляхів для подачі реальної допомоги голодуючим на Україні.

Не шукати їх справді по канцеляріях «Їх екселенцій» — советських послів, — як про це галасливо кричать деякі запобігливі дядюшки з руденькими борідками.

* * *

Двадцять друге число інформаційного Бюлетеня нансенівського «Comite International de Secours á la Russie» (Женева 30 квітня, 1922 р.) цілковито присвячене звітowi капітана В. Квіслінга, представника Нансена для України та Криму — під назвою «Голод на Україні».

Перший розділ цього звіту носить назву: «Занадто пізне визнання голоду», де автор, між іншим, ілюструє свою думку такими контрастами: «Ще на початку березня 1922 р. можна було бачити у вимираючих з голоду повітах Миколаївської губернії плякати, що закликали: «Миколаївські робітники - на поміч голодуючим на Волзі». Після цього автор з притиском підкреслює: «Ця сама губернія в той час уже нараховувала 700.000 голодуючих, себто половину свого населення».

Далі Квіслінг зазначає: «Вирушаючи на Україну я намагався у Москві добитися інформацій про становище на Україні від осіб, які б повинні були бути в курсі справ. Вони казали мені, що на Україні становище кепське, що пів мільйона людей вмирає з голоду».

В дійсності число вмираючих з голоду на Україні було більше, аніж у шість крат вище» (ст. 2).

Другий розділ цього звіту має заголовок: «Південна половина України - охоплена голодом». Тут капітан Квіслінг стверджує, що до 7,000.000 (сім мільйонів!) українців вмирає з голоду та

»майже все населення України відчуває брак поживи і всього, що потрібне для життя, але зазначені вище сім мільйонів голодних є люди, що дійсно вмирають з голоду у всьому страшному розумінні цих слів.

Волинь, Поділля, Київщина та Чорноморщина несуть тяжку повинність по допомозі голодуючим на Волзі та зобов'язання утримувати всіх утікачів, які прибувають з голодних місцевостей» (з-над Волги).

Далі Квіслінг бере на себе обов'язок заявити: »Можна також ствердити, що реквізиція продуктів у селян, по старій економічній советській системі мала особливо тяжкий характер на Україні і що збирання податків, згідно нової економічної системи 1921-1922 року, тяглося занадто довго, тим більше, що тоді вже існував голод«.

Про Запоріжжя Квіслінг, між іншим, пише: »Можна було з математичною точністю передбачити, що голод на Запоріжжі розпочнеться в жовтні 1921 року, що він зростатиме з дня на день і через декілька місяців охопить майже все населення Запоріжжя«.

»З математичною точністю можна було передбачити« - так, але советська влада, передбачуючи майбутнє, з математичною точністю ретельно заходила біля організації додаткових сесій Продревтрибуналів, переселявала москалів на Україну з Волги, вивозила останні запаси хліба з України на Московщину.

Згадуючи про долю Херсону Квіслінг цілком отверто заявляє: »Херсон мабуть найбільш навіщене нещастям місто, це місто засуджене на смерть, коли ніхто не прийде з допомогою. Те, що подібна доля може спіткати порівнюючо велике європейське місто, до того ще положене на березі моря є ганьбою для байдужої Європи і не говорить на користь тих осіб на Україні, яких обов'язком було запобігти цьому лихові«.

Отже Херсон не Самара і не лежить за дві тисячі верст від моря, лежить біля самого моря, але московські окупанти добре подбали про те, щоб український Херсон вимирив у той самий час, як Гувер та Нансен спільно з Москвою рятували московську Самару.

Але ще гірші речі, ніж у Херсоні діються на українських селах. На сторінці 22-й свого звіту Квіслінг підкреслює: »Міста знаходяться в кращому положенні ніж села«.

На кінці цього звіту Квіслінг уміщує наказ, даний німецькими колоністами Запоріжжя своїм двом висланцям до Європи, в якому ці німці зайвий раз зазначають, що »розміри нещастя на Україні перевищують те, що можна бачити на Волзі. Але очі цілого світу звернені лише на Волгу, в той час як області Чорного та Озівського морів забуті й позбавлені допомоги«.

Ми опускаємо всі страшні описи подробиць голодних страхіть, яких так багато є у звіті Квіслінга, ми беремо з нього лише те, що безпосередньо свідчить, що московські окупанти України свідомо привели український нарід до голодної смерті, свідомо

погіршували на кожному кроці життєві умови існування українського народу, стремлячи використати голодну катастрофу для здійснення своїх колонізаційних завдань на Україні, які в першу чергу вимагають винищення українського населення. Всяка політика большевицького уряду в справі розподілу чужої європейської та американської допомоги, в результаті якої Надволжя одержало все, а Україна шиш з маслом, замість допомоги, є яскравим доказом окупантської допомоги Москви. Большевики багато люблять кричати про блокаду, але хіба не найстрашнішою блокадою є цілковите ізолювання большевиками голодної України від допомогової акції Гувера, Нансена та інших?

З початком березня 1922 р. до Одеси, Севастополя, Новоросійська почали прибувати у великому числі американські кораблі, навантажені насінням та продуктами, які «АРА» направляла на Надволжя. Бідні, вимираючі мешканці Одеси та Севастополя лише сумно придивлялися, як американські дарунки перевантажувалися з пароплавів на маршрутові потяги та вивозили «в глупь Росії».

Те, що українські порти використовуються советською владою та виконуючою її наміри американською допомогою адміністрацією виключно в інтересах Надволжя є найбільш яскравим доказом того, що московські окупанти України мають твердий намір послідовно проводити свою політику винищення українського населення до кінця. На превеликий жаль це свідчить також ще й про те, що з «АРА» пощастило їм зробити покірну союзницю у виконанні їх політики винищення українського народу.

V

При нагоді дипломатичної конференції в Генуї та Газі (квітень-травень 1922 р. — прим. ред.) большевицький уряд розпочав кампанію брехливих донесень про те, ніби урожай цього року має бути такий пишний, що Совпедія з голодної країни одразу обернеться в країну здатну до вивозу хліба у величезній кількості.

В день відкриття Генуезької конференції, агенція «Роста» (Російська телеграфічна агенція — прим. ред.) передала з Одеси телеграму про те, ніби на вимираючій, а почасти навіть безповоротно вимерлій Херсонщині успішно відбувається весняний засів, голод раптом припинився і взагалі польові праці в повнім розгарі. Зайва річ демаскувати незгідність з правдою цих повідомлень, призначених для наївних людей на західно-європейських біржах, наївність яких одначе не була на висоті поставлених большевиками перед Генуєю і Гагою завдань.

Нансен негайно виступив із спростуванням усіх советських фальшивів про ліквідацію голоду, крім нього багато інших свідків, прибуваючи з України свідчить про дальше зростання голоду.

У Газі сталося це саме вдруге. Літвінов рішучо заявив про те, що від цієї осені Совпедія експортуватиме хліб до Європи і наслідки цієї заяви були такі: бургомістр міста Гаги через два тижні по цих словах Літвінова заборонив призначений уже в

цього місті день збирання пожертв на користь голодуючих на Україні, бо, мовляв, країна, що незабаром має затопити цілу Європу своїм хлібом, не може потребувати вуличного збору пожертв — жebraцтва — на свою користь. Друге: на міжнародній конференції допомогових організацій шведський комітет допомоги голодуючим заявив, посилаючись на офіційні большевицькі заяви, що несення дальшої допомоги очевидно не потрібне, а тому Швеція рішучо припиняє всяку акцію в цьому напрямку. Наспіли й спростування. Цим разом з боку самих комуністів. Посланець народнього комісара охорони здоров'я, д-ра Сімашка, д-р Грау, він же заступник голови московського союзу лікарів, заявив у Парижі, що Літвінов не має жадних підстав обіцяти на осінь експорт хліба з Совпедії, бо цього року засіяна ще менша площа, аніж торік, а на півдні України, на Кубані та на Дону, себто в тих країнах, які раніш найбільш вивозили хліба, як до Росії, так і до Європи, не засіяно майже нічого, а агонія решток ще досі не вимерлого з голоду населення надходить до кінця.

В подібних умовах постає реальна загроза цілковитого вимирання населення Советської України, від якої не лишиться нічого, крім здатної приймати колоністів незаселеної території, бо ясно, що Москва забере всі 100% цього річного урожаю на Північній Україні, де він обіцяє бути досить добрим, і населенню Північної України залишиться поділити нещасливу долю мешканців півдня України, засуджених на голодну смерть давно, безповоротно».

* * *

Крім цієї наведеної вгорі, випадково знайденої, студії про голодову політику Москви на Україні на початку 20-х років, згадаємо ще кілька дальших нотаток та відомостей про стан на Україні в другій половині 1922 року. Але про це вже в наступнім числі нашого журналу.

(Далі буде)

»Коли росіяни вивозять на Сибір родини розстріляних в українських містечках, аби пам'ять про езекуцію не дійшла до нащадків, коли вони систематично виголюджують і вилюднюють Запоріжжя, найсильніше огнище протесту проти чужої влади, вони знають, що роблять! Знають вони також, що вони роблять, коли починають виводити право нації до життя з засад абстрактної справедливості, які можна (не так, як вікові традиції!) толкувати. нині так, завтра інакше. Так само, коли стараються вбити клин між нарід та його інтелігенцію, роблять це тільки тому, щоб забрати масам пам'ять про їх минуле, ту пам'ять, яка живе в освіченій верстві нації та на якій може самотоко оснувати свої права нація...»

(Д. Донцов: »До традицій!«, ЛНВ, III. 1922.)

Бій під Полтавою

(Закінчення)

(2)

Всі ці обставини були тяжким приготуванням до бою під Полтавою, який Карло XII-тий і Мазепа рішили видати, маючи проти себе майже втричі більше москалів, ніж власного війська, бо знали, що цар очікує приходу 40.000 калмиків і тоді буде готовий, згідно з російською звичкою «шапками закидаєм», сам на них напасти. Крім цього, трапилися ще дві важливі причини неспіху. Карло був напередодні бою тяжко поранений в ногу, а гетьман, хоч кріпився, був весь час хворий на подагру. Шведи звикли бачити свого непереможного вождя впереді, а тут його возили й носили вірні трабанти в колисці, а Мазепа, як каже Пушкін:

»... в думу погруженный
Взирал на битву окруженный
Толпой мятежных козаков
Родных, старшин и сердюков«.

27 червня (8 липня по нов. ст.) 1709 року дуже раненько почався бій. Шведська армія, в якій боездатних і не розміщених в інших місцях було всього 18.000 з невеликою кількістю артилерії, мала проти себе 56.000 тисяч москалів*) з 72-ма гарматами, окопаними у вузькій вигідній позиції між Ворсклою і великим лісом за Яцківцями. Під Полтавою, для дальшої облоги фортеці, залишилося 8.000 шведів і запорожці, які крім того тримали різні охоронні пункти вздовж по Ворсклі аж до Дніпра з малими відділами шведів.

Шведи почали приготуватися до наступу ще вночі; головне командування передав король ген. фельдмаршалові графові Реншільдові, а сам лише об'їздив полки і лежачи дивився на бій. На початку бою шведська кіннота ген. Шліппенбаха мала такий успіх, що він прохав, щоб вислати йому підмогу з цілої кінноти, щоб зовсім відкинути російські війська. Через сварку поміж маршалем Реншільдом і ген. Левенгауптом підмога не була післана і це дало змогу Меншікову відкинути шведську кінноту в ліс і взяти самого Шліппенбаха в полон. Українська кіннота, поділена на дві частини, стояла на правому і на лівому флангах і лише та, що була на лівому — взяла участь у наступі на ген. Навера. Запхана в ліс шведська кіннота була виведена з бою і король та ген. Росс кинулися її реорганізувати та приводити до порядку. В 9-тій год. цар наказав рушити всю піхоту і розпочати страшний артилерійський вогонь по кінноті князя Вюртемберзького та полковників Фільде і Гамільтона, яка стояла в другій шведській лінії. Тачанка короля потрапила під обстріл,

*) як каже Карльсон.

коні були вбиті і двадцять трабантів полягло. Карла витягнули з-під убитих коней і він казав себе носити на ношах в рядах піхоти, яка не переставала наступати на російські окопи. Але це дало змогу Меншікову рушити з лівого російського флангу всю свою кінноту, серед якої були і козацькі кінні відділи, і в шаленій атаці перекинути весь правий фланг шведів, при чім росіяни оточили відділ кінноти і примусили скласти зброю, а врешті наскочили на шведів і запорожців, що стояли під полтавською кріпостью та примусили їх частинно піддатися, а частинно втікати.

Біля полудня у шведському таборі, без перерви обстрілюваному великою кількістю гармат, під натиском значно переважаною силою ворога почалася паніка. Відсутність короля, сварки поміж командуючими генералами, панічна втеча найнятих військ (переважно з волохів) і тяжкі втрати були причиною катастрофи. Найвидатніші вожді попали в полон або були вбиті. Бій був програний. Так, як у той час з Карлом було в Україні всього 36.000 шведів, то втрати були величезні, коли зважимо, що в самім бою полягло 6 тисяч, у полон, разом з тими, що облягали кріпость, потрапило тисяч дев'ять, а біля трьох тисяч розгублено і розбіглося після поразки. Треба все ж таки подивляти справність і організованість війська, що коли прийшлося відступати ген. граф Левенгаупт, якому король передав головне командування після того, як фельдмаршал Реншіл був узятий в полон, зумів, відбиваючись, але в повній поготівлі, довести до Переволочної 14.000 війська. З цього приводу Д. Дорошенко зауважує («Мазепа», I, 33): «Полтавський бій був шведами програний, але армія шведська не була знищена. Вона в порядку в числі 14.000 вояків відступила до Дніпра. Треба було її начальникові Левенгаупту аж настільки стратити голову, щоб зарядити серед вояків плебісцит: битися чи піддатися? — щоб довести армію до капітуляції перед ворогом».

Вольтер (перерібка Антона Герцика) каже, що Карло дав наказ Левенгауптові піддатися «щоб зберегти життя своїх дорогих шведів», а виглядає, що причинилася до того ще й енергійна погоня Меншікова.

Переможений король, взявши з собою до карети ген. графа Шпаре, пораненого як і він сам, ген. Нордгавзена, в оточенні кількасот кіннотчиків і яких двох тисяч козаків, правдоподібно в більшості запорожців, разом з цілою старшиною і старим гетьманом подався форсованими маршами на південь, прямуючи до Бсгу, до татарського кордону.

І так, як каже Байрон:

The power of the war
Faithless as their vain victories men,
Had pass'd to the triumphant Czar.

Ген. Юнаків каже, що «Полтавська перемога мала незчислимі наслідки і даром названа була сучасниками «воскресінням Росії».

Велич Швеції завалилася, Польща втратила остаточно політичну силу і з того часу стає лише предметом торгу поміж сусідами. На румовищах обох цих держав виростає Прусія, нове

королівство, і бере на себе ролю збирача германських земель. Але що найважливіше, як було вже сказано на початку, Росія ввалюється в Європу і з того дня вимагає для себе місця в сім'ї європейських народів, на яких відразу починає тяжити тиск її неєвропейських впливів.

Починається перша велика українська еміграція, а в Україні зникає її так старанно плекана за гетьмана Мазепи, хоч і дорого оплачувана, суверенність.

Зруйнування Січі Запорізької, примусове вигнання Наддніпрянських Орденських лицарів кладе край значенню і вартості цієї дорогоцінної перли українського духа.

Спадщина Мазепи

Пирус, король сьогоднішньої Албанії, одержав 279 р. перед нар. Христа під Аскулум перемогу над римлянами, але вона його стільки коштувала і так його знищила, що з того часу «пировими перемогами» називають усі задорого оплачені перемоги. Обернім це питання в інший бік і подумаймо, чи був полтавський бій поразкою України, як це прийнято уважати і чи, згідно з історичною правдою, можна давати йому таку, як приведено на початку богомольцівську оцінку?

Очевидно була це перемога москалів над шведсько-українським військом, вона скріпила російське панування в Україні, вона дала Москві патент на європейськість, але рівночасно вона поставила віч-на-віч українське національне сумління з гіпнотизмом очей російського дракона.

Від полтавського бою Росія стає для Європи промотором нового аспекту т. зв. «східного питання» або «придущуючим вальцем». Європа збагнула її охлократичну силу і вже двісті років думає, як використати ті «шапки», якими вона може закидати, ті «животи», якими вона може все переперти. З другого боку збагнула теж суть російського деспотизму, який не був зовсім абсолютизмом, свідомих своєї ролі і покликання, відповідаючих за свої вчинки монархів західного світу, а лише завершенням колективної пащі російського смока. Тому й назвала Росію «колосьом на глиняних ногах».

Фізична перемога московського смока над Україною була полегшена недавнім спогадом Хмельниччини, спогадом, який важко зтяжів над довгими поколіннями української нації. Одначе була це перемога фізичної сили на полі бою і непередбачених обставин.

Мазепинський зрив і полтавський бій викристалізували український патріотизм, визволили українську думку з облудного запаморочення Хмельниччини і поставили печатку на державному заповіті Мазепи. Цілком природно, що «буржуазні націоналісти — як казав Богомолець — намагаються (радіше уважають) зробити Мазепу борцем за незалежність України», коли прийняти, що маємо тут на увазі дійсних українських патріотів.

Історія стверджує, що Мазепа не був ніяким авантюристом і самолюбцем, а пішов на свій чин для повного унезалежнення України. Помимо свого старанного пильнування, щоб цар і його відпоруčníки не вмішувалися у внутрішнє життя його держави,

був він примушений робити те, що вимагав нещасний «перейславський» протекторат — посилати своє військо на допомогу цареві. Це дуже виснажувало і сердило нарід, а до того ще приходив економічний визиск, який гетьман намагався звести до грошових данин безпосередньо від нього і що йому вдавалося. Найбільше розходження поміж політикою Петра і політикою Мазепи виявилось на питанні приєднання Правобережжя принаймні до кордонів, встановлених Зборівським трактатом з добрим частинами Волинського і Подільського воевідств. Розходження було безпосереднім і з правного погляду логічним наслідком т. зв. Переяславського трактату. Раз цар являвся сувереном — то мав право розпоряджати територією, що йому підлягала. Раз територія «Війська Запорозького» (як держави) була приведена «до присяги» такою мірою, що невадалося утримати Гадяцької умови, якою була зроблена спроба перекреслити Переяславську умову, то Польща могла пробувати відірвати, що можна, а передусім мала право порозуміватися з «протектором» чи «сувереном», а не з «протегованими» і «підданими». Характеристичним, зрештою, є факт, що в момент Андрусівського трактату, були протести тої лівобережної шляхти, що збиралася на свої соймики в Житомирі, а ніякого протесту не було чути з козацького боку. Було це наслідком пам'яті Хмельниччини, може згарячу викривленої, але при визволенні з-під польської опіки зникало добровільне віддання цареві Сіверщини, не лякав «перейславський протекторат» і зв'язані з ним «присяги». Коли майже в триста років потім повториться в нашій історії щось подібного, то нікому у викриках і не раз непристойних лайках не прийде на думку, що це справа національного сумління. Завдяки нашому лихоліттю створився в самому українському суспільстві розподіл. До Хмельниччини існував лише поділ поміж активною частиною суспільства, яка вважала, що Річпосполитій треба війною видерти належне в ній становище, яка хотіла довести «же през шаблю маєм права», як писав Мазепа, та частиною угодовою, яка хотіла добиватися прав дорогого парламентарною, легальною. Від Переяславської помилки з'явилося щось нового, поділ на дві орієнтації — польську і московську, який є може одним з найтяжчих наслідків невдалої комбінації Хмельницького і московфілів, що були при ньому.

Мазепа як своїм гетьмануванням, так особливо своїм зривом вивів ці думки на овид і на сто з лишнім років, до Шевченка і Петлюри, зробив ідейне московфілство. за всяку ціну, чимось, чого українець інстинктивно стидається. Помимо того, що деякі з його однодумців і достойників не витримали московського тиску і не пішли з ним, помимо того, що повернулися з еміграції деякі його товариші, помимо того, що в наступному часі будуть появлятися різні українські перекінчики і що це перекінчицтво знайде своїх ідеологів і пропагаторів, різних Драгоманових, Дудикевичів, Головацьких, Панейків, аж до наших часів, — це не затемнюватиме зовсім постаті і чину Мазепи. Він струснув національним сумлінням!

В 1708 році це була річ природна, незадоволення росло, царська лапа ставала все тяжчою й пригинала українське суспіль-

ство до землі: Пушкін, з артизмом великого поета, але рівночасно з ненавистю москаля до нас, описав це так:

»Україна глухо волновалась
Давно в ней искра разгорялась;
Друзья кровавой старины
Народной чаяли войны
Роптали требуя кичливо,
Чтоб Гетман узы их расторг
И Карла ждал нетерпеливо
Их легкомысленный восторг.
Вокруг Мазепи раздавался
Мятежный крик »пора, пора!«
Теперь бы грянуть нам войною
На ненавистную Москву!»

Дмитро Дорошенко каже (II, 151): »передусім вияснено, що ціла справа (зірвання з Москвою) зовсім не була індивідуальним вчинком самого гетьмана Мазепи, ніби то подиктована якимось його особистими мотивами: це був рух цілої старшинської верстви, який тільки виніс наверх самого гетьмана, як головного представника цієї верстви і як голову української держави«.

На протязі двадцяти двох літ Іван Мазепа був »головою української держави« і намагався бути не так, як його попередники, але так, як бачив, як були дійсні західні монархи, хоч би й виборні, як польський король, як німецький імператор. І дійсно він ним був! З Мазепою на батуринському дворі і в управлінні Гетьманщиною появилася законність, оформленність і зникла випадковість. Він не гукав, як Хмельницький, оп'янілий несподіваними успіхами, що став »самодержавцем руським«, він ним був, пильно дбаючи, щоб цар зносився лише з ним через свого резидента, щоб усі державні установи існували на підставі закону і виконували свої завдання так, як цього вимагала справність державної машини; він пильнував, щоб на батуринському дворі все йшло так, як бути повинно в резиденції незалежного володаря, що персоналізує маєстат своєї нації; він присвячував особливу увагу культурним справам — підносячи школи, протегуючи монастирі, будуючи і прикрашуючи церкви та обдаровуючи інші в далеких краях. Він був тим єдиним з наших гетьманів, який був дійсно »головою держави« (Самойлович невдало пробував це здобути), а не лише більш-чи-менш успішним командувачем військового табору й кандидатом на »воеводу« у которогось із сусідів, перед розстрілянням або на »почесному« засланні.

За це приходилося йому дорого платити, але він це досягнув і логічно мусів зареагувати так, як це зробив, коли тягар московської протекції був не до знесення.

М. Грушевський каже: »Союз Мазепи з Карлом XII-тим був довершений в критичний для російського правительства момент, коли вся політична доля російської держави була поставлена на карту, і запобігти наслідкам цього союзу, що міг дати шведському королеві нову, незвичайно сильну і для Московщини у високій мірі небезпечну операційну базу — це ставало для неї питанням буття і небуття«.

А ген. Юнаків додає: »Измена Мазепи являлась обстоятельством первостепенной важности. Неблагоприятныя для России

последствыя етой измены могли быть настолько обильны и разнообразны, что не было никакой возможности даже предугадать их, а тем более принять к учету».

І Мазепа, як справжній «голова держави» зірвав той союз протекційний, якого помімо його тяжких наслідків він тримався, намагаючись за його допомогою реалізувати свій план «соборности» з прилученням Правобережжя, Слобожанщини і Сіверщини, що йому лише частинно вдалося. В збереженому в подільського історика Н. Молчанівського «Короткому виводові причин, якими Україна з військом Запорозьким побуджена або властиво змушена була вийти з московської протекції», тісно зв'язаному з тим, що, вже на еміграції, писав Орлик, висловлено дипломатичною мовою якби в приготовленій ноті всі докори Москві, лояльно, отверто, як попередження, як декларація війни. Далі, в промові своїй 24 жовтня 1708 р. до старшини і війська в Семенівці він сказав, після того, як описав тиранію Петра над українським народом — для нього «безглуздою отарою»: — «І дійсно він членів нашої нації за таких має, коли нашого посла Войнаровського, що скаржився за нахабства і кривди чисельні, безупинно роблені народові московськими військами й просив підтвердити договірні статті, заключені при піддані Хмельницького, яких він ще не підтвердив, хоч по тим же статтям повинен був це зробити, він прийняв поличниками і тюрмою і хотів відправити на шибеницю, від якої той врятувався утечею». Рішення, своє Мазепа пояснює бажанням «щоб потомство наше, завдане в рабство нашою недоладністю, скаргами своїми і прокляттями нас не обтяжувало», що союз з Карлом XII-тим є «тільки продовженням попередніх, як у всіх народів прийнято», кінчаючи: «Що то за нарід, який про свою користь не думає і не попереджує очевидної небезпеки? Такий нарід дійсно подібний безглуздям своїм до нерозумних тварин і всі ним погорджують».

26 березня 1709 р. в Будищах, відповідаючи на привітання запорозького кошового отамана «дякуем милості Вашій за те, що Ви, як і подобало Головному Вождеві Українському... взяли визволити Батьківщину нашу з московської неволи», сказав: «...Піклуючись, вірно кермував я Україною оскільки ставало в мене на се розуму і, як велить честь та любов сердечна, не можу скласти рук і лишити сей край на волю гнобителя».

Цим гетьман виразно зазначає, що нема розходження і заперечення поміж його довголітнім правлінням і рішенням, названим москалями «изменой».

М. Грушевський слушно зауважує, що «всі гетьмани були «изменниками» з становища московської політики; вся українська політика була одним неухальним «воровством и изменою» з становища московського централізму, з яким боролася весь час».

Але «за Мазепою залишилися на довгий час атестати, якими його наділила Москва» (М. Грушевський) і тому недоцінюється спадщину, яку нам залишив великий гетьман

Так, напр., В. Липинський каже: «Мазепа довгий час Петрові в його революційній діяльності помагав», чого ніде не помітно, а помітно лише, як він старався недопустити безпосеред-

нього втручання Москви в українське життя, чого нераз не вдавалося йому уникнути. Коли в той саме час, як Петро касує патріархат, улаштовує «всеп'яні собори» під головуванням «князя-папи», звичайно священика, якому на голову клали блазенську шапку з різними блюзнірствами, б'є священиків у церкві, при вівтарі, як не досить швидко і справно правлять службу, бо йому нудно, — Мазепа будує, поправляє і обдаровує церкви, скріплює владу духовництва і показує свою набожність, — цього одного досить, щоб не повірити в «революційну допомогу» Петрові.

Цілком інакше дивляться на те, напр., Гербст у своїй «Енциклопедії нової історії», який каже: »Bei allen Reformen blieb Peter Barbar in Sitte und Wandel«, або Уманець: »Із-за Петра реформатора і прогресиста, в виде какойто стихийной силы быстро выдвигается дикарь, ослепленный мищурой западной цивилизации... Петро ставит нигилизм на степень государственного учреждения...«.

Що ж, крім тяжкої політичної обузи, могло бути спільного поміж цими двома людьми? Поміж ледви помитим варваром і висококультурним, уже від народження, традиціями і походженням зв'язаним із збереженням ладу — гетьманом.

Тому мені здається, що говорити про «приятельство» між царем і гетьманом, яка тяглася мало не 20 років, аж до часу, коли їх дороги так рішуче розійшлися, як це робить Д. Дорошенко (II, 112), трохи заризиковно.

Мазепа, ставши гетьманом, одідичив по Хмельницьким, у першу чергу, а потім по інших своїх попередниках тяжку спадщину «статтей» і витвореного москвофільства. Йому, який напевно москвофілом у жодному розумінні, ані сліпого монархізму, ані переляку перед силою не був, прийшлося з тим москвофільством боротися і рівночасно зручно його використовувати. Це відбулося на його політиці на протязі довгого гетьманування. Те, що здається декому приятельським відношенням до царя і допомогою його «революції» було лише тяжкою необхідністю і дало Мазепі змогу взяти «під свій регімент» Правобережну Україну, Сіверщину і добиватися Слобожанщини.

Як тільки помітив він, як слушно каже кн. А. Голіцин, що коли Петро переможе шведів то добереться і до України та позбавить її всіх прав, він підніс прапор боротьби проти Москви.

В боротьбі цей одержала Москва фактичну перемогу, але переможений велетень не залишив би України переможеною морально, якби її жорстоко не стероризовано. Признавали це чужинці. Наприклад, москаль О. Мартинов, єзуїт, який в 1884 р. в «Revue des Questions Historiques» виразно каже, що «спроба Мазепи знищити всяке чужинецьке панування на Україні була дійсна і щира». Признавала це і офіційна царська політика своїм терором і своєю пропагандою. Катували, засиляли на Сибір усіх сторонників Мазепи, вишукували, виловлювали їх, конфіскуючи маєтки, касуючи надання гетьманські, стараючись оплюгавити його пам'ять, або затерти спогад про нього. А пропаганда, хоч майстерно хитра й підла не могла оминати дійсності: так, напр., цар у своїм маніфесті каже, що Мазепа «умовився з Швецією і Польщею, що Україна, обох частин, і всі козацькі війська мають бути сполучені в одну незалежну, державу, а він її кня-

зем». Чого ж більше треба? Далі, в Глухові проклинають його найвищі православні архієреї, судять його «ляльку», вішають її на шибениці з начепленим «орденом Юди», а тим часом у кількох сотнях монастирів і церков, від Чернігівського Домницького монастиря починаючи і на монастирі св. Сави в Палестині кінчаючи моляться за нього, як за добродія. Під шибеницею стоїть новообраний з царського наказу гетьман і достойники, які розуміють всю незаконність їх положення. Особливо це розуміє, правдоподібно, новий гетьман, старий товариш Мазепи, такий самий правобережний шляхтич як і він, довголітній генеральний осаул і з його призначення стародубський полковник. Не знайшов він у своїй старечій натурі відваги кинути все і піти за вождем, пішов на незаконне прийняття булави, хоч був одним із втаємничених у пляни Мазепи і мусів за це оплачуватися цареві своїми універсалами і слухатися приставлених до нього бригадирів.

Мазепу примушено до того, що він вийшов на еміграцію, бо шведські генерали цинічно заявили своє «desinterressement» долею гетьмана і козаків, але з того дня постало «мазепинство», того дня нація отримала свій ідеал. Доки він був живий, доки він нацією правив — це була віра в нього. Як його не стало — лишився справжній ідеал. Помимо того, що його затемнювали, помимо того, що цілим поколінням вбивали в голову заперечення цього ідеалу, він все ж таки глибоко в душах українських людей тлів придушеним вогнем.

Слушним вважаю закінчити словами Дмитра Донцова:

»Нація, котра не розуміє свого ідеалу — гине...« Це є мазепинська думка, це є той головний заповіт, який великий гетьман виніс з-під Полтави і передав «мазепинству». А «мазепинство» — це ми!

Бібліографія

- М. Грушевський: Союз з шведами. Зап. НТШ, т. 92, ст. 15.
Д. Дорошенко: Нарис історії України, т. II.
В. Липинський: Україна на переломі, Листи. Історія Русів.
Хв. Уманець: Гетьман Мазепа, 1897.
Д. Донцов: Похід Карла XII на Україну. Підстави нашої політики.
М. Костомаров: Мазепа і мазепинці.
О. Гінце: Карло XII і Петро I перед Полтавою, 1929.
М. фон Сарав: Походи Карла XII.
А. Пушкін: Полтава.
Б. Крупницький: Мазепа. Орлик.
Н. Юнаков: Кампанія 1708-1709 гг.
Н. фон Сільтман: Щоденник, 324.
П. Гейсман: Краткій курс історій воен.
С. Заленський: Єзуїти в Польщі, 1902, т. III, ч. 1, ст. 43.
Е. Карльсон: Листи Карла XII, 1899.
Е. Карльсон: Бій під Полтавою, 1897.
М. Єремійв: Українське питання під час італійського рісорджіменту, 1929.
Кн. А. Годицин: Мазепа.
С. Платонов: К історії полтавской битвы, 1909.
Павловський і Старковський: Полтавська битва і її пам'ятки 1894.
»Стара Україна«, Львів, 1925.
А. Енсен: Мазепа, 1909.
Е. Евен: Проблема незалежності України і Франція, 1931.
Н. Молчанівський: Дані про смерть Мазепи 1903.
М. Андрусак: Мазепа на правобережжі, 1931.
М. Андрусак: До історії правобережних козаків, 1930.
Й. Фельдман: Польща в 1704-1709, 1925.
А. Бычков: Матеріали Воєнно-ученого Архива Главного Штаба 1871.

С. Ф. Хмель

Українська партизанка

(Продовження)

(3)

Командир

Український народ, хоч поневолений, він може жити, жити на правах вільної людини на своїй землі, тому веде вперту боротьбу, бо лиш боротьбою може це право здобути. Те, що має він найдорожче, а саме своїх синів, цвіт народу віддав до УПА, щоб вони вибороли Україні самостійність, а пізніше берегли незалежності своєї держави.

УПА — це Українська Повстанська Армія, яка бореться за права і волю українського народу та за волю і права інших поневолених народів.

Яка б не була армія, кожна складається з командирів і бійців. У початках існування «червоної гвардії» большевики не заводили ані ступенів, ані пагонів — хотіли, щоб не було ніяких старшин, щоб було «весьо равно». Але життя показало, що мусить бути хтось старший, що вів би людську масу. Вже сама природа вчить, що на чолі стада є проводир, який веде та чуває над його безпекою. Большевики хоч-не-хоч мусіли завести це все, що під час жовтневої революції втопили в морі крові.

Завдання збройної сили є здобувати або берегти незалежності своєї держави. Органами військової влади є командири та їх штаби.

Кого ж називаємо командиром?

Термін «командир» є чужий, в українській мові можна його заступити словом «верховод». Отже, командир є то зверхник, що верховодить, провадить, видає накази своїм одиницям.

Завдання командирів і бійців великі й почесні. Але, коли боець відповідає лиш за свою особу та за доручене завдання, то на командирові тяжить відповідальність за відділи, майно та довірених йому людей; за планування і за здійснювання бойових дій і виконання доручених йому завдань.

Обов'язки командира. Бойовий Правильник Піхоти, частина 1, статті 18-20, 27 — нормують обов'язки командира:

18§. Командир несе повну відповідальність за стан і бойову готовість свого підвідділу (частини), за організацію керування ним і за дії в бою.

19§. Командир зобов'язаний:

— запевнити високий морально-політичний стан, військову дисципліну, боездатність і бойову готовість підпорядкованих;

— сміливо брати на себе відповідальність за бойові дії;

— бути для підпорядкованих постійним зразком активності, безумовної хоробрости аж до самопожертвування, прикладом самоопанування, витривалости, зарадности, особливо в найтяжчих хвилинах бою і тим спричинитися до виконання бойового завдання;

— вміло командувати своїм підвідділом (частиною) в бою;

Безупинно підвищувати свою військову, політичну підготовку:

— знати військові правильники, інструкції й діловодство;

— відмінювати свою зброю та технічне приладдя і вміло їх застосовувати;

— вивчувати технічні засоби і прийоми боротьби ворога;

— постійно підвищувати підготовку своїх підпорядкованих, вимагаючи, щоб вони досконало знали свою зброю, стали мистцями свого діла і без помилок били ворога;

— знати стан свого підв'язу (частини), особливості командирів і бійців, їх настрої, рівень вишколу, наявність і стан матеріальної частини, боеприпасів, харчів, одягу, взуття, і всього необхідного до бою і життя;

— дбати про відпочинки, умови перебування і потреби підпорядкування відмічувати їх подвиги, а карати за проступки, запевнювати бойову злітотваність і збереження бойових традицій частини.

20 § ... Для рішення кожного завдання необхідна розумна ініціатива, воєнна хитрість, обман ворога і кмітливості.

21 §. Командир повинен бути прикладом революційної пильності, сторожкості в боротьбі зі шпигунством, шкідництвом і диверсіями та вимагати цього від своїх підпорядкованих;

— суворо зберігати військову таємницю; твердо викорінювати різні шкідливі і неправдиві вістки.

Командир зобов'язаний запевнити високий морально-політичний стан підпорядкованих.

На анкету — що таке військо? — один правник так відповів: «Військо — це люди різного походження, занять та освіти, убрані в однострої та військово вишколені — тому, щоб на голос команди в один такт, як манекіни порушувалися».

Це дуже злослива дефініція. Але на жаль багато з нашого громадянства так само думають. Вони уважають військо за якусь бездушну масу, що знає лиш старотипове «так є», а на голос команди в один такт порушується. Може деяке військо і таке, але не повстанське.

Чим же відзначається повстанська армія?

Вона відзначається високим морально-політичним рівнем, великою дисципліною, безздатністю та бойовою готовістю. Щоб повстанські відділи присвоїли собі такі високі прикмети, яких часто не мають і війська суверенних держав — це заслуга командира, його великого вкладу праці, та його особистих духовних вартостей.

Військо — це не бездушна маса. Щоб ту масу провадити, треба пізнати її збірну психіку, знати «чим вона дихає». В старшинських школах чужих армій є спеціальні виклади з «Психології війська», на яких цей предмет дуже основно переробляється. Наші командири повстанських відділів аж такого вишколу не переходили. Знання та вміння провадити відділ набули через постійне з ними перебування, через вивчення маси. Таке постійне перебування командира з бійцями може видаватися лякам партизанського життя, що командир знижує себе до їх рівня та зливається з ними, залишаючи для себе лиш придаток «друже командир». Це може статися лиш тоді, коли командир не буде високо держати престиж командира. Хоч він зовнішнім виглядом мало дуже відрізняється від загальної повстанської маси, хоч на ньому не буде гарного однострою, але за словами народньої приказки: «Не питайся, як ся маєш, подивися тай пізнаєш», — буде то людина, якої прикмети духа будуть відрізнятися від загальної повстанської маси. У відділі такого командира буде високий морально-політичний стан. Його військо це не химерна, змінлива маса, яка живе лиш настроями хвилі, але то будуть воїни з лицарською честю, спадкоємці слави воїнів Святослава

Завойовника, козаків та Січових Стрільців. Будуть то воїки патріоти, які знають за що воюють. В ім'я Ідеї і визволення українського народу будуть боротись з усіма ворогами і будуть вірні тій ідеї аж до смерті.

Командир зобов'язаний виробити військову дисципліну у підпорядкованих

В присязі вояка УПА є речення: »Буду чесним дисциплінованим і революційно-пильним воїном«. Поняття дисципліни є широке. Нераз чуємо: трудова дисципліна, військова дисципліна. Про трудову дисципліну багато горлає большевицька пропаганда. Нас інтересує військова дисципліна.

На тему дисципліни появилася у нашому неперіодичному часописі »Повстанець« ч. 5-6., з квітня-травня 1945 р., стаття п. з. »Про військову дисципліну«. Автор у першому розділі »Що таке військова дисципліна« вияснює поняття військової дисципліни та різні її роди. За словами автора, дисципліна — це точне й сумлінне виконання наказів і доручень своїх зверхників та перестерігання приписів військових правилників.

Маршова дисципліна охоплює всі ті права, що торкаються маршів війська, як, напр., точно займати всі місця в ладі, маршувати в наказаному темпі, без дозволу не говорити, не співати, не курити не виходити з колони, тощо.

Вогнева дисципліна перестерігає правильного виконання й ведення успішного вогню, а бойова — правила ведення бою в даних умовах.

Залежно від того, з яких спонук впливає військова дисципліна та які її зовнішні вияви, розрізняємо: механічну (відрухову), свідому (внутрішню) і формальну (зовнішню) військову дисципліну.

Механічну дисципліну досягається шляхом довгих вправ, під час яких боєць виконує видані йому накази зовсім механічно, і це, по якомусь часі, входить у його »кість і кров«. Наслідки такої механічної дисципліни часто спостерігається в цивільних осіб, які недавно вибули з військових рядів і ще довгий час поводяться так, як у війську. На такий саме механічний дисципліні здебільша основуються армії з багатонаціональним складом, яких вояки не є споєні між собою якоюсь високою ідеєю.

Свідомо дисципліна. В кожній армії військова дисципліна є в першій мірі механічна, а в меншій мірі — свідомо. Свідомо дисципліна військового відділу — це ідеал до якого змагають усі військові командири-виховники, вона впливає з духових спонук і ґрунтується на високому почутті вояцького обов'язку та на свідомості великої мети, за яку бореться армія.

Формальна дисципліна конечна у війську для втримання ладу і порядку в середині відділу. Вона виявляється назовні в таких точно визначених військових формах, як постава, віддавання почесей, зголошування і т. п.

Значення дисципліни у війську. В другому розділі автор підчеркує, що свідомо дисципліна бійців підносить високо моральну вартість і робить цей відділ видержливим на найбільші труднощі й небезпеки. Відділ, який тільки зовнішньо зіграний, а не є здисциплінований, під натиском ворога може легко розсипатися. Кожна людина, яка вступає у військові ряди, має якісь навички з цивільного життя, які завжди спочатку дуже утруднюють ведення військового навчання у відділі. Щойно впровадження сильної дисципліни дає змогу командирові виконувати цим відділом навіть найтрудніші військові вправи. Ще більше значення має військова дисципліна під час війни. Навіть великі воєнні виснаги й небезпеки, які загрожують здоров'ю і життю вояків, не є перешкодою до перемоги над ворогом для такого відділу, в якому існує висока дисципліна. Тому кожний командир повинен дбати, щоб у його відділі, крім хоробрости, любови до рідного краю та інших моральних

прикмет, передовсім була висока дисципліна. Зокрема дуже здисциплінований мусить бути український повстанець, який бореться з ворогом у багато трудніших умовах, ніж вояк кожної іншої регулярної армії. Завдяки суворій дисципліні озброєна маса творить зорганізоване військо, здатне під час миру до важкої вишкільної підготовки, а в час війни — до виконання важких бойових завдань: тому від усіх українських повстанських командирів і бійців вимагається високої і свідомої дисципліни.

Виплекування і втримування військової дисципліни. В третьому розділі автор розвиває обов'язки командира відділу та втримування дисципліни у відділі. Дисципліна вимагає свідомого виконання всіх розпорядків і наказів. Виданий зверхником наказ мусить бути виконаний своєчасно, щоб командир від самого початку виховування заслужив собі в бійців свого відділу відповідне довір'я і пошану. Необхідно, щоб підлеглий був переконаний, що його зверхник ніколи не видає непотрібного і недоцільного наказу, або такого, який не є службово конечний. Нарешті, підлеглий повинен мати довір'я до військового знання і здібностей командира, до його моральної вартості та переконання, що командир краще знає положення і зуміє вийти з кожної ситуації. Основана на взаємному довір'ю дисципліна, зробить відділ високо боездатним. При виховній роботі командира дуже велике значення має його особистий приклад, який для кожного бійця править за зразок. Дуже успішний засіб піднесення дисципліни у відділі, зокрема в ново-зорганізованому, — це в порядок (формальна муштра). Тому впоряд треба переводити у відділах досить часто та в кожних умовах.

Для втримання дисципліни у відділі командир розпоряджає різними засобами, а передусім: а) відповідною особистою поведінкою і добрим впливом; б) нагородами; в) карами.

Командир сприяє в триманні дисципліни у відділі, коли він:

- сам точно виконує накази і доручення своїх зверхників;
- видає службово необхідні накази та перевіряє їх виконання;
- ніколи в приватності бійців не критикує своїх зверхників, або безпосередніх зверхників бійців, ані теж не допускає до такої критики у своїй приватності.

— притягає до відповідальності підлеглих за кожне порушення військової дисципліни;

— поводиться супроти своїх підлеглих справедливо і з військовим тактом, допускаючи їхні скарги, внесені службовою дорогою, до відповідного зверхника;

— кожний особливий вчинок підлеглого, який сприяє піднесенню дисципліни старается нагородити, згідно з відповідними військовими приписами.

Дуже сильно обнижує дисципліну відділу його довша бездіяльність або велика фізична перевага, фамільна поведінка супроти бійців, потурання командирами самовільних вчинків бійців, як, напри., зражуюча поведінка з населенням, реквізування різних речей і т. п.

З цього бачимо, що рівень дисципліни у відділі залежить передусім від самого командира відділу, який розумним керуванням відділу і виховною роботою у відділі може піднести дисципліну у відділі до відповідної висоти.

Зразком дисципліни українського повстанця ми ставимо свідому дисципліну, основу на високому почутті національного і вояцького обов'язку. Така висока дисципліна УПА — дуже важлива запорука її незламності і перемоги.

З вищенаведеної статті бачимо, яка велика роль командира у виробленні дисципліни у відділі. Але, не лиш на підставі статей про дисципліну можна дійти до такої конклюдії. Кожний командир на підставі довголітньої

практики переконався, що механічна дисципліна нічо інше, як заавтоматизовання нашого тіла.

Подаємо кілька прикладів заавтоматизовання дисципліни:

По закінченні військової служби я, вже перебраний в цивільне вбрання, стрінув свого командира батальйону (куреня) майора Л. Я був тоді без шапки і в його сторону звернув енергійно голову. Майор усміхнувся і сказав: «Ви, підхорунжий, і в цивільно вояк».

Недовго потім дістав я посаду. Мій звержник покликав мене до свого кабінету та попросив сідати. Під час розмови, коли звертався до мене, я скоро вставав і казав «так є». Він звернув увагу на моє чисто військове виховання, бо сказав: «Пізнати, що вас у війську добре вимуштрували».

Добра є механічна дисципліна. Вона залишається до смерті, нераз коли повстанці заходили до хати, старий дід, що вигрівав свої спрацьовані кости, злавив з печі, брав кріс та робив «екзецірку» ліпше від декого з молодших.

Але для повстанських відділів найважливішою є свідома дисципліна, яку виробляє командир. Повстанці Чорного Лісу може не мали механічної дисципліни (не було часу на її вивчення), але в них була свідома дисципліна, велике довір'я в стратегічний талант командира Відтинка — полковника Різуна, курінних та сотенних. Велике героїство, що його проявляють наші повстанці, є ніщо більше, як вироблення великої свідомої дисципліни. Особистий приклад командирів УПА, що не здаються живими ворогові — полковник Різун, сотник Іскра, Клименко; поручники Гамалія, Середній; хорунжі Ханенко, Сокіл та багато, багато інших, що навіть у тюрмі відбирають собі життя. Генерал Перебийніс є тим зразком, що ґрунтує свідому дисципліну.

Та частина, що трактує військову дисципліну, виглядає, що я відбіг від мети. Я зробив це нарочно, щоб представити, яка велика роль повстанського командира у вироблюванні військової дисципліни у відділах.

Командир зобов'язаний забезпечити боездатність і бойову готовість підпорядкованих

Одного разу чув я в радіо аудіцію на тему: інтерв'ю американського журналіста у генерала Франка. Американський журналіст задав питання генералові Франкові, як він задивляється на сучасну політичну ситуацію. Генерал Франко відповів: «Щоб твердо протиставитись большевицькій агресії не вистачає американська матеріальна допомога, але треба власне військо ідейно виховати, зробити його боездатним та бути стало в бойовій готовості».

Про ідейне виховання війська буде пізніше мова. Нас тепер займає проблема, як командир здійснює боездатність свого відділу.

Відділ є боездатний:

А) коли бійці:

- а) мають зброю й амуніцію;
- б) вишколені орудувати нею;
- в) вивчили полеву службу;
- г) вироблена в них військова дисципліна.

Б) коли командир:

- а) має вишколене військо;
- б) вміє ним доводити;
- в) сам визначив полеву тактику і сам знає, яку маневровку примініти в кожній ситуації;
- г) є відважний, опанований, передбачливий та рішучий.

До Аа) На ніщо не здається відвага, вишкілєння, коли війсьکو не має з чим на ворога наступати та чим себе боронити.

Галицька Армія з браку боеприпасів змушена була відступати на схід. Під Бродами німецька армія понесла велику невдачу лиш тому, що не було власного літунства. Большевики, загнавши німців у Брідський котел, десяткували їх всіми засобами боротьби. Здавалось, що там прийде всім кінець. Одиноким рятунком могло бути власне літунство, якого при кінці війни німці мали дуже мало, та, щонайгірше, не було пального до нього. Налет кільканадцяти німецьких літаків над становищами противника уможливив німцям прорив з Брідського кїтла. (На підставі оповідання учасника).

До Аб) Военна практика виказувала, що часто не вишкolenі вояки, не запізнані зі зброєю, мусіли зводити бої. Про вислід такого бою не треба писати. Траплялися випадки, що повстанські відділи, хоч здобували великі трофеї (гармати), замість ними нищити ворога мусіли це все залишити, бо не знали ними орудувати. (11. 10. 1944 р. між Соколом і Мединою — Шум і Бей).

До Ав) Хоч партизанські умови не дозволяють на довгий вишкіл, однак і те мінімум мусить бути ґрунтовно перероблене. Партизанська тактика вимагає від вояків знання полевої служби — «Поодинокий вояк у різних варіантах», напр.: стрілець у наступі, в обороні як зв'язковий, на польовій стійці, на засідці; співдія з двома, трьома, в рою, в часі і т. д. Вояки вишкolenі та «бували в боях» становлять велику силу й polegшують командирів у веденні боїв і в осягненні побід.

Відділ Січових Стрільців, який у листопаді 1918 р. прибув на допомогу львівському гарнізону, був для своїх моральним підйомом, а для ворога пострахом, що буде мати до діла з фронтовиками а не з «ляндштурмою».

До Аг) На ніщо не здається зброя і вишкіл, коли немає духу, немає дисципліни. Дисципліна і дух є тим стимулом, що відкидають в людині низькі почуття: страх, жорстокість, а цементують вищі: дружність, відвагу, героїство.

В перших днях червня 1947 р. в селі Вербиця (Томашівщина) ворожий полк, а пізніше дві дивізії оточили одну чоту УПА. Рівнинний, безлісний терен і колосальна перевага ворога не дали змоги повстанцям пробитися, мимо багатьох героїських спроб. Повстанці прийняли останній бій. Своім героїством запалили усе населення. До бою стануло ціле село. Хто зі сокирою, хто зі зброєю. Геройська боротьба нових Тернопільців тривала три доби. Повстанці і селяни відбивали скажені численні напади ворога вже тільки здобутою на ньому зброєю і амуніцією. Село-твердиня дальше трималося незломно. Аж третьої доби ворог, підтягнувши артилерію і танки та збомбардувавши село з повітря, цойно по трупах героїв, вступив у село. Коли бомби і гарматні стрільня перевертали все догори коренем, коли в пожежі попеліли рештки хат, а ворог під охороною танків стискав і звужував залізним перстеном оборонну лінію повстанців, розігралися потрясаючі картини. Батьки вбивали своїх дітей, матері приводили до повстанців своїх дітей і вимагали, щоб разом з дітьми їх постріляли, не бажаючи понадати живими в руки озвірілих катів. Над пожарищем, під гук стрільв, розриву бомб неслись останні слова піснї: «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ...». Так згинула ціла чота і майже все населення села. Хто не згинув в бою, тих ворог вимордував. (С. Назаревич).

Дня 8. X. 1946 р. група ВП (Войско польське) в числі біля 1.300 бандитів наскочила на табір відділів командирів Хріна і Стаха в лісі, біля села Миків (пов. Ліське). У незвичайно завзятому бою, що вив'язався, дякуючи

мистецькому маневруванню оточених повстанців, вони без власних втрат знищили 80 польсько-большевицьких бандитів, між ними чотири поручники.

Таких прикладів, які золотими буквами записані в історії УПА, можна подати багато.

Проаналізувавши кожний епізод, мусимо ствердити домінуючу роль командира, який доклав усіх зусиль, щоб його відділ був здисциплінований та добре вишколений, щоб в ньому панував дух на правду партизанський. У тяжких моментах він не стратить голови, але завдасть ворогові болючих утрат.

До Ба) Про вартість вишколеного війська, ми писали вище. Щоб військо було добре вишколене, командир мусить сам зайнятися вишколом і контролювати інструкторів. Це уможливить командирові запізнатися зі всіма стрільцями зі свого відділу, побачити де в них слаба сторона в опануванні якогось предмету, а контролюючи інструкторів примусить їх до солідного вивчення того, що мають навчити стрільців.

До Бб) Дуже важливою справою є, щоб командир відділу сам знав добре командувати. Він повинен щодня на площі збірки сам видавати кілька команд в зімкненому ладі. Тут він переконується, як відділ засвоїв собі впоряд, а на площі вправ на бойових вправах - у вільному ладі. В бойових обставинах трапляються випадки, що командир, хоч сам знає дуже добре тактику, не потрапить видати команди для розположення свого відділу, для ведення вогню чи розвинення відділу.

До Бв) бути добрим бойовим (фронтовим) командиром не легко. Від бойового командира вимагається відмінного знання своєї та вивчення ворожої тактики. Щоб успішно виконати бойову акцію — треба:

— на підставі розвідки вичити ворога (його розміщення, силу, забезпечення, засоби боротьби, тощо);

перестудювати на підставі обсервації або з карти терен акції;

— розглянути акцію.

Добре є перевести пробну акцію десь у запілля в подібних умовах. Але не все дається розпльнувати акцію на довшу мету. Найчастіше бойові обставини вимагають скорої децизії. Тому командир повинен бути запізнаний з тактикою, повинен передбачити, які несподіванки ворог може йому зробити, тоді той ворожий «казус» не буде для командира несподіванкою. Він вмілим маневруванням потрапить ворогові протиставитись, та зашахує його з іншого боку

В »Провідних правилах в бою« із »Статуту Польової Служби« Армії УНР з 1921 р., затвердженого Головним Отаманом Петлюрою, в десятій точці є таке речення: »У порядної частини немає тилу, ані крил — всюди фронт, звідки ворог«. Цю точку »Провідних правил« повинні знати напам'ять усі партизанські командири і всі повстанці. Але не вистачає їй знати напам'ять, вона повинна ввійти в »кість і кров« цілої УПА. Поодинокий вояк чи великий повстанський відділ, який є з'єднанням кількох куренів, повинні пам'ятати, що вони знаходяться в глибокому ворожому запіллі, що ворог старається за всяку ціну знищити підпільне військо, яке нарушує фундаменти його держави. Для ворога — УПА страшніша від явного противника. З останнім ворог воює війною, фронтами, всіми засобами боротьби. З підпільним військом ворог підбирає іншу тактику, подібну до партизанської. Він старається дорогою розвідки довідатись про місця перебування, про шляхи перемаршу повстанців і там облавами, наскоками, засідками, їх нищити. Для партизан — фронт є всюди там, де є ворог. А що ворог є всюди, то зі всіх сторін він може вдарити. Тому повстанець повинен бути все і всюди в повній бойовій готовості. Про цю партизанську тактику часто забувають повстанці, та

й командири не приділяють їй належної уваги, щойно тоді, коли ворог завдасть їм болючих втрат ставляться до неї інакше.

Командир Різун був бравурно відважний, але свій відділ сильно забезпечував як на постю, так і в маршах. Тої партизанської тактики вимагав від усіх підпорядкованих командирів відтинка «Чорний Ліс».

Командир повинен сміло брати відповідальність за бойові дії

Хтось скаже, що бій — це ризик, що терези перемоги можуть переважити на що або іншу сторону. З того виходить, що командир не знаючи на котру сторону переважають терези перемоги, повинен уникати боїв. — Ні. «Немає такого положення, з якого не можна б вийти з честю» (дванадцята точка «Провідних правил у бою»). Партизанські умовини вимагають від повстанського командира самостійної дії. Він відірваний від своїх зверхників не може чекати на їхні децизиї. Командир, що має високе почуття власної і національної честі не буде боїтися взяти на себе відповідальність навіть за найбільш великі та ризиковні акції. Він як добрий вояк кожну акцію буде виконувати, щоб його совість та почуття добре сповненого обов'язку були чисті.

Прикмети командира

Щоб командир стояв на висоті свого завдання, «Бойовий правильник, піхоти» ставить такі вимоги відносно його характеру:

- 1) бути для підпорядкованих зразком активності;
- 2) безумовної хоробрости аж до самопожертвування;
- 3) прикладом самоопанування;
- 4) витривалости;
- 5) зарадности, особливо в найважчих хвилинах бою і тим спричинитися до виконання бойового завдання.

До 1) Бути для підпорядкованих зразком активності — це значить, що командир використовує всі сили для піднесення ідейної і бойової вартости свого відділу, та можливості для нищення ворога.

Як взір великої активності подаю сл. п. підполковника Коника. Він, будучи ще чотовим у курені «Гайдамаків», разом зі своїми «пташками» (стрільці в його чоті мали псевда птахів) будував барикади; щоб його «пташки» порядно виглядали, сам їх стриг і бритвав. Як сотенний та інструктор старшинської школи «Оленів» дуже солідно підготовлявся до викладів. У бойових акціях все був напереді. За лінією Керзона його активність болюче відчули большевики і польські прислужники.

Поручник Гамалія — герой «Чорного Лісу» — той надзвичайно активний старшина УПА, коли був вільний від занять (а це траплялося йому дуже рідко) приготував різні скечі на «ватри» для своїх вояків, щоб їх безбарвне життя урозмаїтнити.

Всі, що знали сл. п. крайового провідника Роберта, мусили подивляти його надзвичайну енергію та активність. Він, хоч сам не був вояком УПА, але з УПА був сильно зв'язаний. В часі організування української збройної сили на терені Галичини, я мав нагоду не раз зустрічатися тоді з обласним провідником Станиславівщини — Робертом. Він все був зайнятий, ніколи не мав часу. Такі проблеми, як спання та їдження були в нього на останньому місці. На добу вистачало йому 2-4 години спочинку, шклянка чаю та сухарик були звичайною його стравою. Помимо великої перепрацьованости, знаходив час на організування УНС-у а опісля УПА. Справа української збройної сили надзвичайно його захоплювала. Він нею жив, для неї працював, для неї згинув.

До 2) Найважливішою прикметою командира повинна бути відвага. Вона підносить духа, вона підриває вояків до героїських чинів. Командир невідважний, зі залючо вдачею будить відразу. Відважного командира

військо обожас. Історія УПА знає безприкладні героїства командирів та бійців.

По переході фронту багато наших провідників ОУН перебували в Чорному Лісі. Осінню 1944 р. большевики зробили велику облогу на Чорний Ліс. Щоб уможливити провідникам безпечний вихід, курінний Гамалія скерував на свій відділ найбільший ворожий удар. У тому бою 1. 11. 1944 р. курінний Гамалія важко ранений добив себе з пістолі. Завдання було осягнене. Вищі Проводи ОУН урятовані. Так сл. п. поручник Гамалія помертвував себе, щоб рятувати провідників.

Командир відділу «Рисі» — Гонта, загально був знаний як дуже ідейний старшина УПА. Повстанці цінили його чесність, відвагу та батьківську опіку. Про його відвагу та любов до своїх вояків свідчить такий епізод. Відділ «Рисі» по повероті з рейду по Закарпатській Україні задержався в селі Липовиці. По одержанні відомостей від розвідки, що в селі Ясені большевиків не має, відділ попрямував до того села. Сотенний Гонта наказав відділові задержатись у лісі, а сам з ройовим Львом та одним стрільцем пішов провірювати крайні хати села. Коли повстанці підійшли до перших хат, посипались на них кулеметні стріли, які вбили ройового Льва та ранили стрільця. Сотенний Гонта не зважаючи на велику небезпеку, (б метрів за ними були большевики) взявши на плечі раненого стрільця, відступив до відділу.

Командир відділу «Хорти» — легендарний Бей, в бою був все напереді. Він зі всіх командирів УПА був найбільше разів ранений. За великі заслуги в бойових акціях він був відзначений Золотим Хрестом Бойової Заслуги та найбільшою кількістю зірок за поранення.

Дня 3. 8. 1945 р. відділ «Летуни» заквартирував у селі Ляховичі Закарчні. Того ж вечора сотенний Середній зробив мітинг у читальні. По мітингу, коли старші розійшлися додому, в читальні залишилася молодь та дехто з командного складу, на залю посипались кулеметні та крісові стріли. То большевики скрито підійшли до читальні та поклавши зброю на вікна, почали стріляти по людях на залі. Ройовий Кропка кинув гранату, яка вбила большевицького кулеметчика, тим урятував ситуацію. Тоді ройові Кропка та Розбійник, перший, з мадярського кулемета, другий з автомата відбили большевиків. У тому ворожому наскоці зібрав важко ранений у шию чотовий Мороз. Другого дня ранком большевики знайшли його в городі. Під час допитів та тортур почули від нього лиш одну відповідь: «Убийте або робіть що хочете — я вам нічого не скажу». Не видобувши від нього нічого, прокололи його штиком. На тім прикладі бачимо велике героїство молодих командирів, що не зважаючи на велику небезпеку, відбили большевиків та уможливили цивільним видистися з ворожої пастки, а в тяжких моментах (пораненнях) нічого не виявили.

До 3) Бути прикладом самоопанування, це значить, заховати рівновагу духа у всіх випадках життя. В партизанці бувають різні хвилини, хвилини радості, та найбільш небезпечні моменти, в яких нерви відмовляють послууху. Командирові в ніяких випадках не вільно тратити рівноваги духа. Кожне його занепокоєння і страх передаються війську. В тяжких моментах вояцтво дивиться лише на командира, надючись від нього рятунку. Коли командир виказує неспокій та поденервування, це передається масі, яка, керуючись не розумом, а тільки страхом, перемінюється в перелякане стадо, що спричинює розгром навіть найбільш відважної та бойової частини чи армії. Історія воєн знає багато випадків спанікованого війська, яке охоплене страхом кидало позиції, та в найбільшому переполосі втікало.

В битвах під Ватерльо непоборна французька армія була розгромлена лиш тому, що в найважливішому моменті битви її вождь Наполеон дістав атак епілепсії та не міг нею верховодити, а армія, попавши в паніку, кинулась до утечі.

Під Берестечком хтось крикнув, що козацька старшина втікає, тоді козацтво кинулось втікати, що спричинило велику невдачу, хоч перед тим були певні вигляди на перемогу.

Дня 9. 1. 1945 р. одна сотня куреня »Зубри« звела бій у Горожанці Великій (Комарівського району). »Наше становище було погане. Оточені з усіх сторін більшовіками, які перевищали нас кількакратно, ми виразно бачили майже нашу безвихідність та бадьорости ніхто не втратив, ніхто не попадав у зневіру«. (Слова учасника). В тому бою впало 20 повстанців. Ворожі втрати: 304 вбитих, 90 ранених, знищено 2 автомашини, 1 танкетку, 1 танк.

4. 3. 1947 р. відділ КВП (Корпус Безпеченства Публічного) в силі 500-600 чоловік за слідом на снігу наскочив на два відділи УПА, що квартирували в лісовому масиві Турниці (Перемищина). Повстанські відділи негайно розгорнулися в розстрільну і привітали ворога цілним вогнем. Головний натиск ворог зосередив на одно крило відділу. Тут якраз зразу затялось 6 кулеметів. Дійшло до бою на найближчу віддаль. Повстанці боролись з надзвичайним завзяттям, не зважаючи на те, що на сильному морозі їм часто зброя відмовляла послуху. Впродовж двох годин бою на цьому одному крилі ворог втратив 40 вбитими, одначе і по боці повстанців було вже 13 трупів. Після довшого бою наші відділи, продовжуючи оборонний бій, почали пляновий відступ. З поля бою підібрано всіх власних ранених. Відступ був дуже важкий. Всі довколишні села були густо обставлені ворогом. Відділи пробієм увійшли в село Грозьова, де взяли підводи для ранених та далі відступали. Відступ утруднював глибокий сніг, що сягав вище грудей. Коні грязнули і не могли вже далше йти. Тоді в сани з раненими друзями запрягаються самі повстанці і тягнуть їх під густим ворожим обстрілом. Хоронячи від ворожих куль своїх командирів, повстанці заслоняють їх власними грудьми; командири на руках несуть ранених, підтримують слабших, виснажених повстанців. Вкінці, втомлений тяжким маршем, ворог, бачучи незломну оборону повстанців та зазнавши важких втрат, заперестав переслідування. Відділ того ж дня більше втрат не мав.

До 4) Командир, який поставив собі одну мету і до неї уперто прямує, рідко коли зустрінеться з невдачею. Щоб виробити собі таку прикмету, таку силу характеру, командир повинен постійно над собою працювати. Всі свої обов'язки мусить так виконувати, щоб не було розбіжностей між постановами і чинами. Всі накази зверхників виконує без схиблення. Його трактування супроти вояків є суворо вимагаюче. Всі їх провини, проступки — карає, але добрі діла — відмічає та розвиває їх ініціативу і активність. Супроти ворога — є послідовний у його нищенні все і всюди.

Для кожного повстанського командира взором витривалості повинна бути лицарська постаць козацького полковника — Богун. Богун, це козацький старшина, що партизанську тактику допровадив до вершин досконалості. Богун — це вождь, що не узнавав ніяких компромісів, вірив лиш у силу свого народу. Його життя — це безустанне служіння Україні, та охорона її границь.

До 5) Прикмети всіх повстанців — це підприємливість та зарадність, тимі прикметами повинен відзначатися командир. Йому, як командирові, часто прийдеться рейдувати зі своїм відділом по неопанованих теренах, по теренах за межами нашого кордону. Тому він мусить добре визнаватися на людях, орієнтуватися в теренах, та в кожній ситуації давати собі раду.

Командир зобов'язаний безупинно підвищувати свою військову і політичну підготовку

Світ поступає вперед. Кожний день приносить нові винаходи, відкриття. Кожна хвилина в політиці набирає щораз більшої динаміки. Всюди стрічаємо щось нового. Людина не може жити лиш своїм подвір'ячком, але повинна інтересуватися світом.

Від повстанського командира вимагається постійного підвищення свого ідейно-політичного рівня і військової підготовки. Командир — це чільна та авторитетна особа у відділі. Крім згаданих прикмет як відваги, активності, зарадності і т. д. він повинен відзначатися інтелігенцією, освітою. Йому, як арбітрові прийдеться нераз забирати голос у досить трудних проблематичних питаннях. Тому командир повинен постійно над собою працювати, у вільних хвилинах багато читати, і то не тільки перелистувати книжку, а «перетравлювати». Добре було б, щоб ту книжку читали і інші. На дискусію все знайдеться час, хоч би по вечірній зорі можна посвятити годину на обговорення лектури. Це можна зробити. Я також перебував у відділі і знаю, що нераз і поза північ обговорювалось політику, службові та загальні справи. З того була подвійна користь. Я ліпше пізнавав своїх підзвітних командирів, а вони при таких дискусіях училися. Не треба бути зарозумілим: «я все знаю». Хвалю сотенного Ясьміна. Він нераз просив мене або мою дружину, щоб вчити його математики або робити з ним диктанти.

Під час переходу фронту з нами перебував один доцент університету та лікар. Хоч ситуація була дуже мінорна, а й голод нам дошкулював, але які розмови ми провадили! Це були, як кажуть, «літераські бесіди».

Олександр Македонський все перебував у товаристві філософів. Знала його зустріч з філософом Діогеном, коли останній казав відступитися королеві та не заслонювати йому сонця. Про Цезаря пишуть, що стало носити за собою «Плутарха». А Наполеон — «Коментарі» Цезаря. Також про Карла XII є історичні згадки, що любив перебувати в оточенні вчених.

Чи наші повстанські командири аж такі вчені, що їм не треба вчитися?

А скільки бракує нашим командирам у військовій підготові. Військова техніка та наука ідуть все вперед. Кожна держава асигнує великі грошові суми на видавання військової літератури. Велика кількість експертів працює над новими військовими статутами. В них описана тактика, нові роди зброї. Наколи тактика показується перестарілою, то на підставі практики своїх і чужих командирів творять нову.

Повстанський командир не може байдуже ставитися до тих нових надбань військової літератури. Під час переходу фронту багато військової літератури змарнувалось. А це дуже цінні речі.

Також УПА видала багато різних підручників з військової ділянки. Є і окремі статті поміщені в наших неперіодичних часописах. Їх треба дуже уважно перечитувати. В них знайдете досить вартісного матеріалу для своєї партизанської практики.

Командир зобов'язаний відмінно знати свою зброю та технічне приладдя свого відділу

На викладах зброезнавства командир повинен прислухуватися, як цей предмет подають інструктори, та часто провірювати вояків, чи знають всі дані про індивідуальну (особисту) та допоміжну зброю.

Командир не може терпіти, щоб зброя була брудна, тому часто заряджує апелі зброї, від них ніхто не може бути звільнений. Трапляється, що вояки, які у відділі рідко перебувають (возії, зв'язкові, інтенданти) не чуючи над собою контролю, носять брудну зброю. Їх зброю командир переглядає перед їх відходом, або по повороті з терену.

Мені під Магурою трапився такий випадок. Одного разу, будучи на площі вправ на «Порташі», завважив я три підводи, які їхали з табору. Я їх затримав, бо хотів випитати возіїв, чи забрали пошту, чи бунчужний їм сказав, де і до кого мали вони вступити. Мене заінтригував брудний, дослівно червоний кріс у того возія, що я його випитував. З трьох возіїв лиш один мав чисту зброю. Кріси були так заничищені, що замка не можна було відтягти взад. Оба возії за брудну зброю були покарані таки на «Порташі» козацькою карою. Потім несподівано переглядав я зброю службових та функційних, але більше не зустрінувся з брудною зброєю. Видно, що кара поділяла і на других.

Але не вистачає, щоб у вояків була чиста зброя. Командир мусить докласти всіх старань, щоб його війською нею справно орудувало. Наколи є нагода уряджує пробні стрільняні. Також у бойових акціях уважає, щоб військо не стріляло на вітер — «кожний набій, це один ворог менше». Командир розвиває у вояків спеціалізацію в орудуванні снайперами, автоматами та допоміжною зброєю (гранатометами, фавспатронами, панцирбійками).

Командир зобов'язаний вивчувати технічні засоби і прийоми боротьби ворога

Девізою повстанського командира повинно бути: «Поборювати ворога його тактикою та його зброєю». Щоб ворога поборювати його тактикою, треба ворога вивчити, треба запізнатися зі способами його забезпечення в маршу і на постою, з методами боротьби в різних, а передусім у спеціальних умовах, та приміюючи ворожу тактику, бити його все і всюди. Ворог, поборюючи наш революційний рух, приміює різну тактику, і котра дає йому найбільші результати, ту через довший час застосовує. Партизанський командир також не може триматися одного шаблону, але, як учив своїх підзвітних командирів Різун — знаходити і приміювати все нову, ліпшу тактику, яка змушувала б ворога шукати іншої. Таке шукання нової тактики у ворога дає нам передишку, а нашим командирам ту перевагу, що вони докладно вивчивши ворога та запізнавшись з різними його методами боротьби, можуть на це відповідати своїми акціями.

«Поборювати ворога його зброєю» — це клич усіх партизан. Командир старається, щоб у його відділі всі мали однакову зброю, і то таку, яку вживає ворог. Мішанина зброї остільки не вигідна, що потребує різної амуніції. На випадок вичерпання амуніції до тої зброї, яку вживають партизани, а якої не вживає ворог, та зброя стає лиш непотрібним балаятом. Наколи відділ вживає таку зброю як ворог, то все є можливість доповнити амуніцію зі здобутків.

Траплялося, що повстанці мали німецькі та мадярські автомати, і хоч та зброя була невідказна, мусіли з браку амуніції здати її до магазину. На командирові тяжить обов'язок економично розховувати амуніцію. Щоб він знав точний стан озброєння свого відділу, мусить провадити евіденцію зброї та амуніції.

Одною з метод партизанської тактики є несподіваний сильний вогонь. З бойових акцій наших відділів є відомі випадки, коли лиш для спанікування ворога відділ потрапить вистріляти кілька тисяч амуніції. А який вислід «тої бойової акції»? Ворог скорочився до заздалегідь викопаних бункрів і не поніс жодних втрат ані в людях, ані в матеріалі, а в нас було вистріляно багато амуніції та не обійшлося без жертв у людях.

Часто командир «від панікування ворога» писав у своїх звітах — «Відділ відчуває великий брак амуніції. За звітний час я обмежився лиш до дефензивних акцій».

(Продовження в наступному числі)

Джованні Папіні

ЛИСТ ПАПИ ЦЕЛЕСТИНА VI ДО ПОЕТІВ

«Мої Сино!»

Господь надхнув мене, щоб і до Вас сказав я своє слово, що й роблю, Йому слух'яний. Чи є ще у світі поеми? Не знаю про них, не чую, щоб хтонебудь у якійсь країні підняв свій голос, якого я чекаю, а зі мною мільйони, безнадійно очікують. У кожній епосі, світлій історії людства були часи, в яких виниці давали прекрасні збори, а поля багаті жнива, бо були поети, що вміли співати похоронні жалі та героїчні пісні, гімни перемоги й похоронні псалми. Сьогодні на всіх просторах царює тиша. Колись навіть вояки мали свої пісні, навіть жертви були оспівувані строфами жалю. На всіх величезних скривавлених просторах чуємо глухий стогін, але над ними немає ніякого співу, що підносив би до висот нашу мелодію, нашої мови — жаху й надії. Невже ж люди вже так здурніли й збовваніли, що вже нічого не бажають від поетів? Але, коли є якийсь дійсний поет, святий своїм словом, він повинен би відважитися розбити цю слабу закам'янілість безнадії. Бо дійсна місія Орфея — злагіднювати звірюк.

Люди вже не бажають шляхетности від поезії. Одначе, сьогодні, як ніколи іншим разом, потребують так дуже тієї допомоги, щоб переформуватися, звільнитися, піднятися. Від матеріялістичних катастроф не можемо очікувати відсвіжуючого припливу моря чи якогось дивного виграшу, більшого від людського духа. Голос поетів завжди був голосом народу. Коли поети мовчать, тоді, можна сказати, народи є вже близькі до агонії, вони вже не мають сили навіть стогнати.

Чому Ви скриваетесь у затишках саме тоді, в цій епосі, яка потребує крику і то такого сильного, щоб мертві на ноги повставали? Бачу між Вами мужів, що називають себе взаємно поетами: творців поетичних віршів, здібних співати навіть у темноті, що кидають долі слова, з надією, майже завжди виправданою — одержати нагороду поезії. Прекрасні скарби слів усіх словників, усіх літератур і всіх естетик; але не знають, або ніколи не знали — людської й Божої місії поезії. Маємо астрологів нарцизної лірики: вони дають гороскопи різних параболь, але те, що кидають на терпеливий папір — це не поезія, а тільки футляр-піхва, або трачіння поезії!

Прийшла черга на старого Папу повчити Вас наново, в чому полягає Ваше мистецтво і Ваша місія. Не говоріть: хай Папа думає про своїх священиків, а нас залишить у спокої з нашими поемами. Не говоріть так, бо це буде образа для Вас самих, а не

для мене. Як Христовому Намісникові, мені довірено бути сторожем усіх душ, включно до Ваших, включно до тих, що Ви їх маєте розбудити й потішити. Христова віра не ігнорує і не знецінює поезії. Книги Старого Завіту, найкраще вигравірувані—це поетичні книги; Євангеліє — це поема, що починається співом пастухів, доходить до найбільшої трагедії і кінчається блиском апотеози. Церква, що її заснував Христос, скоріше складала пісні, як теологічну систему, її собори-катедри не були тільки зо самого каменя. Кожний великий поет був християнським поетом, хоч навіть народився перед Христом, або далеко від Нього. Гомер є християнин, коли змушує плакати Пріама в ногах Ахілля; Ескіл є християнин, бо співтерпить з титаном, прикованим до Кавказу; Софокл є християнин дитячим і батьківським співчуванням Антагоні; Вірлії є християнський поет, коли пророкує народження чудодійної Дитини і віднову світу.

Св. Григорій, св. Амбросій, св. Єфрем, св. Франціско і навіть св. Тома — оспівували у віршах першого й найбільшого Поета.

Намісник Христовий має, отже, право говорити також про поезію. Жаль мені, але віки минули, а Лев Х. все нетерпеливо чекав «Християніади» Марка Єроніма Віда, а Павло III з тугою чекав на закінчення поеми Мікель Анджеля в Сикстинській Каплиці. Запевняю Вас, що катедра св. Петра була, є і буде, по вічні часи, тронном тріумфуючого людського роду й духу, не може зріктися зв'язків і союзу з поетами.

Не дивлячись на те, що я Христовий Намісник тільки у справах Христової віри, все ж можу пригадати гідність і необхідність поезії. Боюся, що Ви, що не сходите з уст народу, Ви справді є гріхом між масою, своєю гордістю, не знаєте Ви, що Господь Вам дав і що від Вас жадає. Всі люди походять від Господнього початку, є Його образом і подобою; саме у Вас зараз по святих, найвиразніше відбиті Його образ і Його подоба, не тільки Бога-Сотворителя, але також Бога-Відкупителя.

Ваша праця подібна до сотворення, бо вона має дати гармонійну форму безформному хаосові думок, почувань і вражень; вона має відмежувати світло від темряви чи інакше — має надати блиску всепорядкуючому духові, над брудом матерії.

Ваша праця нагадує невимовну містерію Втілення, бо також і Ви маєте замкнути атоми й іскри Божого духу в зовнішні фізичні форми земських мов. Також надхнення, що має дати розв'язку, має бути обмежене, якби в'язницею слів, що мають дати їх вияв, але у зменшеній формі

Ваша природна мова є поетичним образом. Постійним відкриттям подібностей між сотвореним і його видами; Ви невидимо будете нашіптувати первісну єдність всесвіту, єдність, яку Ви більше бачите, ніж другі; будете закріпляти братство всіх сотворінь, призначених для усиновлення в найближчому наверненні до Бога.

Очищення думки, за допомогою поезії, від усякого болю й провини, знаходиться у Ваших піснях, повних чарів заспокоючої і величної краси, а це людське відкуплення, що його предсказав Син Божий людині. Ви є, хоч цього самі не знаєте, учнями Христової проповіді на горі; Ви є у сфері земного слова, що імітуєте відкуплення, Ви приготавляєте Боже Царство.

У Вас, хоч іншим способом, в іншому зміслі, повторяється чудо зіслання св. Духа. Ви маєте душевну потіху, що є пізнанням тайн душ, знання мови та її чару. У хвилинах найбільшої духової насолоди, коли покора відчиняє Вам браму до висот, Ви купаєтесь тоді в ласці, слухаєте те, що Вам диктує сам Господь, і Ви, мученики екстази, всіма своїми силами передаєте те Вашими роздільними звуками. Не дивлячись на середники вбожества й різні людські умовини, Ви з респектом до Божого об'явлення постійно живете Вашими піснями, дуже часто навіть не відчуваєте того, що Ви є фрагментом і відзвуком абсолютної правди.

Отже, поезія є просвіченням, очищенням і відкупленням. Ви, коли так можна висловитись, є чародіями, бо співпрацюєте в чуді дотикання матерії з духом, веселости з болем.

Таке розуміння поезії, — інший спосіб її розуміння є негідний воскресного співу, — двобою між природою і її Творцем. Вона є передсінком просторів і горизонтів християнізму. Знаєте чи не знаєте, що Ви є апостолами Христа між невірними, посередниками між тугою людини й Божою обітницею? Це не конечно, щоб Ваші вірші говорили про славу Христа, про Його святих і Його Церкву: є колір, є тон і християнське значення в тому, що Ви уживаєте до опису хмари, квітки, гори, личка дитини, постаті жінки. Ця хмара, через інтимну чесноту, пригадає нам хмару Вознесення; ця квітка буде нам лілеєю притчі; ця гора буде мати далеку відбитку Тавору; ця дитина буде братом тих дітей, що доторкалися колін Ісуса; ця жінка, коли вона чиста, буде подібна до Діви, а коли грішниця — до Самарянки. Поезія розганяє мряковину, вона спричиняє біль Дантівського пекла, змушує любити життя навіть таким, яке оспіване в гірких піснях Йова. Всі поети світу, перед і по Христі, хоч цього не знають, або заперечують, є тими, що ілюструють Євангелію. Найбільша поезія є, як Христос — дорога, правда і життя!

Старинні поети співали, передусім, про перемогу над ворогом і про перемогу над жінкою. Поети народжені пізніше Воплочення, навпаки, є подібні до Йова: боряться в темряві ночі проти янгола, але ніколи не переможуть і ніколи не будуть переможені. Коли, одначе, рання зірка зарожевіє на небі, на лиці поета виявляється ясність, хоч довкола темрява, спричинена янгольським проблиском.

Тепер зрозумієте, чому я також апелюю до поезії, щоб відновити її в цьому світі проминаючому, що знаходиться в постійній тіні кари. Можете уявити собі спрагнених, що забули про воду життя; незлічима число вбогих, велич посвяти, потіха для мучеників, братерство тим, що терплять, конечність універсальної любови, сили прощення. Ви повинні накреслити нове світло, спасаєму візії Божого царства, цього царства небесного, що є майбутністю, але може бути дуже близьким, коли б люди усвідомили собі, що мають його вже в собі, як сказав це мій і Ваш Учитель. Ви можете бути великими співучасниками в тому відношенні Божого в людському, в цьому дійсному перекладі Євангелії, без якої не можна оминати тієї пекельної пропасти й божевілля, в що перемилилася наша земля.

Перестаньте, отже, бути гостроумними каліграфами Ваших фантазій холодних; перестаньте бути дестилаторами безалькогольних лікерів, що не можуть нікого оп'янити; перестаньте бути ловцями умових випромінювань й обмежувачами милевих просторів. Будьте такими, як Бог хотів і хоче, щоб Ви були: визволителями від щоденної кропиви і гострих каменюк, мужами довір'я тихих сердець, перекладачами об'явлених містерій; про роками, що двигаютъ людину все вище, до її правдивої батьківщини. Вже досить довго Ви намовчалися. Ваша неприсутність є одним з грізних знаків занепаду найвищих вартостей. Як Божий Намісник також поетів, маю обов'язок пригадати Вам Ваші обов'язки — бути голосом світів. Закликаю також і Вас сьогодні, бо Вас кличе Господь в ім'я свого милосердя, бо Вас кличе також людина тихим голосом своєї безнадії».

* * *

Ці прекрасні думки відомого італійського письменника Джованні Папіні, висловлені у листі неіснуючого папи Целестина VI, навіть не потребують, до своєї ясності, ніякого коментаря. Кожна людина, в меншій чи більшій мірі, але без спекулятивних поглядів, аж надто відчуває, що ми знаходимось у великій духовій декаденції й порожнечі, яку такі вкінці повинен прорвати голос новонародженої дитини — голос нового поетично-письменницького слова.

Про потребу його, що було б архангельською трибуною остороги й пробудження людини з матеріялістичного сну, навіть не треба говорити. Ми даремно будемо потішати себе «обточеними словами нинішньої поезії» (Іван Франко), в якій так мало духу; даремно будемо радіти неіснуючою «великою літературою»; даремно, зокрема ми, будемо шукати шляхів до неіснуючого.

Проблеми кожної великої літератури лежать не поза письменниками, а в них самих, проблеми ці є між нами, як вони є і були між кожним народом з його специфічними болями чи радощами.

»Чому Ви (поети!) шукаєте затишку для себе тоді, в цій епосі, яка потребує крику, і то такого сильного, щоб мертві на ноги повставали?»

Це саме тривога не тільки Джованні Папіні, а це тривога людства!

Це голос, що ріже не тільки наш слух, а й наше сумління.

Ми надто добре здаємо собі справу, що цей «Лист» може викликати серед нас, серед наших літературознавців навіть деяку реакцію. Нам якраз потрібно гострої духової реакції, але не примитивної; а можливо вона народить нам Єзекіїля, або Йову, а ми обох ждемо.

»Лист» Папіні вже відомий у цілому світі, викликав багато критично-позитивних коментарів. Чи щось більше, нам невідомо. Наш переклад зроблений за дозволом Шан. Редакції журналу «Поесія Еспаньоля», число 27, за березень 1954, сторінки 18-21.

Вас, поети «кличе Господь своїм милосердям і людина тихим голосом своєї безнадії!»

Мадрид, у серпні 1954 Р. Б.

Д-р Дмитро Бучицький — перекладач «Листа»
(з еспанської).

Україна в творчості сучасних поетів за залізною заслоною

Нещодавно один київський журналіст побував у гостях у видатного російського (як офіційно реклямує советська преса), а насправді ж донського козацького письменника М. Шолохова. В розмові, уривки з якої опублікувала й «Радянська Україна», М. Шолохов, між іншим, сказав, що його мати — українка, що його давньою мрією є відвідати Україну, яку «люблю всім серцем, її героїчний народ»; письменник-романіст, автор всесвітньо-відомого роману «Тихий Дон», дуже тепло говорив про українську класичну і, звичайно, підсоветську літературу і з розмови було видно, що знав він їх, справді знав, а не говорив компліменти.

Заява М. Шолохова, зроблена ще до «святкувань» 300-ліття приєднання України до Росії, дуже знаменна. Тоді ще не було в моді отак говорити про Україну, її народ і його культуру. Ще значно раніше, перед другою світовою війною, великий народний поет Білорусі Янка Купала подібно висловлювався про Україну, зробивши дуже багато перекладів на білоруську мову з Тараса Шевченка й інших старих і сучасних поетів. Грузинський поет Сімон Чіковані переклав напевно вже половину творів Т. Шевченка на грузинську мову, багато поезій М. Рильського (в тім числі й ранніх, особливо цінних), М. Бажана та інших. Литовський композитор Грегус написав пісню про Україну. Пісню, звичайно, на советський лад, тобто з Москвою в тексті, (інакше б пісня, ні автор світу не бачили) — але вона вся, та пісня, пронизана непідробною любов'ю до України, справжньою любов'ю й пошаною однієї нації до другої.

Представники поневолених в СССР Москвою націй по-різному висловлюють свої почуття. Часом щирість пробивається навіть за позірно зовні советською риторикою.

Російські поети намагаються в численних віршах, присвячених Україні, згладити всі різниці, всі противенства, всі протилежності в політичних стремліннях, культурі, житті й побуті двох народів. Так, напр., С. Васільєв в «Украинскому брату» пише: «Ми с тобой одна натура, корни кровные одни»... Він виправдує Росію, мовляв, уже ж немає «насильников и богачей», вдаючи, що не бачить хоча б русифікаційної політики, що її провадить Москва — Росія — його батьківщина в загарбаній Україні.

Твой Шевченко — мой Некрасов,
Мой Некрасов — он и твой.
Обнялась сосна Алтая
С белой вишнею сумской... —

так пише Васильєв і є правда тільки в останніх словах: ген, десь у далекому суворому Алтаї не один українець згадує про свою білу вишню. Та й Алтай, зрештою — теж загарбаний Росією.

Другий відомий російський поет, Н. Грибачов, у вірші »Братство« з притаманною москвичам нахабністю повідомляє, що він —

Я в Киеве всегда, как дома,
И киевский товарищ мой
В Москву, где все ему знакомо,
Не в гости едет, а домой... —

Звичайно, доки в Києві — московське НКВД, доти там почуватиме себе як удома один із прославителів Петра Першого й компанії.

Найтепліші стрічки в своїх поезіях присвячують Україні білоруські поети. Це не тільки внутрішньослов'янський сантимент. Є й значно глибші причини, особливо ж політичного порядку. Майже кожен білоруський поет (і в Білорусі і, між іншим, на еміграції) присвятив кілька творів Україні (те ж явище помічалося і в українській поезії). Найбільший сучасний білоруський поет, який, на превеликий жаль, потрапив по ту сторону залізної заслони і вже помітно на його творчості повторення шляху Рильського... — Максим Танк у поезії »Братерський привіт«, згадує про важку неодноразову боротьбу нашої Батьківщини за волю. Очевидно, пише він в кінці-кінців, що волю знайшла Україна в »советській сім'ї«. Та всеж його

Ад братерскаго, шчираго сердца прими
Наш привет, Україна! —

звучить з такою щирістю, що офіційні гасла при цьому забуваються. Інший білоруський поет, Пімен Панчанка, наприклад, розпочинає свою поезію »На козацькій шляху« словами української народної пісні »Розпрягайте, хлопці, коні«, цитуючи два рядки дослівно, українською мовою. Наче сторінки славної книги битв і праці розкриваються перед поетом, коли він оглядає безмежні поля України. Зрідлилися навіки білоруський і український народ, — пише поет, —

Калі воіни Богдана
Паміж гомельскіх лясов
Памагалі самааддана
Нам граміть шляхецкіх псов

Тих, хто вечна, з лета в лета
Беларусь знішчав агнем.
З тих часов дарогу гету
Ми казацкою завем...

І немає уже в нього будь-якої згадки про російського »старшого брата«, не хоче поет свою радість з приводу дружби двох наро-

дів затьмарювати чорним іменням. Це не кому іншому, а саме білорусам —

І виносяць залати
Каравай нам з першай хати
Українськія брати!

Жумагалі Саїн — видатний казахський поет — в поезії «Дай руку, Києве священний» (переклад на українську Ар. Щербака) пише:

Дай руку, Києве священний!
Я гість до тебе не зблизка.
Мене, як і в літа воєнні,
Стрічаєш ти, мов земляка, —

згадує поет, як разом із українцями бив він на українській землі фашистів. Хтось скаже — билися за советську владу... Ми ж дозволимо собі нагадати, скільки казахів полягло поруч із українцями в лавах УПА!

Литовський поет Ваціс Реймеріс у поезії «Найбільше чудо» (переклад на українську Л. П.) говорить про радість, яку приніс йому одержаний із Києва лист (між іншим, лист цей — реальний: у нім писали читачі Київської громадської бібліотеки про своє захоплення творами Реймеріса). В тім листі — єдина згадка про Горького, якщо думати вже про «старшого брата». Все інше — це справді вияв дружби між українським і литовським народами; за зовнішньою оболонкою радості з приводу розвитку підсоветської Литви, — чується тривога за долю того невеликого народу, потреба тісніших зв'язків:

«Хай дружба вбирається в силу! —
Написано у листі, —
В могутній Дніпровій хвилі
Нам Німана чути путі...
У ваших піснях — і квіти,
І берег морський без меж, —
Шумлять вони ген над світом,
До нас залітають теж...

Поет висловлює радість з приводу того, що литовська книжка перекладається на українську мову, що зв'язок із Україною тіснішає.

Не можемо ж ми очікувати, щоб написав він і для чого той зв'язок конче потрібний... Вистачить уже й того, що про Москву не сказано ні слова.

Далеко не всі поезії чужоземних поетів, присвячені Україні — витримані в такому тоні. Всюди — приязнь, любов, вияв дружби. Але в багатьох із них вказується обов'язково на «базу» тієї дружби — на Москву. В СССР і сателітних країнах політика — це петля на шиї поезії, петля, що її тримає московський кат вдень і вночі над душею й тілом творців художнього слова.

Л. П.

Що спонукало мене перекласти Гомерову „Іліяду“

Вже з дитинства мене дуже цікавила й вабила до себе старовина, а грецька зокрема. Можливо тому, що недалеко нашого маєтку Старої Богданівки, в 15 верстах від неї на південь, оцірювалися своїми будівлями рештки старославної Ольвії, що їх саме за моїх дитячих літ розкопував відомий археолог Фармаковський. Та й на місці самого маєтку нашого, як і в його околицях, подибувалися сліди якихось селищ невідомої назви; знайдені речі, одначе, свідчили, що ті селища, були або грецькі, або ж зазнавали безпосереднього впливу грецької Ольвії. У всіх них життя було в добі передхристовій, тоді, коли Ольвія була ще сильним культурним і політичним фактором не тільки довкола Дніпро-Бугського лиману, але й у глибину сучасного українського терену та приваблювала до свого багатого торжища всі околиці варварські й напівварварські племена.

Цікаво, що ще при мені місцева номенклатура зберігала чимало грецьких назв, іноді надто, майже до непізнання, знівечених. Це свідчить про те, наскільки глибоко закорінилося в наших степових просторах грецьке насліддя. Та про це в іншому місці. Зазначу тільки, що велике село, яке стоїть над руїнами колишньої грецької колонії Ольвії і яке офіційно іменувалося Ільїнським, — у народі інакше не звалось, як Парутино і в цій назві чується знівечене Бористенес, саме так, як і в назві островця Березані коло Очакова. Бористеном же звався не тільки Дніпро, але й Ольвія...

Всюди навколо мене ще досить голосно лунав відгук безмежно далекої старовини чи то в якихось руїнах, котрі несподівано відкривав обвал скелі над Бугом, чи у викинутих хвилию тієї річки черепках амфор; чи знайдених десь у піску ольвійських монетах, чи в зачепленій селянським ралом надмогильній плиті. Орач хапався за рискаль, шукаючи, звичайно, скарбу й викопував на своє горе поживклий, напівзітлілий «непутящий» скелет невідомого еллінського славути, про що свідчили збутки зброї, начиння й особливо ольвійські мідяки.

Могили, що по-дилетанськи розкопувалися нами, теж видавали із свого лона інтригуючі таємниці грецької давнини, пам'ять про яку розвіялі бурі часу. Дві тисячі літ ті таємниці лежали в землі і від світла денного не заговорили вони. Видобуті з могил збутки, начиння, гроші та зброя не зменшували загадковости, а лише збільшували її привабливість.

Покійний мій тато*) й покійна мама дуже цікавилися минулим нашого краю, часто про нього оповідали вечорами, я ж — тоді дитина, прислухався й «намотував собі на вуса» те, що чув, а потім вранці ревно полював у степу, на березі Бугу і по балках

*) Микола Аркас, (1852-1909) визначний гром.-культурний укр. діяч, автор, м. 1., популярної «Історії України» і опери «Катерина» — ред.

за мою чарівницею-старовиною. І треба сказати, не даремно я ганявся за нею! Сливę щоразу в кишенях моїх штанців або ж за пазухою я ніс додому якусь впольовану »древність«, ніс її обережно, як налитий по вінцях келих. То були здебільшого рештки терракотових і глиняних начинь, різнобарвні горошинки намиста й інші мідяні або олив'яні, кумедні, як мені здавалося, дрібнички. Але що то »древність« — я відчув усім нутром і зносив усе знайдене в заповітну дідівську шафочку, як суслик у свою нірку зернята, після того, як батько, разом з мамою, уважно простудіювали мою здобич. Ця здобич мусіла пройти крізь контроль, бо іноді, треба признатися, в археологічному запалі я урочисто приносив додому замість останків якогось старовинного Ахіллея, — собачі, кінські або волові кістки, а замість черепків амфори — скепки від розбитого глечика тітки Явдохи...

Сталося одного разу, що в якійсь балчиній ковбані я знайшов цілу голову корови чи вола; дощі й вітри так її вилочи́ли, що вона блищала, як сніг. І схопив я ту круторогу голову, навантаживши на свої плеченята і, в екстазійному захопленні, дремну́в додому, вигукуючи, що знайшов Мінотавра! Даремно батько й мама запевняли мене, що то не Мінотавр, а череп безталанної нашої корови »Маруськи« (пізнали її по тавру на ролі), яка загинула років десять тому...

Та заповітна »археологічна шафочка« була насліддям дідового брата, генерал-лейтенанта Захарія Андрієвича Аркаса, відомого археолога Криму й гарячого грецького патріота. Помер він давним-давно, у 1863 році, й залишив свої археологічні знахідки нам. Та шафа містила всяку-всячину з періоду обсадження Чорноморщини греками, та вона теж неабияк спричинилася до поширення обріїв старого світу в моїй дитячій голові. Вже тоді, хоча мало й розуміючи, я перечитав друковані твори свого діда-у-других й самотужки вивчив грецьку абетку.

Не раз відвідував я з батьками й руїни Ольвії і від тих відвідин глибоке враження залишилося у мене назавжди. По мертвому місту я ходив з невимовним благоговінням й подробиці баченого осталися в моїй пам'яті на все життя. Під час прогулянки батько оповідав нам історію Ольвії, а потім, зупинившись на відкопаному майдані близько від берега, провів рукою довкола й сказав:

— Десь тут, на цьому майдані, великий патріот ольвійський Протоген, син не менш славного Геросонта, промовляв до народу, бадьорив його в добу лихоліття, закликав його до шляхетної самопожертви. На вівтар батьківщини він віддав і себе, і всі свої добра та майно... А звідси ось, — тато показав на затоку, — преславний Нейкеран, ольвійський Леонід, відпливав на галерах з гоплітами своїми рятувати співгорожан по той бік лиману в дрімучій Гилеї від варварських ордищ. Живим він вже не вернувся, поліг смертю хоробрих десь там, у тогобічних плавнях, але ольвійці поставили йому на майдані пам'ятник, знаменуючий, що героїзм дає нескортьєльність. Тут же, на цій площі, ольвійські красномовці й кобзарі деклямували Гомера, — продовжував тато, — уривки з його »Іліади« й »Одіссеї« для того, щоб натхнути ольвіян войністю, патріотизмом, захотити їх на молодецькі вчинки й жертвність. — Тато заду-

мався, помовчав, а потім, пильно глянувши мені в вічі, сказав поважно: — Ось які речі тут творилися... й не віриться! А ти, синку, ніколи не забувай, чуєш, ніколи, що в тобі тече і грецька кров, кров героїчного многострадального народу... Будь гідним її!.. —

Захоплення старовиною не покидало мене й пізніше, коли нестало батька. Незабутня нянька моя всемірно підтримувала моє захоплення давниною й заохочувала мене проглиблювати знання її. Вона прочитала мені мітологію греків Пеміскуса («Олімпт», міеологія греков») і хоча з-під пера мого Пеміскуса вийшла грецька мітологія та теогонія у вигляді сухої реляції, позбавленої всякої привабливості й романтики, — я кількакрат прослухав її з неослабним інтересом. Нянька вперше ж познайомила мене з епосом Гомера, з пригодами хитромудрого Одиссея й молодецькими вчинками Ахіллея, прочитавши мені переспів «Одіссеї» пера Жуковського, а потім взялася за читання перекладу «Іліади» Гнедича. Величний, подібний до ударів криці, гекзаметр, патетичний зміст і тяжкозрозуміла мова, в якій російські слова ясно перемішувалися із старослов'янськими, модерність зворотів ще більше підкреслювали героїчність оповідання й просто зачаровували мене.

Окремі персонажі й сцени Троянської епопеї переслідували мене навіть у сні: то з'являвся буйний Ахіллес, щось осатаніло лементував і вимахував списом перед моїм обличчям; то заслоняв його бородатий Агамемнон, до речі, око-в-око схожий з перським Ксерком на малюнку шкільного підручника; а далі Аякси, всякі Менелаї та Ідомонеї метушилися, вигукували, насадили на мене, билися, земертво грималися об землю, щоб знову ожити й битися далі...

Без перебільшення й похвальби можу сказати, що епос Гомера захоплював мене незрівняно дужче, ніж Майн-Рід, Ф. Купер, Буссенар і Марієтт з їхніми індіанськими страхіттями та піратським відчайдушством. Завдяки надзвичайно мальовничим оповіданням мами й прекрасному виразному її читанню, в мою дитячу душу глибоко запали події, що відбулися в казкову далеку добу Еллади; на довгий час вони цілковито полонили мене. Згодом, однак, вони блідли від тяжких ударів дійсності. Я під-ростав і все більше підлягав буденному оточенню, повітряні замки падали один за одним. Ротинерська казенна російська школа старанно витравлювала з моєї душі романтику старовини, глумилася над моїм юнацьким ідеалізмом, над опоетизованим мною далеким минулим. Все виходило буденно, безбарвно, звичайнісінько. Мої боги були скинуті з Олімпу.

Все ж і така дійсність не спромоглася цілком вивітрили любов до старовини: приспана, вона тліла, жевріла, як вуглик під попелом. Підсилювала те жевріння присутність старовини навколо мене. Весною, приїхавши в Богданівку, я ревно хапався за «археологію» й ганявся за нею, як навіжений по степах, яругах та прибережних кругах. Особливо інтригували мене похмурі мовчазні могили, що їх багато бовваніло на наших степах то поодинокі, як, наприклад, «Висока» могила, «Скажена» могила, «Велика» могила й «Богданівська» могила, то купно, як «Три сестри», або «Ольвійські» могили, серед яких найвищою була

крутосхила »Царська« могила. Як я любив відвідувати ці маєстатні пам'ятки сивого минулого! Верхи на гнідому вахлячкові, на якому я гарцював »по-скитськи«, без сідла, наохляп, летів я степом на побачення з черговою любовою »бабусею«... Зупинившись коло її підніжжя, довго стояв мовчки перед могилою, як у церкві; думки переганяли одна одну, проносилися в дитячій голові. Могили зачаровували, гіпнотизували мене своєю таємничістю. Кого тут поховано? Коли? Хто насипав цю могилу над рівним, як скатертина, степом? Яка мова, які поминальні пісні лунали тут в час тризни по тому, хто загинув? Його останки тут, так близько від мене, під могильним насипом-землею, здавлені її вагою, приспані віками й забуттям. Думка за думкою, образ за образом виникали в моїй уяві і я ніби еством покидав дійсність і проти часу, наперекір самому життю линув у далеке легендарне минуле, жив у ньому... Вітрець шурхотів травою. Слів його оповідання я не розбирав, але серцем розумів той шепіт-пісню — пісню про таємниці цього степу...

... І тільки поле леліє,
По ньому трава зелена, зеленіє... —

Приходили на гадку ці слова з думи, що її чув від співця-кобзаря Терешка Пархоменка, який гостював якось у нас, і чомусь саме це місце особливо вразило мене й запам'яталось на все життя... В своєму лоні степ поховав навіки всю велич, весь трагізм минулого, історію. Та ось її віки переді мною, мовчазно-похмурі, незнищимі, загадкові.

... У полі могила з вітром говорила...

Коли я вже вчився в гімназії й помалу, під впливом оточення, став забувати свою дитячу фею-чарівницю старовину, — двоє людей повернули мене до неї й розпалили знов пригасле було почуття до минулого моєї прабатьківщини Еллади. Були то друзі нашої родини, двоє стареньких панів: грецький консул у Миколаєві, Іоан П. Зігомолас і наш місцевий »скит« Лев Л. Улянов, палкий, надхнений еллінофіл. Обоє вони заповідали мені любити і мою прабатьківщину, котра від найдавніших мітичних часів до останніх днів не позбулася героїзму, й гордитися тим, що сам я грецького роду. Консул прецікаво оповідав мені всю історію Греції, а Улянов — про багатирську добу визвольної боротьби греків від турків на початку XIX віку, і я полюбив не тільки Грецію старовинну, але й сучасну не менше від України; маленьку тепер розміром Грецію, але велику духом і шляхетністю та жертвенністю...

Минали роки. Війна, революція, чужина...

У чеській Празі я вчився на філософічному факультеті Українського Університету. Мене цікавила історія, архаїчний період її й археологія. На превеликий жаль, саме ці галузі були заступлені в нашому університеті дуже слабо. Там головну увагу зверталось на українську бувальщину, зокрема на козаччину, і тільки професор Вадим Михайлович Щербаківський та професор Агенор Артимович викладали особливо цікаву для мене ділянку історії, перший — свій улюблений палеоліт і неоліт, другий — старі мови з екскурсами в історію. Тому я ще слухав чеських професорів: славного Любора Нідерле, Грозного, Грога,

Стоцького й інших. Вони значно посилили мене в історії й археології, хоча й сам я amatorськи багато чого перечитав і просудюював з грецької давнини ще до того. Коли ж мій милий професор В. М. Щербаківський торкнувся в своїх викладах Трої, оповів нам про розкопи Шліманна, Дерпфельда й інших, про те, що Пріамову Трою пощастило знайти й розкопати, що її руїни зберегли в собі жакливі сліди Данайської навали, оспіваної Гомером, — ось саме тоді й виникла у мене думка, неслива цюправда, перекласти на українську мову величний гомерівський епос, Гомерову «Іліяду» та «Одіссею» перекласти по-зможі точно, дослівно ні на йоту не віддаляючися від первозору, так як радив мені В. М. Щербаківський. Він підкреслював, що точність і дослівність у перекладах античних авторів необхідні, в них полягає вся вартість праці й її хосен. Поетичні злети, поетичне чуття мусять уступити (в даному випадку) перед цими двома необхідностями; хай навіть буде прозаїчно, навіть незграбно, але точно і — тоді студіюючий правильно уявить собі те, що студіює.

В кінці 20-х рр. я знов перечитав переклади Гнедича, Жуковського, Руданського й інших; прочитав із словником у руках грецький текст «Іліяди», всю чеську літературу про Трою й твори Гомера й вибрав собі за взірець чудовий бездоганний переклад «Іліяди» на чеську мову проф. О. Ваньорного. Цей переклад якраз непохитно тримався дослівного тексту й оминав всяку шкідливу «отсебятину» інших авторів (за винятком геніяльного Гнедича), особливо ж Руданського. «Іліяда» останнього, з поетичної точки зору твір може викінчений мистецьки, змістом своїм, на мій погляд, характером передачі величної епопеї ніби вульгаризує й злегковажує поетично натхненного співця Еллади. У своїм перекладі (скоріше травестії) Руданський навіть зукраїнізував власні імена. Це позбавило його переспів наукової вартості цілковито.

Тому, приступаючи в 1930 році до перекладу «Іліяди», я поставив перед собою досить відважне (може, однак, недовиконане!) завдання: з можливою точністю й обережністю перекласти твір, щоб ним могли користуватись ті, хто студіює Гомера й оспівану ним добу.

З чужомовних слов'янських, мені відомих, перекладів «Іліяди» я вважаю найбездоганнішим російський переклад М. Гнедича; прегарний також, без відхилень від оригіналу, чеський переклад О. Ваньорного. Рівнятися з ними я не наважуюсь. Грецьким текстом і цими двома перекладами я й користувався при своїй нелегкій праці.

Виною мінусів мого перекладу являється моя неповна підготовленість до такої відповідальної праці й ті несприятливі емігрантські умови, в яких я трудився над перекладом. Переклав я всі 24 пісні «Іліяди», не випустивши з тексту ні слова.

Підготовлявся до праці чотири роки, від 1930 до 1934, коли приступив до перекладу й закінчив його нарочно у 1935 році; знов переглянув і виправив у 1937 році (всю працю завершив у Чехо-Словаччині, у Ржевниці) і, нарешті, вже втретє остаточно скорегував переклад у Франції, в Бессанкурі, у 1953 році.

Поєдинок і смерть Гектора

— з 22-ї пісні Гомерової «Іліади» в перекладі Миколи Аркаса —

...І коли, йдучи назустріч, зовсім близько вже зійшлися,—
Першим став тоді гукати Гектор, вождь сийнополомний:
«Не тікатию вже більше, сину славного Пелея,
Як до цього все тікав я, тричі довкола оббігши
Стіни цього велеміста, міста славного Пріама,
Як тікав я, боячися стрінуги твій бурний напад;
Навпаки! Тепер вже серце битися з тобою кличе,
Битимуся до загину чи, тебе підтявши, скину.
Та раніш богів прикличмо, хай вони свідками будуть:
Кращі ж то свідки присяг всіх й охоронці договорів.
Якщо Зевс мене звеличить й дасть тепер тебе убити;—
Мертвого не знещепу я, зброю лиш візьму славетну,
Самого ж тебе, Ахілле, мертвого віддам Ахайцям;
А коли не ти, я згину — так й зі мною поведися!»

Й, грізно глянувши на нього, мовив Ахіллес бистрезний:
«Гекторе, проклятий враже, ти мені про вгоду кажеш?!
Лев з людиною ніколи щиро не договориться,
Із вівцею вовк ніколи згодливо не подружиться,
Вічно люто ворогують, б'ються, повсякчас гризуться,—
То й між нами неможлива щира приязнь та угода,
Мусить з нас хтось тут упасти, мусить напоїти кров'ю
Воювателя Арея, престрашного щитоносця.
Нуж, напруж свої всі сили, покажи свій хист лицарський,
Бо сьогодні, як ніколи, варт тобі моторним бути,
Бездоганим списоборцем та бойцем спритним, відважним,
Не втечеш тепер вже з поля, бо Паллада Атенаяська
Вб'є тебе моїм ощепом і розплатишся за все ти,
Й за моїх миленьких друзів, котрих ти побив ратищем!»

Так сказав і замахнувся, кинув спис свій довготінний,
Але Гектор вчас одскочив, спостеріг ощеп летючий,
До землі припав всім тілом й понад ним блиснуло остя
Й занізаналося у землю; і Паллада Атеная
Вирвала його негайно й знов вручила Ахіллею,
І було й невидно Гекторові-отаману,
І гукнув тоді він гучно до Пелеевого сина:

«Не поцілив, промахнувся, богорівний Пелеенку!
Не передбачав ти, видко, судженої Дієм долі,
Не передбачав, славуто, хоч й пишався, що дізнався.
Прелукавим красномовством хтів мене ти залякати,
Хтів, щоб я від переляку стратив силу та відвагу.
Не подумаю втікати!!! Не загониш списа в спину,
А, як бог тобі допоможе, - заженеш його у груди,
Отоді, коли грудьми я проти тебе розженуся.
Але стережись, героє, і моєї міді-зброї;
Ох, коли б клізмі списовій впитися твоєю кров'ю!
Легше б стало битися Тройцям серед поля бойового,
Якби ти, погубо їхня, мертвим впаав у лютій січі!»

Так сказав і замахнувся, кинув спис свій довготінний
Й, кинувши, не промахнувся, - в Ахіллеїв щит поцілив,
В саму осередь щитовну, але щит одбив далеко
Гостре Гекторове жало; і обурився страшно Гектор,
Бачучи, що даром кинув ощеп свій меткий в привідцю
І, похнюпившись, спинився і душею зажурився, -
Іншого ж не мав ощепу, й білощитному Дейфобу
Став преголосно кричати, довгий спис його прохати;
Але був далеко лицар, не почув його гукання.
І збагнув про те вождь Гектор, і до себе так промовив:

«Ну, кінець! На смерть, як бачу, вислали мене безсмертні,
Певен був я, що зі мною нестрашним брат мій Дейфоб,
Але він десь за стінами, - тож звела мене Атена!
Тільки смерть лиха зі мною, не спасись мені, герою!
Мабудь вже сам Зевс із Фойбом, милим далестрільним сином,
Що мене все боронили, зараз це мені судили,
І підляжу я Недолі і поляжу тут на полі!
Та безславно не загину, битись до кінця не кину
І таке переведу тут, що й нащадки не забудуть!»

І сказавши, меч гостренний, величезний, страшенний,
Що висів у нього збоку, вихопив рукою дуже
І, зігнувшись, разом кинувсь, як орел високолетний,
Що на поле упадає, з темних хмар комить злітає,
Чи на ніжнєє ягнятко, чи на зайця боязкого, -
Так і Гектор розігнався, потрясав мечем гострим.
Кинувсь й Ахіллес назустріч, зайнявшись шаленим гнівом,
Перед грудьми ніс він щит свій, гарний, у оздобі дивній,
І кивав на ньому шолом леский, чотиригребінний;
Злата грива, котру Гефайст густо засадив на гребні,
Маяла та розвивалась; як зоря вечірня сяє,
Найгарніша зірка в небі, серед темноти нічної, -
Так вилискувалось вістря доброгостреної зброї
В Ахіллєвій правиці: - хтів він Гектора убити
І шукав на тілі вождя зручне місце для удару.
Та тулуб його скрізь чисто чорна мідь обрonna крила,
Та, яку він зняв з Тамрокла, сильнодужого героя,
Лиш гортань була одкрита, там, де шию з раменами
Кістка ключева злучає, - для душі погубне місце!
Ахіллес туди й ударив саме, як кидався лицар;
Разом через ніжну шию гостре жало промайнуло;
Та до горла не доткнувся важкокований той ясень,
І вмираючий отаман міг ще вимовити слово;
Глянув він на земний порошок і зрадів синок Пелеїв:

«Думав ти живим зостатись, роздягаючи Патрокла,
Не боявся й мене в ту пору, бо далеко був я в стані.
Месник вбитого, бідахо, не тобі рівня могуттям,
При човнах пірокотрюмних пробував, коли він бився,
А тепер - сюди з'явився та пібняв твої коліна
І твоє розтягнуть тіло, поглум'яться над тобою
І собаки, і крилаті, - а його бойці Ахайські,
Славний похорон врядивши, з почестями поховать.»

Із останніх сил промовив Гектор, вождь сийношоломний:

«Заклинаю, вожде, серцем, тілом я тебе й батьками,
Не давай мене на поспас коло суден псам Ахайським,
Пожадай чого лиш хочеш від мого старого батька
Та від матері-цариці, скільки хочеш міді й злата -
Щоб огнем мене спалили і Троянці, і жінки їх.»

Грізно глянувши на нього, Ахіллес бистрезний мовив:

«Надаремне ти, собако, при моїх ногах плазуєш
За батьками закликаєш! Ох, коли б мені зайтися
Гнівом, лютию страшною, - розпнматив твоє б тіло
Й м'ясо зжер його все чисто: - стільки зла мені зробив ти!!
Та нема когось такого, хто б від голови твоєї
Одігнав би псів голодних; хай би вдесь, двадцять крат ще
Більше викупи давали й ще, крім того, обіцяли
Як й тебе Дарданів Пріам виважити схоче злотом, -
І тоді цариця-мати не положе в смертне ложе,
Не оплаче свого сина: - пси й птахи його розірвуть!»

І, конаючи, промовив Гектор, вождь сийношоломний:

«Добре знав, передбачав я, що тебе не убагати, -
Ти ж залізне серце маєш в себе в грудях волохатих;
Стережись, проте, Ахілле, щоб тебе не покарали
Віковічні Олімпійці за мою страшну погубу,
В час, коли при Скайській брамі, хоч й якого удатного,
Вб'є тебе славуа Паріс з Аполлоном-далестрільцем!»

Тільки мовив - Смерть жорстока очіці його згасила.
І душа майнула з тіла, до Аїду зіступила,
Юні сили оплакала, на Недолію нарікала.
І убитому герою крикнув Ахіллес-славу:

«Помирай! Мою ж годину я не боячись, зустріну,
Якщо схоче Зевс з богами Смерти вже мене віддати!»

Так сказав і вирвав з тіла мідноковане ратище
І від себе геть відкинув, і стягав криваву зброю;
І збігалися Ахайці звідусіль до переможця,
Дивувалися і ростом й Гекторовою красою,
І, підбігши, кожен з воїв заганяв свій спис в героя,
Дехто ж ще і поглумився, на товариша зирнувши:

«Бач, яке тепер легеньке в цього воеводи тіло, -
Не таке було це тіло, як човни вони палили!!»

Не один тоді так мовив, колючи списом героя,
І, стягнувши з нього зброю, бистроногий син Пелеїв
Став серед бойців Ахайських і крилате слово мовив:

«Слухайте мене, вважайте, радники й вожді Аргейські!
Вже коли мені безсмертні помогли того убити,
Хто нам наробив халепи, більше ніж всі інші вкупі, —
Вдармо зброєю на місто та дізнаємось, що міркують
За мурами Іліонці: чи по Гекторовій смерті
Кинуть вже міський свій замок, чи змагатимуться й далі.
Та не час про це в цю пору розмірковувати серцем;
Неоплаканий мій Патрокл, непохований при суднах;
Таж його я не забуду, доки між живими буду
Та ходитиму ногами; а коли по смерті люди
Тратять пам'ять у Аїді, — й там я друга не забуду!
А тепер побідну пісню, молодці Ахейські, гряньте
Й до човнів широкотрюмних мертве тіло відношайте: —
Добули ми славу славному, вбито Гектора-славу,
Котрого Троянці в місті ніби бога шанували!

Мовив і негідне здумав з славним Гектором зробити,
Сухожилля воеводи на обох ногах підрізав
Від п'яти аж до гомілок, просмикнув воловий ремінь
Й прив'язав отак до возу, щоб зголів'ям волочився;
Й виступив на колісницю, й славному зброю взяв з собою,
Батогом шпарнув по конях, й весело ті понеслися.
Поволіксь за возом Гектор, запилила персть з-під нього,
Темні кучері розпались та по вітру розвівалися,
Голова вся забруднилась, порохнею запилилась, —
Допустив бо Зевс-владика голову його прекрасну
Опоганити ворожим у його ж такі отчизні.
Все зголів'я вкрилось брудом. Здалеку свого синочка
Вгледіла нещасна мати, почала геть з себе рвати
Леєклубу свою намітку ще й волосся висмикати;
Й розпачно заголосила, поглядаючи на сина.
Заридав і сивий батько, поглядаючи на сина,
Плакало й жіноцтво в місті, плакала і вся дружина,
І здавалось, що весь чисто Іліон пагоркуватий
З краю-в-край, згори донизу загудів в огні пожежі...

Дуту Мерелі

КОМУ

Кому страшний народу рух могутній
І хто хотів би з легкою душею
На нього сон навіть безпробудній, —
Нехай співа йому пісні спокою.

А я — зірву з його очей оману,
Я розбуджу його зі сну тяжкого,
Роз'ятру я його болючі рани —
Щоб він почув весь страждання свого!

З грузинської О. Білоусенко (1898 р.)

Діма

БЛАКИТНЕ, ТИХЕ НАДВЕЧІР'Я...

Блакитне, тихе надвечір'я,
Легенький вітер берег студить...
Зустріти Вас їду до гір я,
Хоч знаю добре: Вас не буде.

Не буде Вас, як гір немає,
Тут тільки мрія, тільки спогад...
Скелястий берег... і сама я
На тлі блакитної дороги.

Герась Соколенко

ЗГАДАЄШ ЗЕМЛЮ ДОРОГУ...

Згадаєш землю дорогу,
Село, загорнене в серпанок:
Заграє сонце на снігу
І забреш над степом ранок.

За місто вийдеш. Сам-на-сам.
В п'яних вітрів позичиш тему
І прочитаєш небесам
Ще ненаписану поему.

1944

Леонід Полтава

У ПОТЯЗІ

Протнули останній тунель —
В обійми нової країни!
А сонця та ж сама шрапнель,
Ті ж самі вітри і хмарини.

І тільки відміна одна,
Прекрасна й єдина відміна:
За обрієм дальнім — Вона,
Така ж, як і сонце, єдина.

1953

О. Лубська

СТРІВАЮ ВАС

Стріваю вас, моєї юності подруги,
У снах. Даруйте мені співучу тугу:
Ромашок цвіт з доріг рівнобережних;
Із піль безхмар'я спів і чебрецевий легіт.

Як добре, що у снах життя закони прості,
Що, скресливши віддалення і часу простір,
Йти можна радісними юності стежками,
Мов прірву, обминаючи розлуки камінь,

О. Лубська

ЛЕГЕНДА

Шляхами мережана далеч...
Стежками розкреслений ліс.
В село вітер вістку приніс,
Щоб не ждали.
Ой, матінко, мамо, печалі
Не треба, не треба і сліз.

З берези хрести на узліссі...
Про когось легенда в селі.
Не треба, ой, матінко, сліз...
Сон же снівсья
Тобі: навхрест полум'я в стрісі,
Де схований батьків обріз.

САМОТА

Вже ніч лампадку світить.
(Зів'яв парцизом день.)
Чи прийдеш ти?

— Іде,

Шелнув підкравшись вітер.

За шибкою майнула
Темноблакитна шаль...
І...

самота прийшла
І тишею війнула.

Борис Антоненко-Давидович

Смерть

(8)

Незвичайно і дивно було старому кладовищу, прийняти раптом цей великий натовп комуністів з прапорами. І старі, з облізлою фарбою, хрести знітилися і ніби ось зараз же пошкандибають геть по своїх чорних закутках. І стрункі молоді сосни застигли здивовані, мов налагодилися слухати промови.

Знайоме старе кладовище.

Ті ж самі стежки поміж могилками, тільки тепер вони заросли моріжком і де-не-де — безсмертниками.

Безсмертники на кладовищі! Це цікаво збіглося: льох кісток і тіла, що гние, а над ним — безсмертні квіти! . .

Але революція зачепила й кладовище. Розгнузданим мустангом вона пролетіла понад безсмертниками, і ось лежать долі перекинуті хрести, побито кам'яні надгробки, і з овалів тих надгробків видерто фотографії їхніх небіжчиків.

Руїна. Прах.

І це добре. Зруйнувати б усі кладовища, щоб ні одне з них не нагадувало минулого! Бо кладовище — не тільки тут. Хіба оте повітове місто, що розляглося ліньки позаду, не кладовище теж? Там же кожний куток увібрав у себе минуле і стерчить перед очима — чи свідком чи німим докором . . . І цей надгробок, що край дороги, він теж відтіля, з того, що поховане в місті. На цьому надгробку напис — Кость його пам'ятає:

Не забудет душа —
Но одна ліш тебя
Твоя мать.
Нікогда, нікогда.

Горобенко умисне підійшов до надгробка.

Так, слова ці є ще й досі, тільки вони почорніли й запорошилися. Так само вп'ялась у далеке небо своєю верхівкою сосна, і блакитне небо крізь її частину дивиться лагідними очима, наче посміхається заплакане. А фігура надхненної дівчини, що вічно шепоче коло надгробка молитву, тепер забруднена, і її білі мармурові уста хтось старанно розмазав червоним олівцем.

Розмальовуйте ж ці пам'ятки людського лицемір'я і брехні, ви, юні, зухвалі, невідомі руки! Трошчіть ці нікчемні старі хрести і розтопуйте могили! Не треба кладовищ. Хай залишиться тільки зелений спокій сосон. А більше — нічого . . .

Ями викопано осторонь від могилок, там, де вільно ростуть молоді сосни, де трунарі не копали ще землі. Коли наблизилась сюди процесія і вже видно було свіжі ями, всі якось чудно заворушились. По натовпу промаїнув ледве чутний шелест, натовп збився

купою, але то на хвилину. Відтак повільно живим товстим обручем оточили ями...

Перший промовляв Кричєєв. Казав голосно, не запинаючись, не шукаючи слів, але було щось у його словах офіційне, сухе, ніби за тезами. А вкриті червоною китайкою труни стояли ось тут, край ям. І тепер виразніше почувалось, що в цих трунах лежить Миша Чернишов і Флоров. І було неймовірно, що вже нема Чернишова, що вже не засміється він, не скаже своє «гади повзучі», не загоряться дитячими вогниками його очі. Там, у труні, під китайкою лежить тепер спотворене чуже лице. Ті два трупи — страшні і в той же час занадто близькі. То були трупи не Флорова з міщанськими звичками і не п'янички легковажного Миши Чернишова, ні — то лежать жертви за одне спільне діло. Може тіло не витримало і були передсмертні благання, каяття і стогони, а може їх і зовсім не було... Смерть викреслила їхні хиби, і організація ховає двох рідних, любих товаришів. Через це тісніше туляться одне до одного плечі і натовп комуністів дивиться на трупи одним спільним печальним оком.

Із гулці людського одягу просунувся наперед Зівєрт.

Ще більше нашоропились сосни, коли злунав його чіткий, грудний голос:

... — Ми були, товариші, занадто м'які, занадто гуманні. Тепер нам дорого доводиться платити за нашу м'якість. Тут — наші товариші. Ще так недавно ми бачили їх між себе; тут ті, що їх ми першими послали на наші фортпости. Що з ними зроблено!... Гляньте!...

Зівєрт простер наперед руку й нахилився до трун. Одна мить і — здавалось, що Зівєрт зірве китайку й покаже жахливі потемнілі лица. Стало зимно, й хотілось зупинити Зівєртову руку: не треба!...

Але Зівєрт знову випростався і тоді кинув до натовпу:

— Боротьба не скінчена! Боротьба триває далі. За одного — десять їхніх, за смерть — смерть!...

І мимоволі повторив до себе Горобенко:

— За смерть — смерть.

Повторив і замислився.

Останнім вийшов до трун Дружинін. Хотілося йому сказати про забитих товаришів, сказати, що вони виконали свій обов'язок, що їхнім шляхом підуть тисячі комунарів, слова стали важкими і не підняти їх, не подужати горлові. Дружинін м'яв пальцями свій замусолений кашкет і з уст упали зовсім не ті слова:

— Таваріщі!... братіє дарагіє... прощайте, таваріщі!...

І раптом збоку тихенько заплакала стара Чернишова:

— Миша... Мишенька мой... Синочок ненаглядний!...

Дружинін притиснув до грудей кашкета, махнув рукою і зник у натовпі.

Але сліз не було. Вони поллялись десь у середині, із серця.

Підняли труни й тихо спустили в ями. Тоді несамовито закричала Фролова і шарпонулась за труною. Над головами рвонув салют. Ще раз... І коли впав на труни перший налопатник землі, тоді одмахнувши стару кладовищенську церкву, хрести й сосни, з сурм-бадьоро і переможно вдарили розкати «Інтернаціонала» і полетіли

вони через лани до далеких мовчазних сіл, як пісня перемоги, як гімн вічного, невмирущого життя...

І вдруге з'явилося Горобенкові те, що колись уже спало раз на думку:

— Смерть не годна перетнути вічного калейдоскопу життя!...

Треба тільки намацати в собі той Архімедів ричаг, той стрижень себе самого й цупко держати його в руках. Тоді буде інше, прекрасне життя і проста, логічна смерть. Проста, як у того японського солдата, що на розстрілі, посміхаючись, віддає рукою шану своїй власній смерті. Але: за кров — кров, за смерть — смерть! І це сказав не Зіверт отут, а я.

В ями гулко падали свіжі брили землі, а навколо, вгору, до неба, звелись на струнких стовбурах кладовищенські сосни. Зелені, молоді.

XXI

З обивательських поглядів — сторонніх, безпартійних, усмішливих у кулачок, з шептінням на вухо сусідові, і з того, як поспішно розходився й порожнів базар, і, нарешті, з того як верхи на коні промчав до парткому повітпродкомісар Дробот — з того всього Горобенко збагнув, що щось трапилось.

Він вийшов з культвідділу радпрофу й налагодився був простувати до ком'їдальні, але розпечене липневим опівденним сонцем повітря було неспокійне. В ньому причайлось і важко дихає спітніле — щось вороже, щось ехидне й пристрасне. Горобенко повернув ліворуч і пішов до парткому. Він хутко перейшов зарослу площу коло собору, де стирчати сухі дерева майбутнього соціалістичного парку і стоїть незакінчений п'єдестал пам'ятника жертвам перших жовтневих боїв, коли до нього збоку надбіг Радченко.

— Ви до парткому? Оголошено казармений стан...

Радченко розхрістав до волосатих грудей сорочку, з його поголеної голови текли цюрки поту, він утирався рукавом і відсапнувся ядуху.

Горобенко зупинився, щоб дати Радченкові передихнути й спитав:

— Що, власне, трапилось?

Радченко здивовано глянув на нього:

— Хіба ви ще не знаєте?

— Нічогоісінько.

— У Козіївці — банда. Шість верст від міста... Забито трьох і Гарасименка з Хведорівки на дорозі... В лісі знайдено його одрубану голову...

У парткомському дворі вже було людно. Стояло багато озброєних, промайнула і зникла в дверях зашнурована ремінцями постать Несторенка. Щось наказував комусь Дробот. Ходила між групами й мовчки прислухалась до розмов стурбована Славина. На східцях сидів з рушницею Дружинін і стомлено покурював «козину лапку». З вулиці надходили нові партійці.

Не треба було й розпитувати. З уривків розмов, із окремих слів, із внутрішньої серйозності всіх, що її неміг розбити чийсь сміх, Горобенкові стало одразу все відомо.

Миська організація переходить на казармений стан. Всі партійці мобілізовані. Банда може відважитись наскочити навіть на міс-

то. Але треба вирвати в неї ініціативу. Каррота й частина партійців складають загін, що вночі має захопити Козіївку. Решта охороняють місто.

Горобенко зійшов на другий поверх до кабінету Кричєєва.

Кричєєв радівся про щось із заворгінстром і Несторенком. Він уважно слухав.

Горобенко підійшов до Кричєєва.

— Я маю до вас, товарищу Кричєєв, пару слів.

Кричєєв незадоволено одірвався від розмови й повернув до нього шкельця пенсне.

— Що таке?

— Я хотів би вам особисто це...

Попельначенко здивовано глянув на Горобенка.

У Кричєєва на чолі збіглися дві глибокі зморшки. Він устав з-за стола і заклопотано пішов з Горобенком до вікна.

— У чому річ? Я слухаю...

Горобенко пильно подивився Кричєєву крізь його пенсне в вічі, помовчав хвилину, а тоді твердо сказав:

— Я прийшов вас просити, власне, не просити, а вимагати — пошліть мене з загоном у Козіївку...

Кричєєв високо підвів брови, а потім підозріло прищулив очі:

— Чому ви так — я не розумію — ставите питання? Люди потрібні й тут. Місту теж загрожує небезпека.

Горобенко настирливо повторив:

— Пошліть мене в Козіївку. Ну, це так треба!.. Мені треба. Розумієте?

Кричєєв потер рукою щоку і, наче побачив у Горобенкові щось нове і незнайоме, уважно подивився на його лице.

Я, розуміється, нічого не маю проти. Коли ви хочете — прошу, я скажу Несторенкові записати вас.

Горобенко з притиском промовив:

— Так, я хочу!

Кричєєв повернувся до стола, а Горобенко пішов до дверей. Він чув, як позаду всі зрушили з місця й шепотіли до Кричєєва. Горобенкові муляв спину допитливий і гострий погляд Попельначенка. Хотілось обернутись на той погляд, але Горобенко стримався і вийшов на двір.

Коло Дружиніна крутилась Славина. Вона казала йому пошепки:

— Я не розумію, ну навіщо ж і жінок на казармений? Не буде-мо ж ми, справді, стріляти бандитів!..

Дружинін знехотя відповів їй:

— Ето же для вас лучше. Ведь если ми все вместе, то всё-таки как-то вернее, да и вообще...

У двір в'їхав з двома возами Завальний. Він привіз яловину й тютюн на харч партійцям.

На порозі дверей висунувся зашнурований Несторенко. На голові низенька кубанка, коло ніг зліва — козацька шабля, справа — одрізан. Він увесь виструнчився, ніби підріс трохи. Лице серйозне, голос різкий, командувальний.

— Хто це не получив винтовки — взяти в оргінстрі.

Славина несміливо запитала:

— І жінщинам тоже?

Несторенко, не дивлячись на неї, сердито відповів:

— Да, да! Сказано — усею.

Несторенко по-військовому повернувся на каблучі й зник у дверях.

Рушницю видавав Гольцев. Після тої анкети з парткомівською характеристикою до губернії — Горобенко не помічав якось Гольцева. Він ніби зник із міста. Гольцев ретельно перераховував набої, обережно брав із кутка рушницю, з хвилину оглядав її всю від ложка до мушки, мов милувався з неї, і тоді вже віддавав партійцеві.

— Прошу. Вона не заряджена.

Гольцев одразу, тільки но Горобенко увійшов, помітив його, мов спеціально чекав на нього. Він радісно скинув чомусь кепку, поспішно накинув на обличчя свою машкару усмішки й привітався як із давнім знайомим.

— А-а! Товариш Горобенко! Прошу, прошу...

Горобенко стримано відповів на привітання.

Гольцев вибрав чепуреньку кавалерійську рушницю й подав Горобенкові.

— Оця буде добра для вас. Вона легенька. А підсумок є у вас? .. Почекайте. Я зараз пошукаю. Тут я приховав один для вас.

Гольцев підставив стільця й поліз нишпорити на шахві під паперами, а Горобенкові знову неясно було: — Чого він до мене так липне? ..

Гольцев старанно повкладав у підсумок обидва набої, зав'язав мотузку й передав Горобенкові:

— Тепер усе. Прошу.

Він прищулив око й шепотом поспитав:

— А вас куди — в Козіївку чи тут залишитесь?

Горобенко холодно сказав:

— Не знаю.

Гольцев нахилився до Горобенкового вуха і, бризкаючи слиною, зашумував:

— Я побалакаю з Попинакою, щоб вас тут залишили...

Горобенко стрепенувся, гостро глянув Гольцеву в вічі (Гольцев знову накинув на обличчя машкару) і грубо одбив кожне слово:

— Я вас зовсім не уповноважую просити за мене і, взагалі, прошу вас дати мені спокій!

Гольцев винувато посміхнувся й задріботів пальцями в повітрі.

— Ну, навіщо ж ви так, їйбогу! .. я ж зовсім не для того...

Горобенко вже не чув його. Він перекинув за плече рушницю й ступав східцями на двір.

Коло мурованої дровитні стояв у гурті партійців Дробот і розповідав якоїсь сороміцької анекдоти. Він масно посміхався своїми великими товстими губами. Хтось заливчасто реготав, трохи осторонь стояв Несторенко й мовчки уважно слухав.

Десь, за парканом пустували вуличні хлопчакі. Вони перекирляли когось і викрикували несамовито »Інтернаціонал«; раптом з-за паркана визирнула якась білява, кудлата, як у збоїнах, голова, хитрі сіренькі очі лукаво прошмигнули по двору, зупинилися на Несторенкові, і тоненький дитячий голосок залився вихлястим дискантом:

Сидить Троцький на луґу,
Гризьот конськую ногу.
— Што за гадина
Советська гов'ядина!

Несторенко миттю повернувся до паркана. Кудлата голова зникла. Несторенко плюнув і вилаявся. Дробот замовк і задер до паркана голову. За парканом знову той же дитячий голосок дражливо затанцював:

Ех, да яблучко, малосольное!
А совецькая власть малахольная...

Несторенко гнівно крикнув до когось:

— Споймать пацана і вуші видрать!

Від ганку озвався Дружинін:

— Зачем же так, товарищ Несторенко? Пацана нужно учить, а не драть.

За парканом стало тихо.

У двір привезли кулемета й поставили коло ганку. Кулемет, мов не розуміючи, кого саме йому треба заплювати, незграбно розкарячив ноги й безглуздо дивився на старий флюгер, що на дровітні. Коло воріт заспівала група комсомольців.

Ой, у полі жито
Копитами збито...

сумний, тягучий мотив зненацька перетнувся й застрибав уже веселим приспівом:

Під білою березою
Козаченька вбито...

Горобенко прислухався до пісні. Вона була незвичайна для парткомівського подвір'я. Та наче хтось умисно заніс її сюди з колишньої «Просвіти» чи теперішньої сільської школи.

З парткому вийшов, упоравшись з харчами, Завальний. Він почув із ганку пісню й підтягнув розстроєним, як клубне піаніно, басом:

... Ой, убито, вбито,
Затягнуто в жито...

І пісня знову зраділа чомусь, засміялась не до речі —

Червоною китайкою
Личенько покрито...

— Чудна наша пісня, — подумав Горобенко і закупив цигарку. — Вона й тужить і сміється разом. Чудна, як і вся наша химерна історія, що почала Хмельниччиною, а кінчила «отечеством» та «Енеїдою» Котляревського, прокинулась у дев'ятсотсімнадцятому і — патос свого відродження обернула у вишиваний фарс... Чудернацька наша історія...

— Комунари, стройся! — то скомандував серед двору Несторенко.

Безладно шикувались партійці, збираючись, двоїлись ряди. Горобенко поправив на плечі ремінь від рушниць і задоволено потяг предкомівського тютюну.

Несторенко по-командирівському пройшов очима по рядах, але, дійшовши до Горобенка, його очі спинились і недобре блиснули.

— Ти што ж?

Горобенко не зрозумів: — Що таке, товарищу?

Несторенко ступив до нього крок і суворо крикнув:

— Попиросу — вон! Раз скомандувано »смирно«, значить ніяких папірос. В строю стоїш! .. — сердито й ображено кинув він до Горобенка й одійшов.

Горобенко, як невинно покараний хлопчик, не змігнувся нічого відповісти. Він несвідомо викинув зараз же цигарку, мов вона опекла його, і стояв червоний аж до ушей. І тільки коли Несторенко почав читати на правому крилі наказ, Горобенкові приском лягнуло в мізку:

— Фельдфебель! Справжній фельдфебель!

І тоді запекло в грудях і хотіло вирватись на вуста:

— Чому ж я йому нічого не відповів! Треба ж було одразу ...

З правого крила читав далі Несторенко:

— ... Соловійов, Букрабо, Панасюк, Горобенко, Колот — ці товариші одправляються з карротою в Козіївку. Два шага впірьод!

Горобенко ступив з іншими на два кроки і раптом почув на собі збоку чийсь пильний погляд. Він повернувся ліворуч і глянув. На ганку, обіпершись на одвірок, стояв Попельначенко.

XXII

Виступили об 11-тій уночі. Попереду загін комунарів, позаду два вози з кулеметами, далі — каррота.

Ніч темна і сторожка тиша тримає повітове місто в чорних лапах. Місто спить, і не шелесне на дереві жадний листок, не гримне жадна хвіртка. Тільки над головами вгорі, на темнозеленому небесному Чумацькому шляху, зриваються зоряні метелиці, мчать шалено небесними просторами, потім гаснуть, розсипаються на дрібні золоті сніжинки, і тоді вже спокійно виблискують на поламаному Волосожарі або на Возі, що повис серед неба закинутою каструлею.

І дивно бачити на холодному небі ті завірюхи, коли навколо ще серпнева ніч.

Йшли мовчки знайомими повітовими вулицями. Твердо одбивали кроки, як старі муштровані солдати. Важко відрізнити окремих людей. Вони всі зараз однакові. І Завальний, що йде поруч, і Дробот у передньому ряді справа, і ця жінка, що ліворуч штучно збільшує свої маленькі кроки, щоб не відставати від чоловіків. Хто вона така? .. Це ж завжінвідділу Леонтьєва. У неї при боці кобур з бравнінгом, а за плечима маленький австрійський карабін. Кепка з стриженою головою нахилилась трохи долу: вона стежить, щоб іти в ногу з товаришами.

І знову незрозуміло було Горобенкові: — Відкіля в них ця воєнщина? Леонтьєва — недавня робітниця з тютюнової фабрики великого міста. Для неї воєнщина мусіла б бути огидною. І поруч із тим — Леонтьєва умисно вигинає всередину спину, випростовує груди, наче це їй здавна вже притаманна військова виправка.

— Я все ж таки їх зовсім ще не знаю ... — подумав Горобенко. — Може, кінець-кінцем, у цій воєнщині, в Несторенкових ремінцях, у Несторенковій — кажучи просто — фельдфебельщині і є свій незрозумілий сенс ... Може це тільки мої інтелігентські упередження не дають мені змоги претравити це все, як цілком звичайне, потрібне й неминуче ... Хто зна, може ...

Збоку, осторонь від загону, на сірій дебелий кобилі їхав Несторенко. Він грузько сидів на кобилі, мов вріс у неї. Ніч накинута

на них темне напинало, і через те Несторенко і його кобила видаються здалека як велетенський силкоет чорного центавра.

Горобенко напружував зір, щоб краще роздивитись на їхні обриси. Було своє особливе відразне задоволення вдивлятись у ту Несторенкову постать, уявити собі деталі його темного лица з тонкими порепаними губами й маленькі зеленуваті очі під навислим чубом. Тільки ніяк не давалось у тямки — як цей тугий узол фізичної сили може так сильно впливати на дорослих, розвинених людей і мов, на налігачі, вести їх слухняних туди, де треба тільки самої цієї фізичної сили? Що б там не було, а й ти, Костю, скорився цій силі, вона зламала тебе ще там, у парткомі, з цигаркою, і поведе тебе туди, куди схоче.

Проходили повз останні хати передмістя. Тут повітове місто скидало вже з себе панське убрання й поволі розсупонювало селянського очкура. Неподалеку на пагоркові розчепірів довгі руки мовчазний, насуплений вітряк, немов шикав комусь позаду заховатись у полі. Позаду на вибоїнах рипіли два вози з кулеметами.

Несторенко спинив кобилу, щоб почекаати карроту. Зовсім близько коло нього пройшов Горобенко. Здавалось, що він навіть роздивився Несторенкові очі — вони холодні, як оливо вночі, але різькі, з хижим відблиском. Хотілось глибше глянути Несторенкові в вічі, щоб збачнути їх силу і вирватись з-під неї. Горобенко мислено промовив до себе, упевнюючи:

— І зовсім не те, що «він веде», а насамперед, я сам іду туди. Я йду. Я йду ліквідувати банду. Я йду разом з Попельначенком, Дроботом, Леонтєвою стріляти або навіть і розстрілювати тих останніх селянок, що в ім'я свого засіку й химерної «неньки» нищать нас. Це те, чого, власне, я давно вже сам хотів, і Несторенко тут — тільки збіговисько.

Ішли дорогою край стерні. З-за далеких хуторських хат виліз великий червонуватий місяць. Його зморщене, натрудоватіле коло, як вид рахітичного немовляти, що допіру побачило світ, плосковито скривилось і не хотіло світити. Десь на стерні кричав перепел.

Загін комунарів ішов уже вільно, не додержуючись рядів. Тільки Несторенко їхав збоку на своїй кобилі у тій самій позі — чорний і насуплений. Холодними краплинками падала на цівки рушниць роса, м'яко шелестів під ногами втоптаний дорожній пил.

Несторенко знову зупинив кобилу й обернувся на сідлі. Оглянув загін і напів-голоса хрипко скомандував:

— Не курить більше! Командир карроти Гвоздьов! Вишли сторожевое охрaненіє: З североюжной стороны може быть удар...

— Дурень! — сказав до себе Горобенко: — з «северозападной». Не може відрізнити сторони. Теж командир!...

Але востаннє зловив себе Горобенко і знову почав картати:

— Це, Костю, теж інтелігентщина! Гнила і нікчемна. Не в тому ж, кінець-кінцем, річ, що він не може відрізнити сторони, а ти можеш... А в тому, що... В чому саме? — нетерпляче запитав себе Горобенко.

(Закінчення в наступному числі)

Вернер фон Гайденштам

Дивись, оце мої діти

У 1897 році в Швеції великої слави зазнала книжка оповідань тоді ще молодого талановитого письменника Вернера фон Гайденштама «Карл XII і його вояки». Книжка складається з 6 оповідань з такими заголовками: «Мазепа і його посол», «Через п'ятдесят років», «Укріплений Дім», «Чиста біла сорочка», «Полтава», «Дивись, оце мої діти!». Оповідання в ній про героїчну армію Карла XII, її спілку з українським гетьманом Іваном Мазепою, її важку долю. Автор швед не був глибоко ознайомлений з історією, природою, побутом України, однак немало зустрічаємо в книжці місць з прегарними і влучними описами степу, козаків тощо, попри окремі помилки.

Іван Франко звернув увагу на ту книжку і зладив переклади кількох оповідань на українську мову. Одно з них, друковане 1898 року у «Літературно-Науковому Віснику», тут і подаємо, змінивши відповідно старий правопис на сучасний та кілька слів, які ніяк не вкладалися в норми української літературної мови. — Ред.

* * *

Вістун Андерс Граберг стояв із своєю похідною флягою на Сураценським степу. Повз нього проходили останні громадки втікачів — шведів і запорожців; не йшли, а волоклися, а на возах лежали поранені під Полтавою. Цілу ніч і цілий ранок терпів Андерс спрагу, щоб останні краплини води приберегти на найкрайнішу потребу. Тепер його мука була попросту нестерпною і він підняв флягу до уст, та в тій хвилині опустил її знову.

— Мій Боже, мій Боже! — пробубонів він, — чому ж я маю пити сам, коли других палить спрага? Ти повів нас через пустелю, щоб міг колись сказати: «З ваших убогих сніговиць випровадив я вас, з мушкетами на раменах, у широкий світ, щоб вас поробити героями й переможцями. Та коли я прочитав у ваших серцях і побачив, що ви лишилися чесні, що ви мої діти, тоді порвав я на шматочки вашу одягу і дав вам кулі під пахи й дерев'янки замість ніг, щоб ви не лакомилися на панування між людьми, а тільки щоб ви ввійшли між моїх святих. Таку велику силу дарував я вам».

Андерс Граберг стояв іще хвилину з пляшкою в руці. Потім підійшов до короля, що між сінниками лежав на возі, палений гарячкою, і подав йому флягу. Королеві прилипав язик до піднебіння зі спраги, його уста потріскались і заходили кров'ю, коли їх роздівмав. Та проте він прошептав:

— Ні, ні, дай ту воду раненим! Я недавно випив повний куваль.

Андерс Граберг знав дуже добре, що король не пив води. Він був один-однісінький, що подумав про завітний день і набрав води у флягу, а на обширі багатьох миль вони не надібали ні на став, ні на криницю. Та коли тепер він відвернувся від воза, знов налягла на нього неміч і спокуса — випити. Він привісив собі флягу при боці й пішов далі, не давши її раненим. Він натискав рукою на цинкову покритку, боровся з собою, та кожний раз, коли підносив флягу до уст, опускав її знов і не відважувався погасити свою спрагу.

«Може, — думалося йому, — зможу освіжитися з спокійнішим серцем, коли упокорюся в дечому спочатку».

Вполудень, коли сонце пражило найдуже, побачив він сивоголового підофіцера, що маршував майже голий, з незав'язаними ранами на плечах. Він розірвав свою сорочку на шматки й завинув йому рани, та коли знов доторкнувся до фляги рукою, сумління почало його гризти наново. Він бачив хворого джуру, що босий, з кривавими ногами, волікся далі, і дав йому свої чоботи. Та коли все-таки йому не вдалося з чистим сумлінням проковтнути трохи води серед того гурту спраглих, його опанували гіркості і лють. З прокляттям і наругою він показав рукою на здорові бочки, повні золота й срібла, що їх з брязкотом везено на двох возах. З них не можна було тепер для цих нещасних уцідити навіть ложки затхлої багнистої води.

— Бийте коней! — крикнув він. — Бийте, поганяйте, щоб не лишилися! Бийте й погоничів!

Вояки не відповіли нічого, бо він знов показав свою правдиву вдачу: так грубо й різко звук він був кричати, коли давніше, за красних часів маршував спереду компанії. Вони й не догадувалися, що він майже не знав, що говорить. Та зараз по тім він знову повісив голову й шепотів сам про себе:

— І чи ж то кінце потрібно, щоб я жертвував власне тим однісіньким, що для мене має вартість? Га-га! В таких разі перевертаймо он-ті бочки з грішми в бур'ян і не доторкаймося до них ніколи більше! Мій Боже, мій Боже! Колись коло Веприка я чув, як кавалерист Бенгт Гетінг з завистю говорив про тих поляглих, що їм дали кожному чисту білу сорочку. Таких гордих бажань у мене нема! Я ж бажаю так мало... Ах, мені так хочеться тільки одного — не лишитися позаду своїх серед степу! Тільки одного, — щоб мене положили в землю, щоб наді мною була земля і трава... і пару їлів у списі. А тепер там стоятиме: Андерс Граберг, а що з ним сталося — не звісно.

Смерком похід зупинився, щоб похоронити тих, що померли вдень. Кілька запорожців позастромлювали вже заступи в землю. Між різкою степовою травою росло кілька черешневих корчів. Офіцери й вояки кинулися рвати черешні й ділитися ними, немов платою, яка їм дісталася з рук самого Бога. Тоді Андерс Граберг, крадькома зайшов за корч, щоб інші не бачили, як він питиме воду. Та в тій хвилі трубачі почали трубити на знак, що на краю обрію знов показалася московська погоня, мов чорний вал на найдальших окрайчиках спаленої пустелі.

Андерс Граберг відчинив цинкову покритку своєї фляги, та чим довше вдихав у себе вогкі пахощі, тим сильніше починало

битися його серце. В тій хвилі на найолижчій возі піддалася близький смерті дозорець Бере Кеве і вп'яв у нього свої очі.

Андерс Граберг силкувався видержати той німий погляд, та не зміг і знов рука з флягою опустилася від уст.

— Блаженні алчущі й жаждущі правди, — пробубонів він.

Немов слуга Божий, що подає останню тайну, так він в простягненій вперед руці поніс флягу з водою і притулив її до уст дозорця, і конаючий випив воду до останньої краплини.

Андерс Граберг тримався за васак воза, та коли він покотився далі вперед, його рука впала безвладно і він звалився з ніг і впав зімлілий на траву.

— На возах нема для мене місця, — промовив і вхопив рукою один заступ. — Хоч мені ще ледве тридцять літ, та я такий безсилий, такий утомлений, немов би прожив дев'ятдесят. Та залишіть мені оцей заступ. Може ще вистачить моєї сили хоч настілки, щоб бодай сам я викопав собі яму і поклався на останній спочинок. Вся моя тривога так любо заснула і якийсь голос кличе наді мною: »Дивись, оце мої діти!«.

І знов вояки рушили в похід обік возів, що брязкотіли наладованим у бочках золотом. Трубачі оберталися на сидлах позад себе. Стада бузьків пролітали в присмерку з розпростертими крилами понад потемнілим полем, а ген там, у степу, Андерс Граберг усе ще стояв на колінах із заступом у руці.

Ніхто потім не довідався, що з ним сталося.

Переклав Іван Франко

Спомини повстанця

Мар'ян

Як я став повстанцем

Коли я був ще малий і малосвідомий, то не знав навіть, що я є українець і що мій край називається Україна.

Хоч ходив до школи, але мало в ній навчився, бо вчителі чужинці-поляки не сказали нам того, а вчили про свій край. Я тоді про себе знав тільки те, що я є »русин«.

Також за большевиків, хоч скінчив 3-тю класу, не скористав багато більше. Бо й вони закривали правду про наше минуле та намагалися перетягти нас на своє.

Коли я мав уже років шіснадцять, мене тягнуло йти між старших хлопців, піти з ними на забаву і випити...

Аж одного разу, я знайшов на дорозі листівку до »Української молоді«. В ній було написано проти забав, п'янства, розпусти й багато іншого проти деморалізації молоді. Під тим підпис: »Українські повстанці«. Мені, після того, як прочитав я це, стало чомусь

невесело, бо зрозумів, що тут пишуть правду і незнавши цього дотепер, я поступав не так, як треба.

Не зрозумів я в ній добре лише слова «Повстанці». Про це спитав я дома батька і він відповів мені дуже радо:

— То, сину, наше рідне військо, яке веде боротьбу проти большевиків за справді вільну Україну так, як колись козаки за Богдана Хмельницького боролись за неї проти ворогів. У повстанці пішли наші хлопці, вони воюють за волю свого народу і дбають про нього, щоб він був свідомий. Головно про молодь, щоб не підпала під вплив ворога, не гуляла, коли ллється братня кров, не пиячила, бо большевики хочуть її задурманити, зробити нечулою на народні болі і своєю брехнею притягнути до себе. Тому вони просять нас, батьків, щоб не допускали до цього. Щоб вирости з вас здорові тілом і духом юнаки, та в потребі могли колись стати повстанцями.

Я слухав батькових слів дуже уважно і це все брав собі до серця. Відтоді почав я мріяти про отих повстанців, щоб стрінутися з ними, побачити їх, почути про їхню боротьбу... Щоб прийняли вони мене до себе. А тоді був би я щасливий та веселий.

Бо вже на тих москальських не можу дивитися. Їх тверду руку відчув я і на собі. Нераз такі гарні вечорі і мене аж підносить кудись побігти... Та що ж як би не ті сновиди московські, що куди не підеш: чи вулицею, чи поза городи, налізеши на них, як по ровках чи борознах рачкують. Зловлять мене і, назвавши «бандорою», питають: куди шляєшся поночі? А потім б'ють, копають, обшукають по кишенях та забирають знайдений деякий гріш чи недокурок. Так здерли з мене вже два паси і лямпку. Після того, штовхаючи, кажуть: «Іді сволоч...» — і ще свій московський додаток... «але сматрі, про ето нікому ані слова, бо как узнаем, — грозять — то попадет тобі, що й подохнеш. І сматрі, штоб больше нам не попадался».

Тоді моя ненависть до них ще більше накупала, бо як це так, що навіть у своєму селі не можна ходити. А наростала любов до наших повстанців.

Зустрітися з ними я прагнув ще більше. Може взяли б мене з собою, тоді б я помстився на отій голоті большевицькій, що так нас на кожному кроці мучить: катує, арештує, грабує, розвозить по Сибірі... Але я хоч не раз дістав, не переставав ходити вечерами.

Аж одного разу, коли я йшов селом, заздрів трьох озброєних. — Большевики! — думаю, і аж мороз поза шкуру пробіг, — зараз будуть бити. І, щоб оминутися їм, хотів звернути вбік.

— Гей, хлопче, ходи сюди, не бійся, почув я за собою. Я вже хоч пустився втікати, задержався. Чиста українська мова, лагідний тон, здивували мене, бо від москалів привик я чути лише прокльони та грубі погані крики.

Я станув і оглянувся. Вони вже були коло мене і успокоювали:

— Що, налякався, хлопче? Не бійся, не бійся. — Вони щось говорили до мене, а я трясся і не міг слова вимовити: не то з боязні, не то з радості... Бо я очам своїм не міг вірити, що то наші.

Де ідеш, хлопче? Чого так боїшся? Не знаєш хто ми такі?

Тут рішився я вже відповісти, але зваживши, що то може підступ москалів, кажу, що не знаю. Тоді один запитав мене, чи не хотів би я, щоб вони зі мною дещо поговорили. Я дивився на них і вагався, що сказати? Він зрозумів видно мене, що я ще таки добре не вірю їм, зігнувся і засвітив лямпою через пальці на себе.

— Пізнаєш мене? Подивися добре!

— Знаю, знаю вже! — майже крикнув я з радости, пізнавши Івана, старшого за мене хлопця таки з нашого села, який вже давно »десь щез«.

— Зійдімо з дороги, — каже один з них — бо тут не добре стояти.

Я збіг у рів. Так мені було легко, що я був би вже не йшов, а підскакував, плескав у долоні й голосно тішився, якби не встидався їх. Аж тепер я знаю, що ви ті, про котрих я мріяв. І тепер напевно візьмете мене з собою бити ворога. І я не буду бити чи копати так, як він мене, а стріляти чи колоти штиком в саме горло, оту ненаситну московську банду.

Та не так сталося, як я думав.

Ми зайшли в скрите місце й посідали. Там тихенько та злегка спитали мене, що нового в селі і про большевиків. Я з великою охотою сміливо відповідав їм, що знав, не боявся вже їх, бо відчув у них щирю братню душу. Після цього ще дещо розказали про себе та свою боротьбу й сказали:

— Ми вже підемо, бо нам спішно, а вам залишаємо оцей паке-тик, — і дали мені. — Там є маленькі книжечки, їх ви собі прочитайте, тільки уважайте, щоб не побачив хто. Там є і листівки. В суботу вечером розкиньте та наклеюйте їх по селі і біля церкви. Тут пояснили мені докладно, як це робити і остерігали, щоб бути дуже обережним.

На неділю вечером видали мені зустріч і сказали: — А якщо нам треба буде вас скоріше — зайдемо до вашої хати.

Відтак подали мені руки і відійшли. Я ще довго стояв і не міг від того місця відійти, та жалів чому так скоро вони пішли і не взяли мене з собою. Але коли глянув на пакет, який дали мені, подумав: наперед треба зробити як слід те, що мені доручили. Я притиснув твердо пакет, схований під маринаркою і побіг додому.

Ледве дочекався дня. Тоді заліз на стрих з сіном, продер стріху, щоб було ясно і розв'язав пакет. Книжечки, які там були, я читав нераз на тім стриху, аж мало що не на пам'ять вивчив їх.

Під неділю, коли вже мав розкидати листівки — нудився дуже. Робота ніяка не бралася мене, не смакувало їсти... — щоб виконати цю роботу щасливо й добре, — думав я. Бо то неділя, багато народу бачитиме й читатиме оці рідні слова. І так сталося. В суботу, як лиш стемніло, я перебіг селом, щоб подивитися чи нема большевиків. Їх як на щастя не було і я виконав доручення повстанців так, як мені було сказано. Почіпав листівки на мурі коло церкви, по брамах, плотах, стінах, деревах з думкою, що завтра, мов живі, вони говоритимуть до народу слова правди. Крім того розкидав я їх і по землі, наче пір'я.

...де сиділа вже ні одна — я вернувся додому и поклався спати. Чув ще, як мати сварила, чого я так довго волочуся і не даю їй спати. Вона згасила скручену лампу і я щасливий заснув міцним сном.

Коли пробудився була ще ніч. Але я вже не міг заснути, тільки думав, щоб скорше був день, щоб піти до церкви. А час тягнувся роком...

Нарешті дочекався. Скоро вдягнувся і, не ївши, пішов до церкви. Вже бачу здалека: люди, збившись в купки чи поодинокі, стоять і читають... Я приступив і собі, наче нічого не знаю. А тут радіють усі, а дехто аж розплакався... А мені так любо, що аж душа в'яне...

* * *

Багато зустрічів відбув я з повстанцями і майже завжди, здається, не зле виконував їхні доручення, при чому вчився, читав їхню літературу. Аж на одній зустрічі, коли я вже довгий час був юнаком, мій провідник сказав до мене:

— Так, друже, повідомляю вас, що ви, як юнак, можете бути покликані в наші ряди, тому будьте кожночасно готові на це.

Тоді я отримав від нього рівнож багато листівок до розкинення і пістолі — це для оборони в разі небезпеки.

Минали дні й ждані ночі. Я відбував зустрічі, вчився і виконував завдання. Аж одного разу знайома дівчина приносить мені маленький паперовий скруток, заклеєний зверху. В ньому сказано мені вийти на зустріч на старе місце, але з вирядом. Як мене втішили ці короткі слова, не можу й уявити собі тепер... Я радів, як дитина. А коли минуло це перше захоплення, я знову споважнів і подумав, що я доріс уже до літ, зрозумів, що це є Україна, що я є українець та що вступаю в боротьбу за волю українського народу.

А коли вже був цілком готовий, сказав родичам про свій відхід. Поздоровився:

— Прощайте батьку і ви, мамо, — говорив, як умів тоді, — бо кличуть мене упавші герої-повстанці на своє місце... щоб пімстити їхню смерть і здобути волю своєму народові — я йду. І Україна має багато таких синів, що за волю її їм смерть не страшна, тож і я мушу такий бути.

Вони, заскочені несподіванкою, не знали, що з ними діється... Може й думали, що я жартую, бо не вимовили й слова. Я потиснув їм руки, що наче дрижали й швидко вийшов.

Не йшов, а, здається, летів на зустріч. Там уже мене ждали друзі.

— Є наш вояк, — пізнав я провідників голос. І ці його слова благословлю донині. Вони зродили в мені почуття повстанця.

(Передрук краєвої брошури, ст. 6, 1953).

Музей цей знаходиться у великім будинку на бульварі ім. Т. Шевченка, близько від центральної магістралі столиці — Хрещатика. Музей займає тринадцять великих залів і декілька кімнат (разом 22). Чотири тисячі експонатів розповідають про Т. Шевченка, як людину, культурного і громадського діяча, поета, маляра і навіть, частково й неповно, звичайного — засланця.

Там можна оглянути перші рідкісні видання «Кобзаря», численні ілюстрації «Кобзаря», зладжені мистцями всього світу, навіть китайськими і японськими; видання «Кобзаря» в перекладі на всі важливіші мови світу, рідкісний альбом малюнків Т. Шевченка «Живописная Украина», його малярські праці — в оригіналі і деякі в копіях (разом близько 800 творів). Також зібрано у Музеї й особисті речі поета.

Окремі залі присвячено картинам різних майстрів, що тематично відносяться до життя й творчості геніального українського поета. Одну з них — недавнього виконання — тут подаємо в репродукції. Картини не всі на однім рівні з погляду мистецького, а ще більше — коли говорити про

**Т. Шевченко на вечері в О. М. Струговщикова. Худож. Ю. В. Болоновський.
(Олія, 1949 р.)**

правду. На багатьох зображено Т. Шевченка в розмові з російськими діячами культури і зображено так, ніби Т. Шевченко не мав чого іншого робити, як тільки «вчитися» в недоучків... З цікавих праць малярів на тему Шевченка варто відзначити праці Касіяна Трохименка, Бурачека, Яблонської...

При Музеї працює спеціальна комісія, яка провадить досліді, записи переказів про Т. Шевченка; збирає з усіх кінців СРСР матеріали про поета тощо. Ця ж комісія спричинилася до створення короткометражного кінофільму «Тарас Шевченко», зйомання якого мало вже давно закінчитися, але з якихось, невідомих нам, причин затягується (напевно щось знову московські цензори знайшли!).

Державний музей Т. Г. Шевченка має кілька своїх філій на Україні, а також під його опікою знаходиться Музей Т. Шевченка у місті Форт Шевченка (Казахстан), де колись перебував поет на засланні. Для того Музею послано з Києва кілька оригінальних експонатів та багато різних фотокопій. Для сателітних країн Державний музей виготовив і вислав 40 пересувних виставок «Тарас Шевченко». Експонати так підібрано, щоб якомога більше сфальшувати «творчість великого національного поета України, зробивши з нього не оборонця прав свого народу, а «проповідника вічної дружби між великим російським і українським народами»... Однак, навіть і так уладжені виставки мають своє значення в справі популяризування імені Т. Шевченка за кордоном.

3 минулих літ

XVIII. У колиски радикальної партії

Першу вістку про заходи до творення радикальної партії уривчасто подав Михайло Павлик у листі до Драгоманова з дня 8 липня 1890 р. : «...у нас тепер ідуть розмови про організацію радикальної партії, при чім молоді кажуть, що програма чи основа «Народа» такі, що до них може поприставати всякого сміття з ріжних партій — а тоді треба різко виступити з усіми своїми засадами» (Переписка М. Драгоманова з М. Павликом, т. VI, ст. 62).

На це Драгоманов також без особливого захоплення відповів Павликові в листі з 1 (13) серпня 1890 р., з Софії: «Я не знаю з кого складається та Ваша радикальна партія, котра народжується...» — Такі холодні, стримані слова!...

Дня 4 серпня 1890 р. Драгоманову зі Львова було вислано запрошення на основуючі збори партії, підписане Євгеном Левицьким та Михайлом Павликом. У запрошенні забули поставити місяць, зазначивши лише 4-й день (очевидно жовтня).

В листі до Драгоманова з дня 11 жовтня 1890 р. Павлик здає звіт про заснування партії: засновуючі збори нової партії були аж такі велелюдні, що відбулися в маленькому приватному помешканні самого Павлика. На цих зборах одразу виникли непорозуміння з Ярославом Окуневським, майбутнім доволасвітнім мандрівником та адміралом австро-угорської фльоти. Окуневський домагався пропущення слова «соціалізм» у програмі партії та врешті покинув збори.

Драгоманов із Софії пише дня 5 (17) жовтня Павликові про свої вражіння з резюме, поданого про заснування «тої Вашої радикальної партії (див. перший лист Драгоманова за 1 (13) серпня) у великій ліберальній щоденній віденській газеті «Freie Presse». Ці нотатки Драгоманова також не свідчать про його захоплення «тою Вашою партією»: «...програма (має) більш літературний, як політичний характер, — і, окрім того, вона більше копія з французьких і німецьких соціалістичних програм, ніж чадо галицьких обставин. Коли така дійсно програма і коли практика партії не причепиться за теперішні справи галицькі, то діяльність партії прийме чисто літературний напрям, звісно, коли члени (партії) не заснуть на самій редакції програми...» (Переп., VI, 79).

В дальших рядках цього ж листа Драгоманов виправдує та обстоює Окуневського за його виступи проти вислову «соціалізм».

Отже, ані особливого співчуття, ані навіть глибшого зацікавлення «тою Вашою радикальною партією» Драгоманов не виявив ані під час її заснування, ані навіть пізніше.

Більше того, й сам Павлик чим далі, тим менше захоплювався своїми однопартійцями.

У листі до Драгоманова 27 березня 1894 р., з Коломиї, М. Павлик, пишучи про радикальну партію називає її навіть болотом: «... Та що подієте, коли мало в кім із наших я бачу бодай зерна елементарної чесноти і твердості

Тоді ж, кількома днями раніше, Драгоманов 23 березня 1894 року писав Павликові з Софії: »... Коли «наша партія» розділиться то не дуже плачте: з Богом, Парасю, коли люди трапляються! Нехай ліпше зостається чисте, ніж держати в себе туманів і крутіїв, а коли партія переведеться на саму літературу, — те не біда. Все таки перше діло — вияснити принципи.» (Переп. VII, 66).

Павлик дня 24 квітня 1894 р. з Коломиї сповіщає Драгоманова, що Франко, делегований радикального партією до комісії загально-національної угоди, в наслідок міжпартійних непорозумінь серед рад. партії, зрезигнував із цієї комісії та опублікував про це в «Ділі». З дальших рядків цього листа виходить, що саме вічно настирливі й неперемінливі лайки самого Драгоманова з Павликом вкупі на Франка спричинилися до резигнації Франка з Комісії, бо Павлик писав далі Драгоманову: »Дан (илович) і Гар (асимович) люті на поступок Франка і винують у тому нас обох, тобто наші лайки (на) Франка *). Данилович навіть таке сказав (Павликові): «Ви і Драгоманов розбилисьте радикальну партію» (Переп., VIII, ст. 89).

До речі панове В. Дорошенко та М. Стахів замість того, щоб робити з Драгоманова засновника цієї самої радикальної партії, а також сугерувати читачам, що то Драгоманов, а не хто інший спричинився до проголошення цієї партією 1895 р. постулату самостійности України (див. Symposium and Selected Writings, p. 22, 59) могли б нарешті признатись що саме Северин Данилович ціною великих зусиль добився того, що ця партія на своїх зборах 1895 р. включила до своєї програми пункт про самостійність України.

Але вернімось до листування Павлика з Драгомановим про «нашу партію». Тиждень пізніше, 30 квітня 1894 р., Павлик писав зневірено та з відчасом про чергові майбутні збори партії, на які не покладав жадних надій: »З Радикального з'їзду тепер не буде мабуть нічого, бо нікому спросити людей. Я не хочу, бо мені противні студенти, не знаю я, що з'їздові пропонувати і не надіюсь на те, щоб сповнено хоч одну ухвалу» (Перепис, VIII, 95).

Влітку того ж року, перебуваючи на відпустці у Франції, Драгоманов також вельми непохвальним тоном перегукувався з Павликом про радикальну партію. У своїм листі з 18 серпня 1894 р. з місцевости Вокресон (Vouresson), департамент Сени та Уази, Драгоманов уживає навіть таких енергійних дискримінаційних виразів, як ... боюсь приложити руку до рани сорому «нашої партії» (Переп., VIII, 126).

Вельми характерично для ставлення Драгоманова до радикальної партії є і те, що він у листах до Павлика величає її »та наша рад. партія«, а також часто озлоблює іронічними лапками вираз »наша партія«.

Так само осуджував Драгоманов Павликівські нахили пишатися та чванитися цією партією. У листі до Павлика з Софії 25 листопада 1890 р. Драгоманов писав вельми стримано: »Получив позавчора 23 номер «Народа». Дуже інтересний, тільки неприємно разить самолюбобаваніями: ми, наша партія, під впливами нашої партії і т. і. Легше з тим! Пождіть, поки само діло похвалить нашу партію» (Переп., VI, 90).

Так само в недатованім листі Драгоманова, поміщенім у цім томі листування, але який напевно походить з кінця 1890 року, або з початку наступного 1891 р., знаходяться певні ознаки критичного ставлення його до ново народженої партії та її журналу: »... Можна зробити немало закидів і ре

*) Підкреслення наше — ред.

дакції «Народа» й редакції української радикальної програми. Я сам не в усьому згоджуюсь з редакцією й програмою партії».

Взагалі слід прийти до висновку, що в тих роках навіть і сам Павлик не дуже захоплювався своєю партією, а найпаче своїми однопартійцями. Він за жадну ціну не хоче випустити зі своїх рук журнал «Народ», який він ставить та цинить понад партію і не кине його на поталу «партійцям».

Відповідаючи на вже нами частково наведений раніше лист Драгоманова з дня 24 березня 1894 р. («... Коли наша партія розділиться, то не дуже плачте»), Павлик пише 10 квітня 1894 р. до Драгоманова отаке: «... Само собою розуміється, що «Народ» я не дам під ніякий їх наплив — хіба тільки, що буду друкувати їх статті, як будуть добрі. «Народ» і далі мусить стояти над партією...» (Переп., VIII, 67).

У світлі цього листування Драгоманова з Павликом розпадається в порох легенда про те, ніби Драгоманов був ініціатором чи навіть творцем радикальної партії. Листування його з Павликом свідчить про його скептично-іронічне ставлення до цього витвору Павлика.

Давною, ще від початків 70-тих років, мрією Драгоманова було утворити в Галичині прогресивну, як він сам часто казав, партію. 1886 року Драгоманов в одному своїм листі до Франка улесливо писав, що він не бачить у Галичині нікого, крім одного Франка, хто міг би взятися до створення «прогресивної партії».

Франко безперечно мав відповідний для ініціатора та провідника партії хист, спритність та формат. Але Франкові, поетові та вченому, певно не усміхалась запропонована Драгомановим зміна життєвого покликання, й на улесливій підшепти Драгоманова він залишився німий та глухий.

Тоді Драгоманову напевно не лишилось нічого іншого, як звернутися з подібними плянами до Павлика. Але цей вірний джура Драгоманова не був в очах свого пана та володаря тією людиною, що могла б захопити та повести за собою інших...

Варто згадати, що навіть вірний слуга часто викликав у Драгоманова гнів, а то й відразу. 1885 р. Драгоманов написав до Павлика велику дипломатичну ноту про розрив відносин між ними обома. У цій ноті Драгоманов докладно та просто подав усі причини, всі геть чисто прогріхи Павлика, які роблять цей розрив неминучим. Але в останній хвилині москаль-чарівник з Женеві схаменувся, згадавши, що позбутися Павлика не тяжко, але ж нема ким його заступити. Бо Павлик щиро та сумлінно виконував роками роллю драгоманівського «тотумфакьки» у Львові та Галичині... Схаменувшись, москаль-чарівник поклав цього листа до свого архіву, де він спочивав аж до того часу, коли багатомісячові по його смерті Павлик віднайшов цю припорошену пропащу грамоту серед женецьких паперів свого шефа й побожно цей невмирущий документ Драгоманівської злоби та невдячності, без жадних коментарів (крім короткого зазначення — «чернетка ненадісланого листа») надрукував на сторінках «Буковини», а потім в окремім виданню листування Драгоманова з Павликом.

Але ще більше незадоволення в Драгоманова викликав Франко. Лише занадто гостро поводитись з Франком москаль-чарівник не відважувався. Натомість він протягом десятиліть систематично й настирливо мучив Франка з «власивою йому силою і категоричністю» (вираз самого Франка, «Поза межами можливого», ЛНВ, 1900).

Щодо Павлика, то цей бідний, спантеличений та заляканий великим чарівником маленький Павлик вбачав джерело всіх нещастя та лиха у Франкові. Через ціле довге листування Павлика з Драгомановим червоною ниткою тягнуться вічні та гіркі скарги на неслухняного і непокірного Франка (а від 1886 р. почали лунати ще голосніші й ще гірші скарги).

Значно пізніше, 1904 року у Львові, як пише один наочний свідок тих подій: «Павлик на своєму ювілейі, щоправда, не називаючи по імені, але так прозоро, що кожний знав про кого йде річ, написав у своїй промові на Франка дуже гостро й грубо, обвинувачуючи Франка в тому, що він причинився до розпаду радикальної партії, «топчучи ногами ідеали своєї молодости»; що він «посягав» «на ті ідеали і на все найдорожче в других»; що він «насмівся з людей ідейних і сталих», себто з Павлика «як з дурнів», а сам «замотувався в павутине» «політики» — «ширшої і вужчої», високої і низької, в «павутине нещирости, недюдяности, бездейности», та ще й думав, «що сего вимагає добро нашої нації, поступ, культура, наука, навіть соціалізм» (Ювілей 30-літньої діяльності М. Павлика, у Львові 1905, ст. 76). Тоді очевидно терпець урвався Франкові, після появи друком ювілейної книжечки Павлика він надрукував відому статтю «Михайло Павлик, замість ювілейної силуетки» (ЛНВ, березень, 1905), в якій він важким келепом розбивав ті численні легенди, які росли вже протягом тридцяти літ довкола особи Павлика і яким поперед усього, здається, повірив він сам.

З нових видань в УССР

ПРО ПОЕТА, ЯКИЙ НЕ БУВ І НЕ БУДЕ ПОЕТОМ (З нагоди виходу 3-ї збірки Р. Братуня)

Чотири роки тому Ростислав Братунь видав у Львові першу збірку поезій «Вересень». Критика привітно зустріла дебютанта, а дехто пророкував початківцеві велику дорогу. На другій збірці «Світанки» думки критики поділилися: спала творча наснага, почалися переспівування самого себе.

Тепер київський «Радянський письменник» видав третю Братуневу збірку «Пісня про волю». Вона майже вся тематично присвячена Львову. Однак — тема сама по собі нічого не значить. А художні засоби, якими гарна тема розв'язується — бідні й бліді:

Де пустир за містом і з війни руїни,
Там завод підвівся волею країни.
Наш завод машини дужі випускає,
Багатирську силу кожна із них має...

Чи ось такий «художній малюнок» з «Іду уранці на роботу»:

Іду уранці на роботу:
Ще не погасли ліхтарі.
Ще промінь вранішній зорі
Свою не скинув позолоту.
Вогні досвітні засвітили
Львов'яни в цей ранковий час.
Зовуть гудки до праці нас,
Ідеш бадьорий, повен сили...

Міг би бути цікавим останній розділ збірки під заголовком «Львівські вечори» — коли б його писав справді поет. Замість лірики Братусь підносить читачеві провінційні альбомні вірші, на зразок:

І дивно й незвично,
Невже ти моя?
Схвильоване личко,
Сніжинка сія.

На віршах Братуня слідний вплив і Тичини з його «Піснею трактористки» (отож якраз, на жаль, найменш цікавого Тичини), і А. Малишка

(в гіршому варіанті — багатомовність), і другорядних поетів, як О. Ющенко чи І. Гончаренко. Для самозастрахування Братунь включив у збірку вірша «Тарас Бульба», в яким:

Коли Остап страждав в неволі панській —
Андрій продався назавжди катом,
Петлюрівцем, бандерівцем назвався,
Він недругом і ворогом був нам. —

Дивні аналогії вищукує Братунь! За кожною сливе стрічкою сірою тінню лежить острах: як сказати, про що сказати, як догодити і партії, і літературній критиці? І ось цей острах, такий зрозумілий в УССР, здається остаточно заб'є невеликий природний хист Ростислава Братуня, на якого з такою надією звернула була чотири роки тому увагу критика і в УССР, і за кордоном.

Л. П-а

«ПОЛТАВСЬКЕ ЛІТО»

(перша збірка О. Юренка)

Молодий Олесь Юренко, досить відомий уже із публікацій своїх поезій у поточній советській пресі, видав першу книжечку «Полтавське літо» (В-во «Радянський письменник», Київ, ред. Б. Степанюк). звичайно, багато штампів, понад 10 разів «лине» в поета і пісня, і сонце, і голос... Є і «золота зоря» і «золота злива», і весна, що «в серці кожного цвіте». І славословлення партії, — без цього збірка не вийшла б. Є й подивугідні художні, так би мовити, образи, на зразок «Кров свою він тут пролив, таку гарячу, як окріп»...

Але зустрічаємо в поодиноких поезіях і образи небуденні, неабиякої поетичної сили. І окремі поезії — неабиякої вправності. Ось хоча б із вірша «На пшеницях промені»:

На пшеницях промені
І на травах промені,
Грає пісню ранками
Золотий Дніпро мені...

Зустрічаємо і свіжі, сильні образи з художньої точки зору, не політичної, звичайно («Осліпне Уол-Стріт у люті злосній від саява наших мирних маяків»). Вигідно відрізняється збірка від інших підсоветських поетів-дебютантів і тематикою. Це не штамповано-плякатні сірі описи колгоспного села чи заводу. Є поезії, присвячені Лесі Українці («Зелений гай»), або ж «Давидові Гурамішвілі» (не без Пушкіна й Горького...). Цікаво написана «Дівчина з Чингиз-Тау».

По перших паростях жита на полі тяжко ще говорити про урожай. Так і з поезією Олеса Юренка. Багато залежатиме від його вміння й відваги протистояти натискові офіційної партійної критики. В тім двобой поляг вже не один молодий український талан в УССР — поляг чи духово, чи й фізично.

Л. П-а

ХРОНІКА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ В УРСР

* Письменника, О. Полторацького звільнено з обов'язків голови Українського товариства культурного зв'язку з закордоном. На його місце призначено Л. Є. Кизю. О. Полторацькому доручено редагувати місячник «Вітчизну».

* В Києві, у Клубі письменників, скромно відзначено 90-річчя з дня народження видатного українського мистця-малювача, відомого ілюстратора творів Тараса Шевченка, Івана Сидоровича Іжакевича. Присутні письменники, композитори, малювачі, студенти тепло вітали Ювілята.

* Республіканська виставка образотворчого мистецтва з успіхом пройшла у Києві. На виставці, що відбулася в залах Державного музею українського мистецтва, було виставлено понад 800 творів живопису, графіки і скульптури. У першому відділі — картини, створені від XVI ст. по 1917 рік. У другому відділі — картини підсовєтських українських малювачів. Звичайно, найбільше творів присвячено «святові» приєднання України до Росії...

* Голова Спілки совєтських художників України, М. Хмелько, повідомив у пресі, що багато українських малювачів виїхало на бережжя Чорного та Озівського морів, де вони проведуть літню відпустку і одночасно працюватимуть над творами на морську тематику.

* Колектив Київського академічного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка нараховує в своєму складі 650 співаків, танцюристів і музикантів. З українського репертуару майже незмінно йдуть «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Богдан Хмельницький» і новий балет «Маруся Богуславка». Решта — московські «проізведення»...

* У Києві, Львові та інших містах України скромно відзначено 50-річчя з дня смерті письменника, актора і режисера М. Старицького. Клясик української драматургії не заслужив в УРСР більшої пошани, як кілька тихих вечорів і доповідей в Інституті літе-

ратури та Українському театральному товаристві. Майже рівнобіжно відзначається ювілей російського письменника і автора кількох п'єс А. Чехова. По всій Україні з наказу московського окупанта влаштовуються бучні вечори з цієї нагоди, в багатьох театрах йдуть його п'єси і в перекладі на українську, і в російській мовах.

* Пам'ятник гетьманові Богданові Хмельницькому відкрито в селі Топорів, Буського району, неподалік від земляного валу-укріплення, що зберігся з часів боїв військ Хмельницького з польськими військами.

* Заснований композитором М. Леонтовичем ще в 1919 році Хор у Тульчині продовжує і тепер працює. Хор виступає з успіхом у Вінницькій та інших областях, нараховує 50 співаків, людей різних професій. У репертуарі хору, звичайно, є немало й московських пісень, що до якоїсь міри є зневагою пам'яті українського композитора — організатора Хору.

* Київська кіностудія хронікальних фільмів випустила на екран фільм «Навіки з російським народом» — зафільмований перебіг «святкування» 300-річчя приєднання України до Росії. Сценарій написав А. Малишко, режисер М. Слущкий. Варто зазначити, що Студія не наважилася навіть до такого фільму запросити українського композитора, а запрошено москвича Покрасс.

* Академія Наук УРСР передала, як подарунок, Академії Наук Білоруської ССР понад 200 рукописів білоруського народного поета Янки Купали, серед яких є і ще не друковані поезії. Президія Академії БССР вислала листа-подяку, в якому, між іншим, говориться: «Ваш дарунок є свідцтвом... глибокої поваги до культури білоруського народу, одним з видатніших представників якої є Янка Купала». Відомо, що ще раніше АН БССР подарувала Українській Академії Наук кілька рідкісних видань «Кобзаря» Т. Шевченка. Л. Димчук

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕМІГРАЦІЇ

Від Ред. :

Починаючи з цього числа, постійно даватимемо в цій відділі вістки про найважливіші події на полі української культури на еміграції, звертаючи особливу увагу на літературу, вокальне й образотворче мистецтво, музику, театр і кіно. Зауважуємо, що цей відділ названо «Із хроніки».

* Міжнародню Консерваторію у Парижі закінчила з найвищою оцінкою та медалею Маргарита Матіашевська.

* У Торонто (від 3 до 5 липня) відбулася імпрезантна українська культурна маніфестація — Зустріч українських мистців із США й Канади, в якій взяло участь близько 250 мистців з різних ділянок культури та близько 10.000 гостей. В програму Зустрічі входили мистецька виставка (166 творів), концерт, публічна сесія мистців. З цієї нагоди видано «Книгу мистців і діячів української культури».

* Об'єднання Працівників Дитячої Літератури (ОПДЛ) у Канаді підготує Історію української літератури для дітей, Хрестоматію дитячої літератури (окремо для дітей молодшого і старшого віку). Працею керує ред. Б. Гошовський.

* У Парижі вийшла з друку книжка п-ї Діми для дітей молодшого віку «М'ячик-скачик» з ілюстраціями А. Яблонського.

* Український кіновик Б. Дніпровий закінчив зйомання кольорового повнометражного фільму «Наталка Полтавка» (Б. Дніпровий і Є. Чайка в головних ролях). Фільм зйнято під Парижем, у несприятливих умовах, однак умови мало вплинули на якість зйомання.

* В Австралії вийшло кілька книжечок для старших дітей і молоді. Між ними почитністю виділяються «На гадючому острові» і «Вовчєня» Дмитра Чуба.

* Близько трьох років працює Петро Макаренко як неплатний співробітник Венецуельського Державного Радіо, зробивши вже з колегами понад 150 радіопересилань на українські теми, часто в супроводі українського концерту.

* Серію українських концертів (патефонні плити з Нью-Йорку й

Києва) передано по радіо в Мадриді завдяки старанням і праці Володимира Пастушчука (Радіо ч. 2.).

* В еспанському журналі «Поесія еспаньоля» д-р Дмитро Бучинський опублікував кілька перекладів із Т. Шевченка з відповідною приміткою, а також переклади на еспанську мову сучасних поетів-українців, які перебувають на еміграції. За повідомленням еспанської преси — переклади викликали велике зацікавлення у читачів українського літературою і культурою взагалі.

* Деканом Американської гільдії органістів, яка об'єднує кращих майстрів — виконавців музичних релігійних творів, обрано українку п-ї Тацій.

* В приміщенні Літературно-Мистецького Клубу в Нью-Йорку відбулася перша зустріч нового Літературно-видавничого Об'єднання «Слово».

* Графік проф. Іван Кейван одержав 1 і 2 нагороду (за графіку й олію) на 76-тій виставці м. Едмонтону (США).

* У США нещодавно вийшли 3 книжки поезій: «Чорна Долина» — поема О. Веретенченка, «Поєми» — П. Карпенка-Криниці і «Передгрім'я» Л. Ромена.

* Журнал-місячник для дітей шкільного віку «Веселка» розпочало видавати видавництво «Свобода» (США). В редакції «Веселки» — Б. Гошовський, Ів. Коровицький та ін. До співпраці запрошено кращих письменників та ілюстраторів.

* Один з найталановитіших сучасних українських композиторів на еміграції, Юрій Фіяла, закінчує працю над казкою-балетом «Лада» (лібретто М. Бутовича). Сюжет балету — боротьба зими з весною.